

Met zorg naar de politie

Met zorg naar de politie:

Over besluitvorming rond aangifte van strafbaar gedrag binnen de LVB-zorg

Hendrien Kaal

Uitgever: Brave New Books, Amsterdam

ISBN: 9789402192025

© Hendrien Kaal, 2019

[linkedin.com/in/hendrienkaal](https://www.linkedin.com/in/hendrienkaal)

www.hsleiden.nl/licht-verstandelijke-beperking-en-jeugdcriminaliteit

Voorwoord

- Interviewer:** Toen die keer dat die jongen heel erg boos was en met stoelen ging gooien, en dat er glas lag. Was er toen veel kapotgegaan?
- Respondent:** *Ja, alles was wel kapot, ja.*
- Interviewer:** Doen jullie daar dan aangifte van?
- Respondent:** *Nee.*
- Interviewer:** Wordt er überhaupt ooit aangifte gaan?
- Respondent:** *Nee.*
- Interviewer:** Waarom niet?
- Respondent:** *Nou, dat vind ik een hele goede vraag, ja. Weet ik niet, waarom we dat niet doen.*

Medewerkers in de zorg voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) worden met enige regelmaat geconfronteerd met delinquent gedrag door hun cliënten. De vraag hoe hier mee om te gaan, en met name de vraag wanneer het strafrecht hierbij te betrekken, leidt niet zelden tot moeilijke dilemma's. Het lectoraat LVB en Jeugdcriminaliteit van Hogeschool Leiden heeft samen met diverse woonlocaties onderzoek gedaan naar hoe er in de praktijk wordt omgegaan met deze dilemma's en welke kennis en afwegingen nodig zijn om dit in de toekomst zo zorgvuldig mogelijk te doen. Het project heeft geleid tot een drietal producten: een checklist, een praatplaat en dit boek.

De checklist geeft zorgverleners handvatten om te beslissen of men in een bepaalde casus een beroep wil doen op het strafrecht of niet. De checklist is geen beslisboom, waarbij bepaalde omstandigheden leiden tot vaste uitkomsten. Daarvoor is de materie waar het om gaat te complex. De checklist helpt wel te overzien welke factoren allemaal meegewogen moeten worden om tot een zorgvuldige beslissing te komen en biedt zo een kapstok om hierover met collega's het gesprek aan te gaan.

In de praktijk bleek dat de argumentatie van medewerkers vaak doordreefde met vooronderstellingen en overtuigingen. Opvallend was dat

deze soms lijnrecht tegenover elkaar stonden, hetgeen duidelijk maakt dat het - ondanks de stelligheid waarmee ze soms gebracht werden - doorgaans niet om onomstotelijke waarheden gaat. Het is goed om dit onder ogen te zien en de eigen redenering kritisch te bekijken. Om te helpen deze vooronderstellingen en overtuigingen te herkennen hebben we een 'praatplaat' gemaakt met daarop een overzicht van 40 veelgehoorde (vooronder)stellingen. Deze praatplaat kan bijvoorbeeld gebruikt worden in teambijeenkomsten.

Checklist en praatplaat zijn niet in een vacuüm ontstaan en moeten in de context van het voorliggende onderzoek gelezen worden. Dit boek biedt die context. Het biedt feitelijke kennis over bijvoorbeeld het juridisch kader en de mogelijkheden van het strafrecht, maar ook een beschrijving van de diverse factoren die men kan meewegen in de afweging omtrent de inzet van het strafrecht. Dit wordt met diverse voorbeelden uit de praktijk en uitspraken van professionals geïllustreerd. Zo wordt duidelijk hoe onderstaande checklist tot stand is gekomen, maar ook toegelicht hoe de checklist verder invulling kan krijgen.

“Voor mij is een hele opvallende eyeopener van dit project eigenlijk dat het wederzijds wantrouwen eigenlijk nog groter is dan ik van tevoren al dacht. En dat vind ik eigenlijk ergens wel... choquerend is gelijk weer zo’n groot woord, maar het is ook wel verdrietig, want ik denk dat je, door niet over je eigen grenzen heen te kijken en niet gebruik te maken van mogelijkheden die andere partijen misschien bieden en door te denken van ‘wij moeten dit oplossen’ en ‘wij kunnen dit ook oplossen’, misschien de beste opties soms wel laat liggen.”

(Woonbegeleider)

De zorgmedewerkers die we spraken ervoeren met name een kennistekort op het gebied van de strafrechtsketen. Zij wisten vaak niet wat zij van het strafrecht konden verwachten, en waar zij de samenwerking zouden kunnen zoeken. Zij hadden verschillende ideeën over hoe deze kennis zou kunnen worden versterkt. Hun voorkeur ging uit naar interactieve manieren: het gesprek aangaan met mensen uit de strafrechtsketen of het organiseren van casusbesprekingen met diverse professionals. Het schrijven van een boek mocht op iets minder enthousiasme rekenen.¹

Toch hebben we ervoor gekozen dat wel te doen. We denken namelijk dat een boek kan helpen om toekomstige ontmoetingen tussen politie en zorgprofessionals en casussenbesprekingen beter vorm te geven. Een bundeling van relevante kennis kan een basis vormen voor dergelijke bijeenkomsten. Die zullen zo hopelijk nog meer vruchten afwerpen. We zijn het echter met de respondenten eens dat het hier niet bij moet blijven, en dat er vooral veel gepraat moet worden. Hopelijk vormen de checklist, de praatplaat en dit boek tezamen hiertoe de aanleiding.

Hoe dan ook is het belangrijk om aandacht te geven aan het onderwerp, want wat je aandacht geeft groeit. Wanneer zorgmedewerkers zich niet afvragen of het strafrecht een rol kan spelen, zullen zij ook geen verdere kennis opdoen over de mogelijkheden van het strafrecht.

Dit boek was niet tot stand gekomen zonder de hulp van velen. Zes woonlocaties van de zorginstellingen Ipse de Bruggen, Gemiva SVG en 's Heeren Loo die we vroegen ons onderzoek te faciliteren reageerden vol enthousiasme. Een groot aantal zorgmedewerkers, politieagenten en andere medewerkers in de strafrechtsketen was bereid om zich te laten bevragen en ons van casussen te voorzien. Een 15-tal jongeren met een LVB vertelden ons over hun visie op straffen. Wij zijn hen allen dankbaar voor hun bijdrage.

Een groot aantal studenten nam deel aan dit onderzoek in het kader van hun studie: zij hielden interviews, zetten vragenlijsten uit en organiseerden focusgroepen. Samen bediscussieerden wij hun bevindingen, in het kader van hun scripties en daarbuiten. Vanwege hun substantiële bijdrage aan dit rapport noem ik hen hier graag bij naam: Andrea Wijns; Claire van Genderen; Denise Meinders; Elleke de Vries; Eline van Egmond; Fabienne Jameson; Ingeborg van der Woude; Liselot de Jonge; Lotte Bruijnes; Jiska de Heer; Julia Lamoree; Marina Oweh; Matthijs Verzaal; Maxime Reder; Meike van der Voet; Mischa Oosterhuis; Myrddin Hermans; Safae Lamchacht; Saffira Zandgrond; Sam Thomlinson; Simone van Leuveren; Steffie Proost; Roos Vegter; Yvette Hage.

Hendrien Kaal
Leiden, april 2019

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inhoudsopgave	9
Tabellen, figuren en tekstkaders.....	10
1 Inleiding	11
1.1 Grensoverschrijdend gedrag in de praktijk.....	11
1.2 Voorgeschiedenis.....	13
1.2.1 LVB en delinquent gedrag.....	13
1.2.2 Veilig Werken in de Zorg.....	14
1.2.3 Veranderende visie op aangifte in de zorg voor mensen met een LVB.....	15
1.2.4 De behoefte aan kennis	18
1.3 Insteek en opbouw van dit boek.....	19
1.3.1 Naar een weloverwogen besluitvorming.....	19
1.3.2 Bronnen van informatie	19
1.3.3 Opbouw van het boek.....	20
2 Probleemgedrag en het strafrecht.....	24
2.1 De grenzen van het acceptabele: gedragsproblematiek of delict?.....	24
2.2 Actoren en procedures in het strafproces	27
2.3 Strafrechtelijke sancties	28
2.4 De politie als handhaver van de openbare orde en verlener van hulp	31
3 Checklist voor een weloverwogen besluitvorming	36
3.1 Het incident.....	36
3.1.1 De 7 W's.....	36
3.1.2 Achtergrondinformatie	37
3.2 Verantwoordelijkheid	40
3.2.1 Eigen verantwoordelijkheid van de professional	40
3.2.2 Betrokkenen bij de besluitvorming	41
3.3 Moeten en mogen.....	45
3.3.1 Aangifte doen: enkele wetenswaardigheden	46
3.3.2 Vrijheid om aangifte te doen vs. aangifteplicht.....	47
3.3.3 Verschoningsrecht.....	48
3.3.4 Geheimhoudingsplicht	48

3.3.5	<i>Conflict van plichten</i>	49
3.4	Afwegingen	51
3.4.1	<i>Ernst van het feit</i>	51
3.4.2	<i>Belanghebbenden en de te verwachten effecten van aangifte</i>	53
3.4.3	<i>Handelingsalternatieven</i>	66
3.4.4	<i>Vooronderstellingen?</i>	78
3.4.5	<i>Gedrag aan te rekenen?</i>	82
3.4.6	<i>Welke waarden?</i>	82
4	Een besluit nemen	89
4.1	Weging	90
4.2	Consultatie	93
4.3	Verantwoording	94
Noten		97

Tabellen, figuren en tekstkaders

Tabel 1: Redenen om geen aangifte te doen (N = 620)	16
Tabel 2: Redenen om wel aangifte te doen (N=38).....	17
Figuur 1: 40 (Vooronder)stellingen	80
Figuur 2: Checklist voor een weloverwogen besluitvorming	97
Verdieping 1: Tolerantie en criminaliteit	26
Verdieping 2: Ontwikkelingen in het strafrecht	29
Verdieping 3: Jongeren aan het woord	56
Verdieping 4: Aanpassingen aan LVB in het strafrecht	60
Verdieping 5: Wettelijke grenzen van ingrijpen op de woonlocatie	76
Wat vind jij? Casus Stefan	34
Wat vind jij? Casus Dirk	69
Wat vind jij? Casus Yassin.....	70
Wat vind jij? Moreel beraad 'Jasper'	83
Wat vind jij? Moreel beraad 'Joya'	86

1 Inleiding

1.1 Grensoverschrijdend gedrag in de praktijk

Mensen die werken in de zorg voor jongeren en jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking (LVB) worden met regelmaat geconfronteerd met grensoverschrijdend gedrag. Vaak denken we daarbij meteen aan agressie. Dat is misschien ook wel de meest voorkomende vorm van grensoverschrijdend gedrag. Maar als we een aantal woonbegeleiders vragen wat voor grensoverschrijdend gedrag zij allemaal tegenkomen, blijkt dat er veel meer diversiteit is.

Bedreiging *“Ik was alleen aan het werk en er was een jongen die drie weken was weggeweest, op pad, had veel drugs gebruikt. Het was een hele jonge jongen. Hij was eerst een ‘blij puppy’ maar was nu teruggekomen als een verslaafde jongen. Hij leek helemaal een beetje verwilderd. Hij zou weer terug op de locatie komen en zich aan de afspraken gaan houden en de eerste stap was: geen drugs meer. Maar ja, als je drie weken harddrugs hebt gebruikt en dat plots niet meer gebruikt, dan is dat wel even afkicken. En hij heeft me toen toch wel flink bedreigd. Hij zat ook met een groot nietapparaat op de tafel te slaan in de buurt van mijn hand en dat soort dingetjes, dat ik dacht ‘Moet ik hier iets mee? En moet ik hier aangifte van doen?’”*

Aanranding *“We hadden een mannelijke cliënt die de borsten van een vrouwelijke collega aanraakte. Hij had daar ook bepaalde dwanggedachten bij. Hij was vanuit zijn beperking heel erg obsessief, seksueel gezien. Hij wilde ook heel graag een vriendinnetje en maakte de hele tijd seksueel getinte opmerkingen. Hij heeft toen op een woongroep een meisje leren kennen en toen heeft hij ook wat dingen gedaan die niet goed waren. Hij is toen wel gewaarschuwd, dat als hij zoiets nog een keer zou doen de politie zou komen.”*

Lichamelijk letsel *“Er is bijvoorbeeld een cliënte die mijn collega meerdere keren heeft geschopt, waardoor mijn collega is gevallen en nu op kruiken loopt. Dat was al de zoveelste keer dat ze agressief was geworden naar een medewerker. En dit was niet agressie die was ontstaan door*

onrust of onduidelijkheid, dit was gewoon zonder reden iemand schoppen. Ze was de hele ochtend al aan het zieken, bijvoorbeeld door, als een collega over de gang liep, expres haar sleutels af te pakken. Er is voor gekozen om die cliënt weg te plaatsen, en volgens mij heeft de organisatie ook aangifte gedaan.”

Vernieling *“We hadden een cliënt die al de hele dag boos was. Telkens ging hij weer agressief om zich heen slaan, en telkens kwam hij weer in een fixatie terecht. We hebben zoveel kansen gegeven die dag, maar op een gegeven moment hebben we hem gewoon buiten het pand gezet. Toen heeft hij mijn scooter omgegooid. Ik zat nog te twijfelen of ik aangifte zou doen. Maar ik heb het nog niet gedaan.”*

Diefstal medewerker *“Op een dag is er uit ons kantoor door één van de cliënten een bluetooth-speaker van één van de medewerkers gestolen. Deze cliënt heeft – naast een LVB – ook ADHD, PDD-nos en Gilles de la Tourette en was verslaafd aan wiet. Hij was al meermalen met de politie in aanraking gekomen. Hij is een beetje een ‘baasje’, een jongen die aan de ene kant heel erg lief is en aan de andere kant zichzelf staande probeert te houden door te knokken en te vechten. Deze cliënt heeft de bluetoothspeaker diezelfde middag verkocht aan een pandjesbaas in de stad om drugs te kunnen kopen.”*

Diefstal winkels *“Bij een van de cliënten troffen wij op het appartement regelmatig gestolen voorwerpen aan. De cliënt ging bewust naar verscheidene winkels toe om producten te stelen. Zij wist hoe zij voorwerpen uit de winkels kon meesmokkelen. De cliënt had behalve een LVB ook een diagnose autisme. Er is bij haar nooit echt onderzoek gedaan naar kleptomanie. Naar aanleiding van dit gedrag hebben we afgesproken dat we, voordat zij de deur uit gaat, altijd vragen waar zij naartoe gaat, en checken wat zij op dat moment aan voorwerpen en geld bij zich heeft.”*

Brandstichting *“Een van onze cliënten heeft de woning een keer in de fik gestoken. Gelukkig was ik er op tijd bij. De recherche is gelijk komen onderzoeken. Ik heb toen verteld hoe het allemaal gegaan was. Op het moment dat ik vuur rook dacht ik gelijk aan één cliënt, gebaseerd op de dingen die ik die ochtend had meegemaakt. Dat heb ik ook aangegeven aan de recherche, die het meisje verhoord heeft. Daar ontkende het meisje alles. Dan is het haar woord tegen het mijne. Later heeft de cliënt bekend*

tegen haar moeder, en is haar moeder met haar naar het politiebureau gegaan. Als reden voor haar gedrag gaf ze dat ze van het terrein af wilde en dat niet zomaar mogelijk was; ze dacht dat ze door het afbranden van het huis het terrein kon verlaten.”

Inbraak *“We hebben een cliënt die vaak gaat stelen met zijn vader. Hij vindt ook wel dat het niet hoort, maar het is thuis zo normaal en je gaat niet tegen je vader in. En dat terwijl hij echt overal bang van is. Maar hij vertelt dan wel hoe dat werkt en met wat voor soort gereedschap je dan... Dat zijn wel dilemma's.”*

Hoewel dit per locatie sterk kan verschillen zijn dergelijke incidenten voor veel zorgmedewerkers herkenbaar. Zorgmedewerkers zijn het echter niet altijd eens over hoe ze op dergelijke incidenten moeten reageren. Zij geven ook aan dat zij achteraf vaak twijfelen of er bij de afhandeling van een incident juist is gehandeld. Met name de keuze om al dan niet een beroep te doen op de strafrechtsketen, bijvoorbeeld door het doen van aangifte of het maken van een melding bij de politie, is moeilijk. Dit kan komen doordat men niet weet wat kan en mag, maar ook doordat men niet overziet welke belangen er spelen, of doordat men niet weet hoe men de voors en tegens moet wegen. Daarover gaat dit boek.

1.2 Voorgeschiedenis

1.2.1 LVB en delinquent gedrag

Mensen met een (licht) verstandelijke beperking vertonen relatief vaak gedragsproblemen. Agressie is één van de belangrijkste voorspellers voor opname in een woonvoorziening: het agressieve gedrag zorgt ervoor dat mensen vaak niet meer thuis kunnen blijven en gaat bovendien vaak samen met andere risicofactoren zoals impulsiviteit, antisociaal gedrag en psychische problematiek^{2 3}. Naast agressie komen ook andere vormen van delinquent gedrag bij deze doelgroep relatief veel voor. Cijfers over hoe vaak delinquent gedrag voorkomt bij mensen met een LVB zijn niet bekend, maar over het algemeen is men het er over eens dat mensen met een LVB zijn oververtegenwoordigd in de strafrechtsketen⁴.

Dat een verdachte een LVB heeft is juridisch gezien geen reden om strafrechtelijke vervolging achterwege te laten. Het Wetboek van Strafrecht

stelt in artikel 39 wel dat een dader ontoerekeningsvatbaar is wanneer hem de daad “wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet kan worden toegerekend”. Wanneer het strafbare gedrag (deels) *voortkomt* uit de beperking, kan de rechter het feit dat de dader een beperking heeft dus wel meenemen in de beslissing over toerekeningsvatbaarheid⁵.

1.2.2 Veilig Werken in de Zorg

In 2012 lanceerden een drietal ministeries en een groot aantal sociale partners in de zorg het ‘Actieplan Veilig Werken in de Zorg’. Daders van agressie moesten volgens dit actieplan “passend en duidelijk” aangepakt worden⁶. De aangiftebereidheid binnen de zorg moest hiervoor worden verhoogd. Daarbij werd wel onderkend dat in een deel van de zorgbranches (zoals de psychiatrie en de gehandicaptenzorg) agressie door cliënten vaak direct of indirect samenhangt met het ziektebeeld of de beperking van die cliënten. Dit geldt natuurlijk niet alleen voor agressie maar ook voor ander delinquent gedrag. Deze samenhang kan ertoe leiden dat mensen met een LVB niet worden aangesproken, laat staan gestraft, als ze delinquent gedrag vertonen. Toch werd het belangrijk gevonden om het strafrecht een duidelijke plaats te geven in de aanpak van agressief gedrag, ook in de branches waar dit gedrag kan samenhangen met het ziektebeeld van de cliënt. Flight en Terpstra schrijven hierover:

“Het strafrecht kan nooit in de plaats komen van intern preventief beleid tegen agressie en geweld. Elke zorginstelling heeft tientallen mogelijkheden om veroorzakers van agressie en geweld duidelijk te maken dat hun gedrag niet wordt geaccepteerd, inclusief allerlei sancties waaronder aangifte. De strafrechtelijke aanpak moet het sluitstuk zijn, nooit het beginpunt. Maar het strafrecht moet ook weer niet worden beschouwd als iets exotisch waar alleen politie en OM over gaan: het is namelijk niet alleen het sluitstuk van een goede aanpak, maar ook het fundament onder alle andere maatregelen, reacties en sancties.”⁷

Of mensen besluiten om aangifte te doen van een delict hangt samen met een groot aantal verschillende factoren. Zo is de aangiftebereidheid afhankelijk van een kosten-batenanalyse. De schade, de tijd die het kost om aangifte te doen, de verwachte meerwaarde van aangifte, de verwachte reactie van het strafrechtssysteem, maar ook de gevreesde nega-

tieve gevolgen (zoals wraak of afkeuring) kunnen hierbij een rol spelen. Ook de kosten en baten van alternatieven voor aangifte zijn van invloed. Niet altijd zal de afweging om de politie te betrekken even rationeel zijn: emoties als stress en de relatie met de dader kunnen deze afweging beïnvloeden. Ten slotte spelen ook zaken als de cultuur en sociale structuur van de omgeving van het slachtoffer een rol⁸.

1.2.3 Veranderende visie op aangifte in de zorg voor mensen met een LVB

Er is weinig kennis over de afwegingen die zorgmedewerkers maken als ze een beslissing nemen omtrent de inzet van de strafrechtsketen bij een dader met een (licht) verstandelijke beperking. In 2013 hielden we een enquête onder 389 medewerkers in de verstandelijk gehandicaptenzorg over geweld door cliënten. De uitkomsten van deze enquête bevestigden dat werkers in de verstandelijk gehandicaptenzorg regelmatig te maken krijgen met geweldsincidenten, maar dat er maar weinig aangifte gedaan werd. Van de 670 incidenten die de respondenten beschreven, werd er bij 5% aangifte gedaan. In slechts 1% van de incidenten kwam de zaak voor de rechter⁹. Omdat een deel van de incidenten niet tot letsel of schade leidde is het niet verwonderlijk dat veel incidenten niet ernstig genoeg geacht werd voor een aangifte. Wel opvallend was dat ongeveer de helft van de respondenten vond dat geweldsincidenten tot de risico's van het vak behoorden. Problematisch was dat een deel van de respondenten mogelijk wel aangifte had willen doen, maar daarvan weerhouden werd door het beleid van de instelling, de invloed van collega's, negatieve verwachtingen van het strafrechtstelsel en/of angst voor de cliënt of zijn familie (tabel 1). Vergelijkbare resultaten werden eerder gevonden in een studie naar geweld in de GGZ¹⁰.

Er lijkt in de afgelopen jaren wel wat veranderd te zijn. Zo gaven zorgmedewerkers die wij in 2018 spraken aan dat zij in het verleden werkten vanuit de visie dat probleemgedrag van de cliënt een communicatiemiddel is. In deze visie is de belangrijkste taak van de begeleider om de boodschap te ontcijferen en het gedrag in de toekomst te voorkomen. Deze visie leidde er toe dat er soms weinig consequenties werden verbonden aan het gedrag zelf. Het gedrag werd vaak gezien als 'iets wat nou eenmaal hoort bij het werk'. Dezelfde zorgmedewerkers gaven aan dat zij tegenwoordig vaker werken vanuit het burgerschapsparadigma: mensen

met een beperking zijn een burger als ieder ander en maken vanzelfsprekend deel uit van de samenleving¹¹. Zij hebben gelijke rechten maar ook verantwoordelijkheden en plichten, en 'verschuilen' zich niet achter hun beperking¹². Hier past het doen van aangifte bij strafbaar gedrag beter bij.

Tabel 1: Redenen om geen aangifte te doen (N = 620)*

	n	%
Dat vond ik niet nodig	347	56,0%
Agressie/geweld horen nu eenmaal bij de beperking van de cliënt	325	52,4%
Dergelijke incidenten horen nu eenmaal bij mijn beroep ('risico van het vak')	276	44,5%
In vond het incident niet ernstig genoeg om hier aangifte van te doen	189	30,5%
Dat is niet het beleid van de instelling	81	13,1%
De reactie op het incident is intern afgehandeld	79	12,7%
Daar heb ik niet aan gedacht	71	11,5%
Ik wilde de zorgrelatie met de cliënt niet verstoren	42	6,8%
Aangifte doen is zinloos, daar gebeurt toch niets mee	18	2,9%
Het incident was (deels) ook wel aan mijzelf te wijten	10	1,6%
Dat is mij ontraden door collega's of leidinggevenden	8	1,3%
Ik wilde geen aangifte doen als dat niet anoniem kon	7	1,1%
Ik vond het doen van aangifte te belastend	6	1,0%
Dat heb ik niet gedaan uit angst voor represailles (wraak) van de cliënt	5	0,8%
Ik had geen tijd om aangifte te doen	5	0,8%
Ik had eerdere slechte ervaringen met het doen van aangifte	4	0,6%
Ik wilde mijn beroepsgeheim niet doorbreken	3	0,5%

*N = aantal beschreven incidenten waarbij *geen* aangifte was gedaan; n = aantal incidenten waarbij deze afweging speelde; er konden meer afwegingen bij één incident spelen, daarom telt het totaal op tot meer dan 100 procent.

Tabel 2: Redenen om wel aangifte te doen (N=38)*

	n	%
Deze cliënt is al meerdere malen gewelddadig geweest	23	60,5%
Om een dossier op te bouwen	19	50,0%
Om anderen te beschermen tegen deze cliënt	19	50,0%
Om een grens te stellen	16	42,1%
Omdat mijn werkgever of leidinggevende dit wilde	13	34,2%
De instelling heeft als beleid altijd aangifte te doen van een incident	7	18,4%
Om het incident te verwerken	6	15,8%
Dat moest vanwege de verzekering	1	2,6%

*N = aantal beschreven incidenten waarbij *wel* aangifte was gedaan; n = aantal incidenten waarbij deze afweging speelde; er konden meer afwegingen bij één incident spelen, daarom telt het totaal op tot meer dan 100 procent.

De verschuiving in visie hangt ook samen met een veranderende doelgroep: op veel woonlocaties die nu werken met de LVB-doelgroep was men voorheen gewend te werken met cliënten met een lager niveau, en heeft men gaandeweg moeten uitvinden dat de LVB-doelgroep andere dingen nodig had in de begeleiding. Tenslotte is de verschuiving een gevolg van landelijke campagnes als 'handen af van onze helpers' en 'duidelijk over agressie'. Al met al is hiermee de visie op het doen van aangifte op sommige locaties veranderd. Deze ontwikkeling ziet men overigens niet alleen in Nederland: een vergelijkbare verschuiving zien we bijvoorbeeld ook in Engeland¹³.

Vanzelfsprekend probeert men grensoverschrijdend gedrag ook nu nog steeds zo veel mogelijk te voorkomen. Maar de discussie over wat er gebeurt als de cliënt de grens toch overschrijdt wordt nu wel meer gevoerd. Dat is voor sommige medewerkers wel even wennen. Onbekendheid met de strafrechtsketen speelt daarbij een rol, maar ook het ontbreken van een duidelijk idee over wat kan en passend is.

"Ik begon 6 jaar terug met werken met de LVB-doelgroep. Toen ging alles een beetje van 'ze weten niet beter' 'het hoort bij je werk'. Als iemand je

stelselmatig voor kankerwif uitscheldt: 'Ja, dat hoort bij je werk'. Als je een keer een klap krijgt: 'Dat hoort bij je werk'. Als ze je bedreigen: 'Ja, dat hoort er bij, dat is de doelgroep'. Toen is de visie veranderd in een toch wel wat strengere visie, zeg maar. Vanaf dat moment zijn wij dus ook aangiftes gaan doen. Daar maken we toch echt steeds vaker gebruik van. Je merkt toch dat dat een normalere situatie geeft. In plaats van alles te pikken meer: 'Je kan wel steeds zeggen dat je mij komt vermoorden vanavond, maar daar ben ik klaar mee, daar ga ik aangifte van doen'. Nou, dan zeggen ze dat niet nog een keer hoor."

(Woonbegeleider)

1.2.4 De behoefte aan kennis

Een vragenlijst die door een student is uitgezet onder een kleine groep zorgmedewerkers, wees uit dat deze medewerkers zich in algemene zin voldoende toegerust voelden om met agressie, seksueel grensoverschrijdend gedrag en vermogensdelicten om te gaan: slechts een op de tien deelnemers aan deze enquête had het gevoel dat ze hierin tekort schoten.¹⁴ Wel ervoeren zij een kennistekort op het gebied van de werking van de strafrechtsketen. Zij hadden bijvoorbeeld vragen over:

- de rol van de politie: wat kan en mag die doen bij een incident op de groep?
- het proces van aangifte doen: hoe gaat dat in zijn werk?
- de mogelijke gevolgen van een aangifte: voor de cliënt, voor mijzelf en voor eventuele andere betrokkenen?
- de rol van LVB bij strafbepaling: houden politie en justitie hier rekening mee?

De helft van de respondenten had het idee dat de juiste kennis de afweging om wel of niet een beroep te doen op het strafrechtstelsel makkelijker kan maken: je weet dan namelijk beter waar je voor kiest¹⁵. Dit wordt bevestigd in ander onderzoek in de zorg. Zo bleek bij een pilot gericht op het stimuleren van aangifte dat, wanneer zorgmedewerkers de (juridische) sanctiemogelijkheden beter leerden kennen, zij vaker neigden naar aangifte tegen cliënten. Het beter leren kennen van de sanctiemogelijkheden bleek koudwatervrees te kunnen verminderen¹⁶.

1.3 Insteek en opbouw van dit boek

1.3.1 Naar een weloverwogen besluitvorming

Dit boek heeft tot doel om medewerkers in de zorg die geconfronteerd worden met grensoverschrijdend gedrag van hun cliënt, te voorzien van de kennis die zij nodig hebben om te kunnen komen tot een weloverwogen besluitvorming omtrent de inzet van het strafrecht. Een weloverwogen besluitvorming ontstaat echter niet alleen op basis van kennis over feiten, maar vraagt ook om een morele weging. Want de vraag of de inzet van het strafrecht wenselijk is, is immers in veel gevallen vooral een morele vraag. Ook daarop gaat dit boek in.

Dit boek gaat niet over hoe te handelen in situaties waarbij er acuut gevaar is voor de veiligheid. Zorgmedewerkers moeten op zo'n moment het hoofd koel kunnen houden en professioneel handelen, waarbij een inschatting gemaakt moet worden van de risico's, van welke bejegening van de cliënt het meeste effect zal hebben, en van hoe de eigen en andermans veiligheid het best gegarandeerd kan worden en welke hulp hierbij moet worden ingeroepen. Bij de keuze om een noodoproep te doen bij 1-1-2 doet men weliswaar een beroep op de politie, maar vaak gaat het zorgmedewerkers hierbij om hulpverlening door de politie en niet om toegang tot de strafrechtsketen (zie ook pag. 68).

Dit boek gaat over de afweging, vaak als de rust weer hersteld is, of men de strafrechtsketen wil of moet inzetten ter correctie van het gedrag van cliënt. Stapsgewijs wordt nagegaan welke kennis zorgprofessionals moeten hebben, en welke afwegingen zij moet maken om tot een weloverwogen beslissing te komen over het al dan niet doen van aangifte. Het boek geeft geen kant en klare oplossingen voor specifieke casussen. Wel kunnen diegenen die de verantwoordelijkheid hebben om tot een beslissing te komen, aan de hand van dit boek nagaan of ze deze beslissing zorgvuldig hebben genomen. Het kan hen zo ook helpen deze beslissing goed te verantwoorden naar alle betrokkenen.

1.3.2 Bronnen van informatie

Sinds die eerste enquête die we in 2013 onder medewerkers in de gehandicaptenzorg hebben gehouden, hebben 23 studenten van Hogeschool Leiden onderzoek gedaan naar het thema 'aangifte bij cliënten

met een LVB¹⁷. Zij hebben vragenlijsten uitgezet onder studenten en professionals uit de zorg- en de rechtshandhavingshoek om te kijken hoe de aanwezigheid van een LVB de beeldvorming over de dader en het delict beïnvloedde. Zij hebben focusgroepbijeenkomsten gehouden met professionals (politiemedewerkers en reclasseringswerkers) en studenten (toegepaste psychologie en social work) waarin aan de hand van een casus gezocht werd naar de overwegingen die een rol speelden in de beslissing om wel of niet aangifte te doen. Zij hebben in totaal 50 professionals uit de zorgketen (groepswerkers en locatiehoofden van zes locaties van drie grote instellingen) door middel van interviews bevraagd over hun handelen en hun overwegingen. Daarnaast hebben zij 15 cliënten met een LVB bevraagd over hun visie op aangifte doen. En tenslotte hebben zij 20 professionals die werkzaam zijn in de strafrechtsketen (politie, reclassering en rechterlijke macht) bevraagd over wat het strafrecht in deze context te bieden heeft. Dit heeft een schat aan informatie opgeleverd over de kennis en overwegingen die van belang zijn voor een weloverwogen besluit over de wenselijkheid van aangifte in een individuele casus. Waar nodig is deze informatie aangevuld met relevante literatuur.

1.3.3 Opbouw van het boek

De afwegingen van de professional die moet beslissen over de aangifte van een delict zijn samengevat in een checklist (zie pag. 97). Voordat wordt ingegaan op de inhoud van de checklist, volgt eerst nog een hoofdstuk waarin de lezer meer algemene kennis opdoet over de relatie tussen probleemgedrag en het strafrecht. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op het definiëren van onacceptabel gedrag (par. 2.1). De rollen van diverse strafrechtsketenpartners worden beschreven (par. 2.2), waarna aandacht besteed wordt aan de mogelijke sancties (par. 2.3) en specifiek ingegaan wordt op de verschillende taken van de politie (par. 2.4). Deze kennis helpt de zorgmedewerker te begrijpen wat hij wel en niet mag verwachten van de strafrechtsketen.

De volgende hoofdstukken volgen de opbouw van de checklist. In hoofdstuk 3 wordt beschreven welke informatie nodig is om een zorgvuldige afweging te kunnen maken (par. 3.1), welke partijen betrokken kunnen worden bij die besluitvorming (par. 3.2), en wat de geldende wetten en regels zijn die de beslissing om aangifte te doen kunnen beïnvloeden (par. 3.3). Daarna wordt in paragraaf 3.4 aandacht besteed aan verschillende

zaken die men mee zal moeten wegen: de ernst van het feit; de belangen van de verschillende belanghebbenden; de verwachte effecten van aangifte; alternatieven voor aangifte. Er wordt gewezen op het risico van mogelijke onterechte vooronderstellingen die de afweging zouden kunnen beïnvloeden, en er wordt aandacht besteed aan de mate waarin het delict de dader kwalijk te nemen is. Tenslotte wordt gewezen op het belang van het identificeren van de waarden die men in de casus van belang acht.

In hoofdstuk 4 wordt aandacht besteed aan het komen tot een uiteindelijke beslissing (par. 4.1), aan de rol van consultatie van collega's in dit proces (par 4.2) en aan het belang van de verantwoording achteraf (par 4.3). Dit proces wordt samengevat in de 'checklist voor een verantwoorde besluitvorming', die te vinden is op pagina 97, en als pdf op de website: <https://www.hsleiden.nl/licht-verstandelijke-beperking-en-jeugdcriminaliteit>.

In het boek is gebruik gemaakt van verschillende aanvullende tekstkaders. Voor de herkenbaarheid zijn deze steeds voorzien van een symbool waaraan te zien is om wat voor soort kader het gaat.

Een aantal tekstkaders geeft nadere **verdieping** op een onderwerp dat in de hoofdtekst ter sprake komt. Deze verdieping is niet nodig om de hoofdlijn van het verhaal te volgen, maar geeft de lezer aanvullende achtergrondinformatie.

Onder het kopje **Wat vind jij?** worden aan de lezer casussen uit de praktijk voorgelegd. Het gaat hier deels om gevalsbeschrijvingen en deels om verslagen van Moreel Beraad bijeenkomsten. Hoewel in de beschreven casussen al beslissingen zijn genomen, hopen we dat de lezer wordt uitgedaagd zich hierbij af te vragen hoe hij of zij over deze casussen denkt. Zou je hetzelfde hebben gedaan? Waar zitten je twijfels en waarom? En welke lessen neem je mee uit deze casus?

Veel paragrafen in hoofdstukken 3 en 4 beginnen met een kadertje over de **casus 'Kevin'**. Deze (fictieve) casus is in verschillende contexten voorgelegd aan groepen studenten en

professionals. Hen werd gevraagd te reflecteren op deze casus en zich een oordeel te vormen over de wenselijkheid van de inzet van het strafrecht. In de focusgroepen werden twee varianten besproken: in de ene variant had Kevin een geweldsdelict gepleegd, in de andere variant een vermogensdelict. Steeds werd de deelnemers aan de focusgroepen gevraagd wat zij zouden doen en waarom. Hun overwegingen en de vragen die de casus bij hen opriep, worden steeds aan het begin van de paragrafen weergegeven. Hieronder staat de casus 'Kevin' zoals die in de focusgroepen is besproken.

Casus 'Kevin'

Kevin is een jongen van 16 jaar die tot anderhalf jaar geleden met zijn moeder en broertje in Amsterdam woonde. Zijn vader is zes jaar geleden hertrouwd en laat weinig van zich horen. Kevin is een charismatische jongen en heeft een vlotte uitstraling. Hij is echter ook brutaal en kan slecht omgaan met gezag. Kevin laat niet met zich sollen en heeft het imago van iemand waar je geen ruzie mee wil. Hij is meerdere keren betrokken geweest bij vechtpartijtjes. Op school gaat het niet goed: hij spijbelt geregeld en zijn schoolresultaten lopen achter. Gebleken is dat hij een licht verstandelijke beperking heeft en de vraag is of hij niet overvraagd wordt. In zijn vrije tijd is Kevin vaak aan het voetballen, aan het blowen of aan het 'chillen' met vrienden. Dit zijn vrienden die, net als Kevin inmiddels, meerdere malen in aanraking zijn gekomen met de politie. Het gaat dan meestal om diefstal en geweld. Ook thuis was Kevin agressief: hij maakte allerlei spullen in huis kapot en gedroeg zich bedreigend tegenover zijn moeder. Kevin was hiermee een slecht voorbeeld voor zijn broertje, dat het agressieve gedrag over begon te nemen. Omdat de situatie onhoudbaar werd, is overgegaan tot een uithuisplaatsing. Kevin woont nu dan ook op een groep voor jongeren met een LVB en gedragsproblematiek.

Versie 1: Deze week kwam Kevin binnen met nieuwe Nike schoenen ter waarde van ruim 200 euro. Dit wekte argwaan bij de begeleiders omdat Kevin geen bijbaantje heeft en van zijn zakgeld deze schoenen niet kan

betalen. Wanneer zijn mentor ernaar vraagt blijkt Kevin geen duidelijkheid te kunnen geven over hoe hij aan de schoenen komt. Hij kan ook geen bonnetje laten zien. Een andere begeleider hoort Kevin tegen een groepsgenoot vertellen waar en hoe hij ze gestolen heeft. Wanneer Kevin hiermee door zijn mentor geconfronteerd wordt, geeft hij (uiteindelijk) toe dat hij de schoenen heeft gestolen.

Versie 2: Deze week kwam Kevin in aanvaring met een jongen uit een andere groep van dezelfde instelling. Toen Kevin aan het voetballen was op het terrein van instelling, maakte deze jongen een flauwe opmerking over Kevin. Kevin gaf de jongen vervolgens een harde klap in het gezicht en duwde hem hardhandig op de grond, waarna hij de jongen nog een harde trap in de buik gaf. De jongen hield hier een bloedneus en een paar flinke kneuzingen aan over. In eerste instantie zegt Kevin dat de ander begon met vechten en dat hij zich verdedigde. Een van de begeleiders heeft het incident echter gezien en in een gesprek met zijn mentor geeft Kevin toe dat de andere jongen geen geweld gebruikte.

Hij zegt dat hij spijt heeft van wat hij gedaan heeft en dat hij handelde in een impuls. De mentor moet een beslissing nemen over hoe hierop te reageren.

2 Probleemgedrag en het strafrecht

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het definiëren van onacceptabel gedrag en op de doelen en de werking van het strafrecht. De rollen van diverse strafrechtsketenpartners worden beschreven, waarbij specifiek wordt gekeken naar de verschillende taken van de politie. De veronderstelling is dat deze kennis de zorgmedewerker kan helpen begrijpen wat hij wel en niet mag verwachten van de strafrechtsketen.

2.1 De grenzen van het acceptabele: gedragsproblematiek of delict?

“Grensoverschrijdend gedrag? Dat kan de humor zijn van ‘poep en pies’ tot seksuele intimidatie, of het uitschelden van het personeel als iets niet lukt, met deuren gooien, spullen stelen uit de koelkast. Ja, het is vrij breed. Ja, ook criminaliteit zoals drugs, daar komen ze regelmatig mee in aanraking.”

(Woonbegeleider)

Er is geen eenduidig oordeel over wanneer gedragsproblemen grensoverschrijdend zijn. Gedragsproblemen kunnen met verschillende termen aangeduid worden, waarbij de gebruikte term iets zegt over de achterliggende visie op het gedrag in relatie tot de beperking¹⁸. De term ‘probleemgedrag’ benadrukt dat het gedrag storend, niet passend, of anderszins een probleem is; de Engelse term ‘*challenging behaviour*’ benadrukt dat het gedrag van de één, de ander voor een uitdaging stelt; en de term ‘moeilijk verstaanbaar gedrag’ focust op de communicatie, waarbij de ontvanger niet voldoende in staat is om het gedrag te kunnen interpreteren of de communicatieve boodschap ervan te begrijpen.¹⁹ Zoals eerder beschreven lijkt er tegenwoordig binnen de zorg voor mensen met een LVB een tendens te zijn om gedrag vaker als ‘grensoverschrijdend’ te labelen, waarbij de nadruk ligt op de grens die bewaakt moet worden. Tegelijkertijd zien we dat veel zorgmedewerkers het gevoel hebben hun eigen grenzen steeds verder te (moeten) verleggen sinds ze dit werk zijn

gaan doen. Zij hebben daarbij moeite met het bepalen van de eigen grens als professional, die soms heel persoonlijk is.

“Op het moment dat er één begint te schreeuwen of te schelden ben ik gewoon klaar. Want ja, ik wil ook niet dat ze zo maar aan me zitten ofzo. Dan heb ik zoiets van, ja, dit is van mij, dan moet je het eigenlijk vragen als je daaraan wilt zitten. Ja, of stoeien of stompen of wat dan ook. Maar daar trek je al een soort grens. Je kan me een hand geven of wat dan ook, een boks of zoiets. Maar anders niet.”

(Woonbegeleider)

Een volgende stap die met twijfels omgeven is, is het labelen van grensoverschrijdend gedrag als gedrag waarop een strafrechtelijke reactie passend zou kunnen zijn. Welk gedrag als ‘criminaliteit’ gezien wordt is, is geen vaststaand gegeven. Wetten veranderen, maar ook de interpretatie van wetten verandert doordat normen veranderen: denk maar aan de discussie omtrent #metoo of de veranderde tolerantie jegens gedrag dat vroeger misschien nog ‘kattenkwaad’ genoemd werd (zie Verdieping 1). Er wordt wel gezegd dat criminaliteit ‘sociaal geconstrueerd’ wordt: het zijn menselijke afspraken die bepalen wat criminaliteit is en wat niet²⁰.

Uiteindelijk bepaalt de wet of een specifiek incident kan worden gekwalificeerd als een strafbaar feit. Beschrijvingen van gedragingen die niet zijn toegestaan zijn te vinden in het Wetboek van Strafrecht. Er zijn ook bijzondere wetten (zoals bijvoorbeeld de Wegenverkeerswet) of verordeningen (zoals de algemene plaatselijke verordening (APV) van een gemeente) waarin staat wat je niet mag doen²¹. Zo kunnen onder de noemer ‘agressie’ diverse door de wet strafbaar gestelde gedragingen vallen, zoals bijvoorbeeld bedreiging of stalking (art. 285 sr.), belediging (art. 266, 267 sr.), mishandeling (art. 300 sr.), of verkrachting (art. 242 sr.)²². De lijst met strafbare feiten waar men in de zorg voor mensen met een LVB mee te maken kan krijgen omvat echter, zoals we hebben gezien, meer dan alleen agressief gedrag. Andere aangiftewaardige gedragingen die kunnen voorkomen zijn bijvoorbeeld: vernieling van eigendommen, brandstichting, diefstal, bezit van of handel in wapens of drugs, heling, oplichting, seksueel misbruik, uitbuiting, huisvredebreuk, computervredebreuk, fraude en valsheid in geschrifte²³.

Verdieping 1: Tolerantie en criminaliteit

In de criminologie maar ook in het maatschappelijk debat wordt soms gediscussieerd over de vraag of het misschien niet onterecht is dat bepaald gedrag 'gecriminaliseerd' wordt. Is het 'boevengedrag' van nu niet gewoon het 'kwajongensgedrag' van vroeger? Zo spreekt de Nederlandse strafrechtgeleerde Buruma van 'miniaturisering van het strafrecht': de neiging om ergerlijk gedrag steeds vaker te criminaliseren²⁴. Een onderzoek naar jeugdcriminaliteit in 1999 en 2008 van Korf en collega's liet zien dat de politie in die periode inderdaad zwaarder was gaan optreden (de 'kattenkwaadtheorie') waarbij relatief lichte vergrijpen vaker als delict werden gelabeld²⁵. De door Korf en collega's bevroegde experts gaven aan dat er door agenten vaker dan voorheen een proces verbaal werd opgemaakt voor het niet gehoorzamen aan een ambtelijk bevel of verzet tegen aanhouding. In buitenlandse studies zien we ook dat de politie jeugdigen sneller arresteert wanneer zij zich dwars, koppig, ongehoorzaam en respectloos gedragen²⁶. Aangezien het gedrag van jongeren met een LVB ook vaak als dwars of ongehoorzaam wordt gezien, lopen deze jongeren door een dergelijke ontwikkeling het risico vaker een proces verbaal te krijgen. Hier staat tegenover dat er binnen de strafrechtsketen steeds meer aandacht is voor mensen met een LVB en de vraag wat hun beperking betekent voor de strafrechtsketen. Met de toegenomen kennis over LVB is er ook een toegenomen tolerantie te verwachten voor het gedrag dat voortvloeit uit de beperking. Dit zou kunnen leiden tot minder criminalisering. Dit gaat echter alleen op, indien de betreffende actoren in de strafrechtsketen zich bewust zijn van het feit dat de desbetreffende verdachte een LVB heeft; wanneer men niet weet dat de verdachte een LVB heeft kan men hier immers ook geen rekening mee houden.

Het labelen van gedrag als 'criminaliteit' vindt dus plaats door een serie van overwegingen door verschillende actoren die ieder een zekere mate van vrijheid hebben om te kiezen hoe zij met dit gedrag omgaan²⁷: zo zijn er in de maatschappij ideeën over welk gedrag wel of niet acceptabel wordt geacht, besluit het slachtoffer of de getuige al dan niet aangifte te doen, doet de politie wel of niet verder onderzoek naar het bewijs, be-

sluit het OM of het algemeen belang wordt gediend met vervolging, en besluit het OM of de rechter of er wel of niet sprake is van schuld. Vanaf hoofdstuk 3 richt dit boek zich vooral op de keuzevrijheid van medewerkers binnen de zorg; in de volgende paragraaf vind je meer over de beslissingsruimte van de politie, het openbaar ministerie (OM) en de rechter.

2.2 Actoren en procedures in het strafproces

Om beslissingen omtrent strafbaarheid en straf te nemen moet allereerst informatie worden verzameld over wat er gebeurd is (bewijs) en over de persoon van de verdachte. Deze informatieverzameling vindt plaats volgens een bepaalde procedure, die is vastgelegd in het strafprocesrecht. In die procedure is er een duidelijke taakverdeling tussen politie, het OM en de rechter.

De politie heeft tot taak te controleren of mensen zich aan de wet houden en om opsporingsonderzoek te doen wanneer er vermoedens zijn van een strafbaar feit. Wanneer iemand slachtoffer is geworden van een delict of weet dat er een strafbaar feit gepleegd is, nemen agenten een aangifte op. Bij bepaalde lichte feiten mag de politie de zaak afhandelen met een strafbeschikking (een 'bekeuring')²⁸.

De politie heeft, zeker bij lichtere zaken, een grote zelfstandigheid in het opsporen en onderzoeken van strafbare feiten, maar **het OM** heeft het gezag over het opsporingsonderzoek en besluit of er voldoende reden is om een verdachte te vervolgen. Alleen het OM kan een verdachte voor een strafrechter brengen. Zij hoeft dit echter niet te doen, ook niet bij sterke vermoedens of zelfs bij zekerheid dat de verdachte schuldig is. Net als de politie kan het OM bepaalde zaken zelf afhandelen met een strafbeschikking. Dit betekent dat ook het OM bepaalde strafrechtelijke sancties (zie par 2.3) kan opleggen. Ook kan het OM besluiten om een zaak (voorwaardelijk) te seponeren. Voorwaarden hierbij kunnen zijn het uitvoeren van een taakstraf, het volgen van een leertraject, het betalen van een geldboete of schadevergoeding, of het afstaan van spullen zoals wapens of inbrekersgereedschap. Als het OM besluit de zaak voor de rechter te brengen dan geeft het OM, in de persoon van de Officier van Justitie, aan van welk delict de verdachte beschuldigd wordt en adviseert het de rechtbank welke sanctie passend is.²⁹

Wanneer een zaak wordt voorgelegd aan **de rechter** (of rechtbank - bij zwaardere delicten is er een 'meervoudige kamer' met minstens drie rechters) oordeelt deze of de verdachte schuldig is. Dit doet de rechter op basis van het 'onderzoek ter terechtzitting'. Tijdens dit onderzoek behandelt de rechter alle informatie uit het dossier die hij nodig heeft om te beoordelen of datgene waar de verdachte van wordt beschuldigd bewezen is, of dit gedrag inderdaad volgens de wet verboden was, of er omstandigheden zijn die het gedrag rechtvaardigen (bijvoorbeeld in geval van noodweer of overmacht door een noodtoestand) en of er zogenaamde 'schulduitsluitingsgronden' zijn (bijvoorbeeld in geval van ontoerekeningsvatbaarheid (zie ook pag. 14) of psychische overmacht). Als de rechter oordeelt dat er bewijs is voor een strafbaar feit en er geen rechtvaardigingsgronden zijn, legt de rechter een passende sanctie op. Als geoordeeld wordt dat het de verdachte niet te verwijten is dat hij zich strafbaar heeft gedragen kan er geen straf worden opgelegd. In bepaalde gevallen kan dan wel een maatregel worden opgelegd, zoals een TBS-maatregel.³⁰

2.3 Strafrechtelijke sancties

Er zijn twee soorten sancties die de rechter op kan leggen: straffen en maatregelen. In Nederland kennen we de volgende straffen: een gevangenisstraf, hechtenis, een taakstraf of een geldboete. Daarbij kan de rechter overgaan tot een verbeurdverklaring (waarbij goederen die te maken hebben met het strafbare feit eigendom worden van de Staat), ontzetting van rechten (bijvoorbeeld het kiesrecht) of openbaarmaking van de rechterlijke uitspraak. Het belangrijkste doel van een straf is van oorsprong vergelding: de daad wordt 'verrekend' door middel van straf om zo het gevoel van rechtvaardigheid te herstellen. Daarnaast zal de straf mogelijk in de toekomst strafbaar gedrag voorkomen, doordat de dader zelf afgeschrikt wordt (speciale preventie) of doordat anderen afgeschrikt worden (generale preventie).

Maatregelen zijn van oorsprong vooral gericht op beveiliging en op rechtsherstel. Voorbeelden van maatregelen zijn de schadevergoedingsmaatregel, plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een inrichting voor stelselmatige daders (ISD), terbeschikkingstelling (TBS) of een vrijheidsbeperkende maatregel zoals een gebiedsverbod of een contactverbod. Anders dan straffen kunnen maatregelen soms ook worden opgelegd

indien er geen schuld is. Een voorbeeld hiervan is het geval waarbij wel is bewezen dat iemand een delict heeft gepleegd, maar de dader ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard. Er is dan geen schuld, en er kan dan dus geen straf worden opgelegd. Door het opleggen van een TBS-maatregel of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis kan de maatschappij in zo'n geval toch worden beschermd.

De rechter bepaalt een passende (combinatie van) sanctie(s). Sancties kunnen ook (geheel of gedeeltelijk) voorwaardelijk worden opgelegd. De veroordeelde moet zich dan gedurende een proeftijd aan voorwaarden houden; hij mag in ieder geval geen nieuw strafbaar feit plegen, maar kan bijvoorbeeld ook verplicht worden een behandeling te ondergaan, een cursus te volgen of een schadevergoeding te betalen. Voldoet hij hier niet aan, dan wordt de sanctie alsnog uitgevoerd. De opgelegde sanctie moet toegestaan zijn volgens de wet en in verhouding staan tot de ernst van het gepleegde delict. De omstandigheden waaronder het delict gepleegd is, eerder gedrag en kenmerken van de dader en eventuele spijtbetuigingen of herstelgerichte daden van de dader kunnen meegewogen worden. Ook de strafdoelen spelen hierbij een rol: de rechter zal iets willen bereiken met de straf. Hierbij zal gekeken worden wat de rechter verwacht dat werkt bij deze dader. Er is dus ruimschoots ruimte om rekening te houden met de persoon van de dader, en daarmee met de aanwezigheid van een LVB (zie ook Verdieping 2).

Verdieping 2: Ontwikkelingen in het strafrecht

De rechter die een straf bepaalt, houdt rekening met twee dingen: het feit waarvoor iemand terechtstaat en de persoon van de dader. De rechter in Nederland heeft hierbij veel vrijheid om zelf te bepalen welke straf of maatregel hij oplegt. Hij kijkt hierbij niet alleen of het doel van de vergelding bereikt wordt, maar kijkt ook of men kan verwachten dat de straf de veroordeelde of anderen in de toekomst ervan kan weerhouden de fout in te gaan.

Pauline Schuyt, hoogleraar sanctierecht en straftoemeting, beschrijft in een recent artikel hoe het denken over straffen in de afgelopen decennia is veranderd. In de jaren zeventig van de vorige eeuw werd strafbaar ge-

drag vooral gezien als het gevolg van sociale problemen: het strafrecht was er dan ook op gericht deze problemen op te lossen. In de jaren tachtig en negentig veranderde dit. Crimineel gedrag werd gezien als een keuze en de nadruk bij het straffen verschoof naar vergelding. Tegenwoordig ligt de nadruk op het streven naar een veilige samenleving en is straffen erop gericht de risico's voor de maatschappij zo veel mogelijk te beperken. Dit is ook terug te zien in veranderingen in het sanctiepakket. Zo kan de rechter met de gedragsbeïnvloedende maatregel jeugdige delinquenten die een ernstig delict plegen (of veel delicten plegen) en psychische problematiek hebben, opdragen mee te werken aan ambulante behandeling. Bij volwassenen kan de rechter opname in een zorginstelling of een andere vorm van forensische zorg als voorwaarde stellen. Door middel van een vrijheidsbeperkende maatregel kan de rechter een contactverbod, een meldplicht, een gebiedsverbod of een consumptieverbod van alcohol of drugs opleggen.

Schuyt stelt dat rechters steeds meer “proberen, binnen de grenzen van de wet, een straf te componeren die bijdraagt aan het oplossen van de specifieke problemen van een verdachte, die mogelijk ten grondslag liggen aan zijn strafbaar handelen.” Zij concludeert dat “vanuit dat oogpunt vergelding van de ernst van het feit soms iets minder belangrijk [lijkt] dan de persoon van de dader. In veel gevallen legt een rechter niet eens meer een straf op in de traditionele zin van het woord, maar zou je veeleer kunnen spreken van een interventie, een behandelplan.”³¹

Een positieve kant van deze ontwikkeling is dat rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van een LVB in het bepalen van een passende straf. Een keerzijde is dat juist bij mensen met een LVB de straf zwaarder uit kan pakken. Zo is bij mensen met een LVB soms bijvoorbeeld een langere of intensievere behandeling nodig om recidive te kunnen voorkomen. Bij een hierop aangepaste sanctie bestaat het risico dat deze niet meer in verhouding staat tot het delict. Ook is de kans groter dat mensen met een LVB de bij voorwaardelijke straffen gestelde voorwaarden schenden, bijvoorbeeld doordat zij niet goed begrepen hebben wat er van hen verwacht wordt of er niet in slagen om het gewenste gedrag te laten zien. Hierbij bestaat het risico dat zij, vergeleken met gemiddeld begaafde delinquenten, vaker alsnog hun straf in detentie moeten uitzitten.

2.4 De politie als handhaver van de openbare orde en verlener van hulp

“Dat mis ik dan nu heel erg: in hoeverre kunnen wij samenwerken met de politie? Wat kan die voor ons betekenen en wat kunnen wij misschien voor hen betekenen?”

(Woonbegeleider)

“Vanaf wanneer weet je ook zeker dat de politie komt? Als ik bel en ik zeg van ‘Nou ze schelden hier naar elkaar, ze zeggen stomme rotjongen’, ja dan komen ze niet. Maar als ik zeg dat ze hier met twee messen tegenover elkaar staan, dan gaan de zwaailichten wel aan, denk ik.”

(Woonbegeleider)

De in paragraaf 2.2 beschreven verantwoordelijkheid van de politie is slechts een onderdeel van een breed takenpakket. Volgens artikel 3 van de Politiewet heeft de politie “tot taak (...) te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven.” De politie houdt zich dan ook niet alleen bezig met het voorkomen en bestrijden van criminaliteit en de opsporing van criminelen, maar verleent ook hulp in noodsituaties en ziet toe op de naleving van wetten en regels om zo te zorgen dat de leefomgeving zo leefbaar mogelijk is.

In de zorg heeft men dan ook niet alleen te maken met de politie wanneer er sprake is van een gepleegd delict, maar ook wanneer er sprake is van noodsituaties en ordeverstoringen. Zo biedt de politie noodhulp bij levensbedreigende situaties, in situaties waarbij sprake is van afhankelijkheid of hulpeloosheid of in situaties waarbij sprake is van escalatiegevaar.³² In dergelijke gevallen kan de zorgmedewerker 1-1-2 bellen. Daarbij heeft de politie de bevoegdheid om geweld in te zetten, maar alleen als dit in verhouding staat tot de ernst van het incident en er geen andere mogelijkheden zijn om bijvoorbeeld het gevaar af te wenden.³³ Ook bij ordeverstoringen kunnen burgers, en dus ook hulpverleners, een beroep doen op hulp van de politie. Zo kan men bijvoorbeeld de politie bellen bij geluidsoverlast van burens.³⁴ Daarnaast geeft de politie advies over de preventie van misdrijven, bijvoorbeeld op het gebied van inbraak en diefstal.

Het is niet altijd duidelijk waar de grens ligt tussen de verantwoordelijkheden van de zorgverlener en die van de politie. Door de zogenaamde kerntakendiscussie³⁵ lijkt de politie minder op de stoel van de zorgverlener te zitten: de nadruk ligt voor de politie op probleemsignalering en (crisis)interventie. In de Eenduidige landelijke afspraken (ELA)³⁶, die zijn gemaakt naar aanleiding van het programma Veilige Publieke Taak (VPT)³⁷, is een van de uitgangspunten dat de politie altijd reageert bij verzoeken om assistentie in het geval van agressie en geweldszaken tegen medewerkers met een publieke taak. Dit geldt dus ook bij agressie en geweld tegen begeleiders in de gehandicaptenzorg. In de samenwerking met de GGZ is de politie inmiddels tot een landelijk convenant gekomen waarin de taakverdeling verder is uitgewerkt. Zo staat in dit convenant dat:

- de politie verantwoordelijk is voor het handhaven van de openbare orde, het wettelijk begrenzen van overlast en het veiligstellen van situaties;
- een crisissituatie een acute situatie is die volgens één van beide partijen direct ingrijpen noodzakelijk maakt teneinde direct gevaar voor de persoon of de omgeving af te wenden, dan wel om ernstige overlast te beëindigen;
- in crisissituaties het aspect van hulpverlening voorop staat. Het perspectief van de cliënt en zijn of haar omgeving staat hierbij centraal. Het uiteindelijke doel is een zo effectief mogelijke oplossing van de (geestelijke) gezondheidsproblemen van de betrokkene, alsook het doen afnemen van de verstoring van de openbare orde en veiligheid;
- verwarde personen die de openbare orde verstoren, die een gevaar zijn voor zichzelf of voor anderen en van wie men het vermoeden heeft dat zij een geestesstoornis hebben, niet in een politiecel geplaatst worden wanneer er geen strafbaar feit is gepleegd. Situaties waarin het orde verstorend gedrag voortduurt en niet is uitgemaakt in hoeverre het gedrag voortkomt uit een geestesstoornis worden als strafbaar feit aangemerkt;
- de politie, bij blijvende verstoring van de openbare orde of het aanhouden van een gevaarsituatie, de GGZ moet blijven ondersteunen.³⁸

Een dergelijk landelijk convenant is er niet met de gehandicaptensector. Wel zijn er soms convenanten tussen de politie en specifieke zorginstel-

lingen³⁹. Het ligt voor de hand dat een aantal uitgangspunten die gelden voor de GGZ ook voor de gehandicaptenzorg geldig zijn. Toch zijn er genoeg voorbeelden van situaties die laten zien dat de wederzijdse verwachtingen niet altijd helder zijn. Hierbij valt te denken aan de situatie waarbij de zorginstelling de politie vraagt of men de cliënt kan meenemen om hem te laten 'afkoelen' in de politiecel, of aan de situatie waarbij de door de zorgmedewerkers gebelde politieagent stelt dat het overlast gevende gedrag van een cliënt plaatsvindt op privéterrein en dus meent dat het geen politietaak is om handhavend op te treden. Ook is er niet altijd overeenstemming over wanneer een situatie ernstig genoeg is om te spreken van een crisis. Desalniettemin is duidelijk dat de politie ook een taak heeft in de samenwerking met zorginstellingen buiten de opsporing en vervolging van crimineel gedrag.

"We kregen aan het begin veel terug 'dit zijn jullie cliënten, los het maar op'. Dat was een soort grijs gebied: wat is nou van jullie als begeleiding en wat is voor ons als de politie? Dat is wel beter gegaan in de loop der tijd. Toen hadden we veel vechtpartijen en zo op het terrein. Dit is natuurlijk een openbare wijk in principe. Maar dat werd toen niet echt zo gezien. Ze hadden zoiets van het is een instelling, er staat een hek omheen, doe je werk."

(Woonbegeleider)

Medewerkers die wij spraken vertelden dat de ervaringen niet altijd positief waren en dat zij zich wel eens aan hun lot overgelaten voelden. Om te komen tot een goede samenwerking en wederzijds begrip is het vaak verstandig om kennis te maken en te overleggen op momenten dat het rustig is. Zoals een politiefunctionaris uit het rapport van Flight en Terpstra zei: "Het is lastig kennismaken als het meubilair door de gang vliegt."⁴⁰ Bij de politie is er steeds meer oog voor de specifieke behoeftes van mensen met een LVB. Zo is er in toenemende mate aandacht voor binnen de opleiding.⁴¹ Ook is er een handreiking gemaakt voor de politie die uitlegt wat een LVB is en hoe zij hier in hun werk mee om kunnen gaan en die voor iedereen online beschikbaar is⁴². Desalniettemin hebben zorgmedewerkers soms het gevoel dat de politie niet goed weet hoe het er op een woonlocatie aan toe gaat. Wij spraken politiemedewerkers die stage hadden gelopen op een woonlocatie voor jongeren met een LVB; zij gaven aan dat ze hier veel van hadden geleerd. Een dergelijke kennisma-

king kan ook zorgmedewerkers helpen een beter beeld te krijgen van wat zij van de politie mogen verwachten.

WAT VIND JIJ? - Casus Stefan

Stefan is 32 jaar oud en heeft een LVB. Hij functioneert op een relatief hoog niveau. Hij is tevens gediagnosticeerd met een vorm van autisme. In het verleden heeft Stefan een psychose gehad en een periode veel agressie vertoond. De laatste jaren ging het redelijk goed, maar toen de woning van Stefan verhuisde liep hij steeds vaker weg. Stefan ging dan naar Schiphol en stal spullen uit diverse winkels. Hij stal soms fietsen om bij het station te komen en reisde vervolgens zwart met de trein. Soms bleef hij ook 's nachts weg; dan nam hij ook zijn medicatie niet. Vaak ging zijn moeder hem zoeken als hij wegliep, maar dit was voor haar erg belastend. De begeleiders wilden graag dat er iets gebeurde, maar konden hem niet opsluiten en slaagden er niet in Stefan thuis te houden. Vanwege de diefstallen van Stefan hebben begeleiders van de woning op een gegeven moment aan de marechaussee gevraagd of zij hem niet preventief konden oppakken als hij weggelopen was en door hen gesignaleerd werd. Dit was niet mogelijk. Wel werd hij door hen gevolgd en opgepakt zodra men zag dat hij iets stal. Dit gebeurde regelmatig. De marechaussee bracht hem dan thuis of liet hem halen door de begeleiding van de woning. Zij deden aanvankelijk erg aardig tegen hem. Later werd hun houding wel strenger. Vaak werd er een proces verbaal opgemaakt en mocht hij daarna weer weg.

Na verloop van tijd was echter ook voor de marechaussee de maat vol. De woning kreeg het bericht van de Officier van Justitie dat Stefan voor moest komen. Op de dag dat hij was opgeroepen liep Stefan weg; hij was niet aanwezig bij de zitting. Hij is toen wel onder toezicht van de Reclaserings gesteld. Daarbij werd er een Schiphol-verbod opgelegd: hij mocht de volgende drie maanden niet op Schiphol komen.

De woning heeft toen in overleg met de Reclaserings en de moeder van Stefan een aantal maatregelen genomen. Men heeft met een advocaat een gesprek met Stefan gevoerd waarin hem is uitgelegd wat hem te

wachten stond in detentie. Ook had Stefan een aantal afspraken bij de reclassering waarbij zijn gedrag duidelijk werd afgekeurd. Gedurende drie weken werd hem thuis een soort 'gevangenisstraf' opgelegd: hij mocht zijn kamer niet af behalve om te werken, en belangrijke spullen zoals zijn computer werden van zijn kamer verwijderd. Tijdens het werken had hij een-op-een begeleiding en werkte hij apart van de andere cliënten. Elke dag werd er door de begeleiding herhaald waarom dit gebeurde, en dat gevangenis onaangener zou zijn dan dit. Stefans pb'er vertelt dat Stefan iedere dag vroeg: "maar hoe ik dan straks niet meer de gevangenis in?" Begeleiding heeft elke dag herhaald dat zij het niet wisten.

Toen Stefan voor de tweede keer bij de rechter moest komen was hij wel aanwezig. Stefans' gedrag was inmiddels sterk verbeterd. Hij was niet meer opgepakt door de marechaussee, en de rechter besloot, in lijn met het inmiddels uitgebrachte advies van de reclassering, dat hij door zijn huisarrest genoeg gestraft was.

Na deze periode werd er door de woning een andere insteek gekozen: Stefan kreeg een OV-chipkaart, een fiets en geld zodat hij geen wetsovertredingen hoefde te begaan om naar Schiphol te gaan. Hij kreeg een mobiele telefoon om te laten weten wanneer hij later thuis kwam. Ook ging er in het begin iemand mee naar Schiphol om het kopen van spullen te oefenen. Deze begeleider kon ook het gesprek aangaan met de winkeliers die Stefan herkenden en kon hen uitleggen waar men mee bezig was.

3 Checklist voor een weloverwogen besluitvorming

Dit hoofdstuk volgt de opbouw van de checklist. Er wordt beschreven welke informatie nodig is om een zorgvuldige afweging te kunnen maken, welke partijen betrokken kunnen worden bij die besluitvorming, en wat de geldende wetten en regels zijn die de beslissing om aangifte te doen kunnen beïnvloeden. Daarna wordt aandacht besteed aan verschillende zaken die men mee zal moeten wegen: de ernst van het feit; de belangen van de verschillende belanghebbenden; de verwachte effecten van aangifte; alternatieven voor aangifte. Er wordt gewezen op het risico van mogelijke onterechte vooronderstellingen die de afweging zouden kunnen beïnvloeden, en er wordt aandacht besteed aan de relevantie van de mate waarin het delict de dader kwalijk te nemen is. Tenslotte wordt gewezen op het belang van de waarden die men in de casus van belang acht.

3.1 Het incident

3.1.1 De 7 W's

Casus 'Kevin'

In de casus Kevin wordt een summiere beschrijving gegeven van wat zich heeft voorgedaan. Maar voor een goed beeld van de situatie is meer informatie nodig. Bespreking van de casus in focusgroepen riep allerlei vragen op waarvan men het gevoel had dat die beantwoord moesten worden om een goede afweging te kunnen maken. Waarom heeft Kevin bijvoorbeeld de schoenen meegenomen? Wat gebeurde er precies in de winkel? En wat zei het slachtoffer van Kevin precies voordat Kevin hem een klap gaf? Moest het slachtoffer naar de eerste hulp als gevolg van het incident? En is het wel duidelijk of het verhaal zoals het er nu ligt het hele verhaal is, of is er misschien toch meer gebeurd?

Voordat een beslissing kan worden genomen, is het belangrijk dat de feiten omtrent het incident helder zijn. Men heeft het wel over de 7 W's van een incident:

- Wie heeft het gedaan en wie zijn er nog meer bij het incident geweest (aangever, slachtoffer, getuige, verdachte, et cetera)?
- Wat is er precies gebeurd?
- Waar heeft het incident zich voorgedaan en waar zijn eventuele sporen achtergebleven?
- Wanneer heeft het incident plaatsgevonden en wanneer hebben andere relevante feiten plaatsgevonden?
- Op welke wijze heeft het incident plaatsgevonden?
- Waarmee is het delict gepleegd? Van welke voorwerpen/middelen is gebruik gemaakt?
- Waarom is het delict gepleegd?

Bij het beantwoorden van deze vragen worden de emoties gescheiden van de feiten. Zo volledig mogelijke, feitelijke informatie is noodzakelijk als basis voor een weloverwogen besluitvorming: pas wanneer we het eens zijn over wat er is gebeurd, kunnen we vanuit een gezamenlijk kader verder denken. Ook mensen die in de besluitvorming betrokken zijn maar die niet bij het incident aanwezig waren, moeten goed weten wat er gebeurd is. Goede, feitelijke informatie helpt bovendien de politie bij de eventuele opsporing van de dader en ondersteunt het openbaar ministerie bij een eventuele vervolging. Uit een eerdere pilot bleek dat wanneer er kort na het incident een meldingsformulier was ingevuld, het vaak beter mogelijk was de feiten boven tafel te krijgen. Hieruit werd geconcludeerd dat het erg belangrijk is dat incidenten tijdig worden gemeld en intern worden geregistreerd.⁴³

3.1.2 Achtergrondinformatie

Casus 'Kevin'

De deelnemers aan de diverse focusgroepen misten niet alleen informatie over de incidenten zelf, ze misten ook informatie over de context. Met betrekking tot Kevins gedrag bijvoorbeeld: Hoe vaak liet Kevin dergelijk gedrag eigenlijk zien? Wat was zijn relatie met de jongen

die hij mishandelde? Had hij daar vaker ruzie mee? Was er een bepaalde ontwikkeling zichtbaar in zijn probleemgedrag? Maar ook: hoe ging het met Kevin op andere gebieden? Op welk niveau functioneert hij? Er stond wel dat hij spijbelde, maar doet hij dit nog steeds? En hoe gaat het verder eigenlijk op school?

“Als Kevin dit nu al 20 keer heeft gedaan en er is dossiervorming dan kan je op een gegeven moment zeggen van ja, weet je, nu is het wel klaar. Of juist niet, als we zien dat Kevin een stijgende lijn heeft in z’n gedrag. Dus daarin kun je toch ook gewoon maatwerk toepassen.”

(Politiedewerker)

Behalve over het gedrag van Kevin waren er ook vragen over verdere invloeden op het gedrag van Kevin. Hoe zit het met die vriendenkring van hem: welke invloed hebben zij? Wat voor interventies zijn er al ingezet om het gedrag van Kevin bij te sturen? Wat is het effect daarvan geweest? Zijn er duidelijke grenzen gesteld, en is met Kevin afgesproken wat er gebeurt als hij die grenzen overschrijdt?

De vragen die bij de besprekingen van de casus ‘Kevin’ gesteld werden gingen vooral over het delinquente gedrag. Kort gezegd zijn de vragen die gesteld werden:

- Past het gedrag in een patroon (stijgende of dalende lijn) van gedragsproblemen?
- Waar komt het gedrag vandaan? Hangt het samen met eventuele diagnoses (IQ en overige)?
- Wat is er tot nu toe aan het gedrag gedaan?

Het belang van dergelijke informatie werd ook benadrukt in de gesprekken die we voerden met zorgmedewerkers. Met name de vraag waar het gedrag vandaan komt bleek voor veel mensen belangrijk. Zowel een eventueel patroon van gedragingen (is er sprake van een stijgende lijn of juist een dalende) als de oorzaak van het getoonde gedrag (is er onderliggende problematiek die een rol speelt; was het een bewuste keuze of was het een moment van onmacht) lijkt samen te hangen met de vraag wat de inschatting is van de kans op herhaling. In die context werd ook de

vraag gesteld wat het effect is geweest van eerdere interventies: wat lijkt invloed te hebben op het gedrag van de cliënt en wat niet? En lijkt men met eerdere interventies op het goede pad te zitten? Ten slotte werd er veel gevraagd naar de houding van de cliënt: begrijpt deze wat hij of zij heeft misdaan en laat deze bijvoorbeeld zien spijt te hebben van het gebeurde?

- Wat was het effect van eerdere interventies?
- Wat is de kans op recidive?
- Wat is de houding van de cliënt ten opzichte van het incident?

“Het is nooit de LVB die maakt dat ik links- of rechtsom ga. Het is de LVB in combinatie met een aantal dingen die maakt dat ik links- of rechtsom ga.”

(Officier van Justitie)

In de casus Kevin zagen we dat er ook gevraagd werd naar het functioneren van Kevin in bredere zin. Zo kan het goed zijn om te kijken hoe de cliënt het doet in de woonvoorziening waar hij nu zit. Spelen er andere zaken in zijn of haar leven van tijdelijke of blijvende aard die relevant kunnen zijn? Om in een later stadium te kunnen bepalen welke handelingsalternatieven mogelijk zijn (zie par. 3.4.3) is het belangrijk om te weten of er sprake is van een juridische titel voor het verblijf: verblijft iemand vrijwillig in de woonvoorziening of niet? Wanneer iemand vrijwillig in de woonvoorziening verblijft gelden er immers andere regels dan wanneer er bijvoorbeeld sprake is van gedwongen verblijf op basis van de Wet bijzondere opnemingen psychiatrische ziekenhuizen (Bopz) of de Wet Zorg en Dwang (Wzd). Ten slotte is het belangrijk om na te gaan of er al afspraken zijn gemaakt met bijvoorbeeld de cliënt, de medebewoners of de politie over het gedrag van de cliënt en de mogelijke gevolgen daarvan: in het streven naar betrouwbaarheid en voorspelbaarheid zullen deze afspraken een duidelijke plaats moeten krijgen in de afweging.

- Spelen er andere relevante zaken in het leven van de cliënt?
- Op welke titel verblijft de cliënt in de woning?
- Zijn er eerdere afspraken gemaakt over dit gedrag en de consequenties?

3.2 Verantwoordelijkheid

3.2.1 Eigen verantwoordelijkheid van de professional

De vraag of in een specifieke casus aangifte op zijn plaats is, doet een beroep op de professionaliteit van de zorgmedewerker. Die moet bedenken wat zijn rol als professional inhoudt, en waar zijn verantwoordelijkheden en loyaliteiten liggen. De professional kan zich daarbij geholpen weten door de beroepscode⁴⁴. Desalniettemin kan de medewerker zich in een spagaat bevinden: verschillende verantwoordelijkheden kunnen met elkaar botsen. Een aantal voorbeelden:

- De groepswerker die de verantwoordelijkheid heeft voor een groep cliënten kan ervaren dat de belangen van de ene cliënt (de dader) botsen met die van de andere cliënt (het slachtoffer).
- De verantwoordelijkheid van de zorgmedewerker voor de cliënt die iemand nodig heeft die er zelfs voor hem is als hij zich misdraagt, kan botsen met de verantwoordelijkheid voor de collega die zich veilig en gesteund wil weten.
- De loyaliteit van de professional jegens de instelling die regels stelt, kan botsen met de loyaliteit jegens een cliënt die het meest gebaat is bij een onorthodoxe aanpak.
- De verantwoordelijkheid voor de veiligheid en groeimogelijkheden van de cliënt kan botsen met de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de maatschappij.

In dit rapport zullen diverse van dergelijke dilemma's verder aan bod komen. Steeds moet de professional zich hierbij afvragen wat zijn of haar positie in dit spanningsveld is. De professional hoeft niet in een vacuüm te beslissen: de beroepscode voor de sociaal werker stelt dat de sociaal werker afstemming zoekt met collega's en verantwoording moet afleggen aan de werkgever⁴⁵. De besluitvorming kent dan ook diverse betrokkenen (zie par. 3.2.2 en par. 4.2). Maar de professional heeft ook autonomie en is eindverantwoordelijk voor het eigen handelen. Indien de zorgmedewerker betrokken is bij een casus waarin een dergelijk dilemma speelt, moet deze dus niet alleen bepalen wat de eigen plek is in de besluitvorming, maar zich ook een eigen mening vormen.

3.2.2 Betrokkenen bij de besluitvorming

Casus 'Kevin'

Deelnemers aan de focusgroepen werd gevraagd wie betrokken moeten worden bij de besluitvorming over het delict. Zij dachten in eerste instantie aan de groepsbegeleiders, Kevins mentor, de leidinggevende, eventuele behandelaars of gedragsdeskundigen. Sommigen noemden de moeder of eventueel de voogd van Kevin als een partij die betrokken moest worden, anderen vonden dat moeder of voogd alleen geïnformeerd moesten worden. Pas in tweede instantie bedachten veel deelnemers dat ze ook de slachtoffers wel als partij zagen: zij konden immers ook zelfstandig aangifte doen. Een enkeling noemde ook de groepsgenoten van Kevin: zij vroegen zich af of ook hun mening een rol zou moeten spelen in de beslissing.

“Ik vind: het slachtoffer speelt hier ook een rol, zeker in die tweede casus. Als hij een klap op z'n gezicht krijgt of zo iets, hij heeft letsel en hij wil aangifte doen, jaaa... dan zal de politie de aangifte op moeten nemen, simpel.”

(Politiedewerker)

“Ik zou eerst overleggen met de winkelier. Hij moet ook weten wat voor jongen het is. Niet iedereen weet hoe een jongen met een LVB handelt. Dus de winkelier moet daarover geïnformeerd worden. Als hij vervolgens uit zijn plaat schiet ga ik niet met de jongen naar de winkelier. Ik probeer me in te denken wat zo'n winkelier zou kunnen denken. Dan kan hij in ieder geval een keuze maken nu hij alle feiten heeft. Maar je bent sowieso afhankelijk van de winkelier.”

(Student Minor Werken in Gedwongen Kader)

Delicten kennen naast de dader en het slachtoffer vaak diverse andere betrokkenen. Zo zijn er bij een geweldsdelict de omstanders, op wie het incident een behoorlijke impact kan hebben. Een incident kan iets doen met het gevoel van veiligheid dat medebewoners of medewerkers heb-

ben. Dat mensen betrokken zijn bij het delict, betekent niet dat ze ook betrokken moeten worden bij de besluitvorming over de afhandeling van het delict. Tegelijkertijd is het zaak om breed te denken: soms worden partijen die een belangrijke rol kunnen spelen of die een groot belang hebben in de te maken keuzes ten onrechte over het hoofd gezien. Het is dan ook belangrijk altijd goed stil te staan bij de vraag wie er betrokken moeten worden bij de besluitvorming over het incident.

Dader?

Hoewel het voor de hand ligt om te gaan praten met de dader, is dit gesprek er vooral op gericht om een goed beeld te krijgen van de feiten zoals benoemd in paragraaf 3.1.1. en 3.1.2. Bij een dergelijk gesprek kan men ook ingaan op de belangen van de dader (par. 3.4.2). Het ligt echter minder voor de hand om de dader een rol te geven in de besluitvorming omtrent de reactie op het delict. Wel kan de visie van de dader op de verschillende handelingsalternatieven worden meegenomen bij het beoordelen van de mogelijke impact of effectiviteit hiervan. Ook is de visie van de dader soms belangrijk om vast te stellen of het inzetten van vrijheidsbeperkende maatregelen überhaupt tot de mogelijkheden behoort: als de dader hier niet voor openstaat heeft dit geen zin. Maar de verantwoordelijkheid voor de beslissing ligt doorgaans elders.

Ouders/voogd?

Niet altijd is duidelijk welke rol de ouder of voogd in de besluitvorming moet krijgen. Zij zijn soms een cruciale partij als het gaat om de mogelijkheid tot delen van informatie met de strafrechtsketen: het kan zijn dat aangifte niet mogelijk is zonder hun toestemming. In die gevallen waar de instelling gebonden is door het beroepsgeheim (par. 3.3.4) kan met toestemming van de ouders soms toch informatie met de politie gedeeld worden. Een voorbeeld hiervan zien we in de casus 'Stefan' (pag. 34) waar de moeder van Stefan akkoord ging met het informeren van de marechaussee over het delinquente gedrag van Stefan, omdat dit de enige manier was om te voorkomen dat hij zonder medicijnen en slecht gekleed op Schiphol rondwaarde. Ook bij vrijheidsbeperkende maatregelen is de toestemming van de ouders of voogd soms cruciaal. Misschien moeten we ook hier, net als bij de dader, stellen dat de rol van de ouders of voogd vooral ligt in het verkennen van welke handelingsalternatieven

überhaupt tot de mogelijkheden behoren (zie par. 3.4.3). Zij zijn echter niet verantwoordelijk voor de beslissing die de instelling uiteindelijk neemt.

Slachtoffer

Het slachtoffer is de spil van de besluitvorming. Ieder slachtoffer van een aangiftewaardig feit heeft immers het recht om over te gaan tot aangifte. Een groepswerker die slachtoffer is geworden van een cliënt mag er bijvoorbeeld niet door de werkgever van weerhouden worden aangifte te doen. Ook als het slachtoffer een externe partij is, moet de organisatie zich bewust zijn van diens recht op aangifte doen. De groepsgeenoot die door Kevin geslagen werd en de eigenaar van de schoenenzaak die door Kevin bestolen werd kunnen, niet gehinderd door overwegingen van de instelling waar Kevin verblijft, besluiten aangifte te doen. In de casus 'vernietiging' (par 1.1) was de beschadigde scooter niet van de groepswerker zelf maar van haar man: ook hij had zelfstandig kunnen overgaan tot aangifte. In de praktijk zien we vaak dat instellingen voor hun bewoners in de bres springen. Zij gaan dan bijvoorbeeld praten met het slachtoffer om uit te leggen hoe de dader tot het delict is gekomen en vragen begrip voor het gebeurde. Ook proberen zij soms aangifte door het slachtoffer te voorkomen, bijvoorbeeld door de schade te vergoeden. Het is de vraag of dit altijd ethisch verantwoord is.

Instelling

De instelling heeft zoals eerder gezegd niet het recht een ander ervan te weerhouden om aangifte te doen tegen een cliënt, ook niet wanneer die ander een medewerker of cliënt van de instelling is. De instelling (in de persoon van de leidinggevende) kan daarentegen wel zelf aangifte doen wanneer een medewerker of cliënt slachtoffer is geworden, ook wanneer het slachtoffer dit zelf niet wil doen. Dit kan voor het slachtoffer belangrijk zijn doordat het slachtoffer zich zo gesteund kan voelen door de instelling en doordat het hem of haar minder kwetsbaar maakt: de medewerker of de cliënt is dan niet verantwoordelijk voor de aangifte dus eventuele represailles van de dader hebben geen zin. Bovendien maakt de instelling zo duidelijk waar de grenzen liggen.

De instelling is verantwoordelijk voor het formuleren van beleid (in de vorm van protocollen en huisregels) dat de beslissing om wel of niet aangifte te doen zal beïnvloeden. Het is goed na te gaan welke regels er binnen de eigen instelling gelden. Instellingen hebben doorgaans een eigen agressieprotocol. Agressieprotocollen kunnen tussen instellingen sterk verschillen in omvang en inhoud. Doorgaans wordt in de protocollen ingegaan op het voorkómen van agressie, de omgang met incidenten, en de nazorg en registratie na incidenten. Lang niet altijd wordt de mogelijkheid tot aangifte doen genoemd. Als dit wel gebeurt, wordt er doorgaans niet of nauwelijks ingegaan op hoe de keuze voor aangifte gemaakt wordt. Soms wordt wel ingegaan op procedures (besluitvorming in overleg, afstemming met de politie, eindverantwoordelijkheid bij manager), maar welke afwegingen hierbij relevant zijn, zijn wij in bijna geen enkel agressieprotocol tegengekomen. Een enkele instelling stelt dat het protocol breder geldig is dan alleen bij agressie: een van de protocollen die wij lazen sprak over ongewenst gedrag, waaronder ook (seksuele) intimidatie, pesten, ongelijke behandeling, discriminatie, onaangepast gedrag, vandalisme en criminaliteit op de instelling of in de buurt (bijv. dreigbrieven, drugshandel in de buurt, inbraak, insluiping) vielen. Het vervolg van dit protocol ging vervolgens echter alleen in op de omgang met agressie. Desalniettemin is het belangrijk om na te gaan wat het beleid is van de eigen instelling, en te kijken of dit beleid houvast biedt.

Strafrechtsketen

Hoewel de strafrechtsketen vaak wordt gezien als een partij die pas in zicht komt als de beslissing tot aangifte al genomen is, is dit niet altijd terecht. Ook in een eerder stadium kunnen ketenpartners uit de strafrechtsketen geraadpleegd worden. Zo kan een instelling overleg hebben met de wijkagent over hoe te handelen nog voordat zich incidenten voordoen. Ook kan de instelling na een incident in algemene termen vragen of het waarschijnlijk is dat de politie een aangifte op zal nemen, of informeren of de politie verwacht dat een aangifte tot vervolging zal leiden. Ten slotte kan hulp worden gevraagd bij bijvoorbeeld het 'Veiligheidshuis'. In Veiligheidshuizen werken partners uit de strafrechtsketen, de zorgketen, gemeentelijke partners en bestuur samen aan de aanpak van overlast, huiselijk geweld en criminaliteit, waarbij de focus ligt op daders met multiproblematiek. De ketenpartners zoeken samen naar

oplossingen voor de gesignaleerde problemen. Alle professionals kunnen hulp vragen van het Veiligheidshuis als zij menen dat de problematiek te complex is om met de eigen organisatie alleen op te lossen.

3.3 Moeten en mogen

Casus 'Kevin'

Bij de bespreking in focusgroepen van de casus Kevin bleek er bij de deelnemers veel onduidelijkheid te zijn over wat zorgmedewerkers wel en niet mogen. Men realiseerde zich vaak wel dat beslissingen omtrent aangifte en contact met de politie moeten worden genomen in lijn met wettelijke verboden en geboden en formele en informele regels en afspraken. Sommige deelnemers aan de focusgroepen gaven aan dat zij dachten dat er een burgerplicht was om aangifte te doen. Anderen worstelden met het beroepsgeheim, dat aangifte voor hun gevoel in de weg staat.

"Ik vraag me af: heb je ook bepaalde rechten als professional, net zoals een psycholoog, zeg maar? Die hoeft niet alles te zeggen, tot op een bepaald punt waarop diegene een gevaar is voor zichzelf of voor anderen ofzo."

(Student Minor Jeugdcriminaliteit)

Welke wetgeving en regels het hier precies betreft had men doorgaans niet scherp voor ogen, maar voor sommigen was het wel duidelijk dat het zinvol zou zijn hier kennis van te nemen.

"Als er geweld wordt gebruikt en er is letsel, dan moet je dat toch gewoon de kop indrukken. Daar zijn volgens mij wel bepaalde protocollen en afspraken over binnen de instelling."

(Politiemedewerker)

Een eerste vraag die iemand zich kan stellen die overweegt de strafrechten te betrekken bij het delinquente gedrag van een cliënt is of hij of zij eigenlijk wel aangifte *mag* doen. Zoals beschreven is in paragraaf 2.1

moet er sprake zijn van een strafbaar feit: het gedrag moet aangiftewaardig zijn. Het is duidelijk dat wanneer je slachtoffer bent geworden van een strafbaar feit, je aangifte kan doen. Maar hoe zit dat wanneer iemand anders slachtoffer is? En maakt het dan nog uit of het slachtoffer iemand is die onder jouw verantwoordelijkheid valt of dat het slachtoffer een buitenstaander is? Welke informatie, over het strafbare feit maar ook over de betrokkenen, mag je delen met de politie? De wet- en regelgeving die hier over gaat is niet eenvoudig. Het is soms verstandig hierover advies in te winnen bij een bedrijfsjurist. Ook zijn er publicaties waarin hier veel uitgebreider aandacht aan besteed wordt⁴⁶. Maar het is ook goed zelf enige kennis te hebben van de regels.

3.3.1 Aangifte doen: enkele wetenswaardigheden⁴⁷

Met een aangifte verzoekt de aangever om strafvervolgning: hij geeft daarmee aan dat hij graag wil dat de dader gestraft wordt. De politie zal dan, bij voldoende aanknopingspunten, verder onderzoek doen. Een eenmaal gedane aangifte kan in principe niet worden ingetrokken. Wel kan de politie na aangifte beslissen dat er te weinig aanknopingspunten zijn om onderzoek te doen; er zal dan niets met de aangifte gebeuren.

Aangifte kan, afhankelijk van het soort delict, online, telefonisch of op het politiebureau worden gedaan. Je hoeft niet zelf slachtoffer te zijn om aangifte te doen. Artikel 161 van het Wetboek van Strafvordering zegt dat iedereen 'die weet van een begaan strafbaar feit' bevoegd is om daarvan aangifte te doen. Je hoeft dus ook niet zelf betrokken te zijn in het incident.

Aangifte kan alleen gedaan worden door een persoon en dus niet door een instelling. Wel kan bijvoorbeeld een directeur of leidinggevende aangifte doen namens een medewerker. Dit is van belang omdat in een aangifte in principe altijd de naam en het adres van de aangever staat. Deze informatie wordt gedeeld met de advocaat van de verdachte, zodat deze zich kan voorbereiden. Om te voorkomen dat de verdachte het huisadres van een medewerker in handen krijgt zijn er drie opties: 1) De medewerker doet aangifte van het incident met de adresgegevens van de instelling (domicilie); 2) De leidinggevende doet aangifte van het incident met de adresgegevens van de instelling; de medewerker kan dan worden gehoord als getuige (eventueel onder nummer); of 3) De medewerker doet

aangifte onder nummer (beschermde aangifte) waarbij privégegevens, inclusief de naam van de aangever of getuigen, worden vervangen door een nummer. Het is belangrijk dat een medewerker die aangifte wil doen hierover vooraf overlegt met zijn werkgever. Veel zorgmedewerkers geven aan dat kennis over het bestaan van deze mogelijkheden de drempel om aangifte te doen aanzienlijk kan verlagen.

In de Eenduidige landelijke afspraken bij agressie en geweld tegen functionarissen met een publieke taak (ELA) voor politie en OM staat dat *“in beginsel (...) door de aangever of getuige domicilie gekozen (wordt) op het werkadres. De politie informeert aangevers en/of getuigen over de mogelijkheden hieromtrent”*⁴⁸. In de praktijk blijkt dat politiefunctionarissen hier niet altijd van op de hoogte zijn en dat zij de aangever dus ook lang niet altijd op de mogelijkheden wijzen. Dat betekent in de praktijk vaak dat zorgmedewerkers zelf moeten aangeven dat zij vallen onder de ‘publieke taak’ en dat zij gebruik willen maken van een van de bovenstaande mogelijkheden.

In een eerder onderzoek naar aangifte door zorginstellingen werd gevonden dat een aangifte en het daaropvolgende traject soepeler verliep en tot meer tevredenheid leidde als de zorginstelling de regie nam. Een interne casemanager met (juridische) kennis van zaken die medewerkers onder andere in het contact met de politie ondersteunde leek een goede manier om dit vorm te geven. Ook voor de politie bleek het fijn een vaste contactpersoon te hebben. Een dergelijke casemanager is, door het overzicht dat deze krijgt van alle incidenten op de instelling, ook beter in staat knelpunten in het beleid te signaleren.⁴⁹

3.3.2 Vrijheid om aangifte te doen vs. aangifteplicht

Doorgaans is het doen van aangifte een vrije keuze: iemand maakt zelf de keuze om wel of niet aangifte te doen. Een medewerker mag dus niet door een werkgever van aangifte weerhouden worden en kan ook niet tot het doen van aangifte gedwongen worden. In enkele zeer ernstige gevallen is men echter *wel* verplicht om aangifte te doen: artikel 160 van het Wetboek van Strafvordering verplicht mensen om onmiddellijk aangifte te doen wanneer zij informatie hebben over “tegen het leven gerichte misdrijven zoals moord, doodslag of aanzetting tot zelfdoding, men-

senroof, verkrachting, gijzeling en misdrijven gericht tegen de veiligheid van de staat, voor zover daardoor levensgevaar is veroorzaakt”.

Deze uitzonderlijke verplichting kent echter ook weer een uitzondering: iemand met een (afgeleid) verschoningsrecht (zie par. 3.3.3) is vrijgesteld van deze aangifteplicht. Hij of zij *hoeft* dus geen aangifte te doen, maar *mag* dit wel op grond van een ‘conflict van plichten’ (zie par. 3.3.5).

3.3.3 Verschoningsrecht

Het verschoningsrecht is in dit verhaal vooral van belang omdat het iemand kan vrijstellen van de bovenbeschreven aangifteplicht. Het is ook van belang later in het strafproces, wanneer iemand is opgeroepen door de rechter om een getuigenverklaring af te leggen. In principe zijn mensen verplicht aan zo’n oproep gehoor te geven. Sommige professionals hebben echter een verschoningsrecht. Artsen werkzaam in de gehandicaptenzorg hebben bijvoorbeeld een primair verschoningsrecht op basis van hun medisch beroepsgeheim. Dit houdt in dat zij tegenover de rechter(-commissaris) en de politie geen vragen hoeven te beantwoorden als zij daarmee in conflict komen met hun geheimhoudingsplicht. Zij kunnen zich dan beroepen op het verschoningsrecht, maar dit hoeft niet. Zij kunnen zich dus ook op het verschoningsrecht beroepen in zaken waar in principe sprake is van aangifteplicht. Begeleiders in de gehandicaptenzorg hebben geen primair verschoningsrecht, maar kunnen een secundair verschoningsrecht hebben, als afgeleide van de ‘primair verschoningsrechtigde’ waar zij mee samenwerken. In dat geval mogen ook zij zelf kiezen of ze zich op dit recht beroepen. Begeleiders die niet met bijvoorbeeld een arts samenwerken hebben dit recht dus niet.

3.3.4 Geheimhoudingsplicht

“Alleen als het naar zo’n zijorganisatie gaat, zoals bijvoorbeeld een school of de reclassering... Er zit vaak gevoelige informatie bij en dan bespreek ik toch altijd wel even voor met mijn leidinggevende van wat zal ik vertellen en wat niet? Want ja, bepaalde dingen moeten wel verteld worden, maar in hoeverre kan je iets vertellen? En wanneer gaat het een bepaalde lijn over dat je te veel vertelt en toch ook het vertrouwen en de privacy van cliënt schaadt? Dat is natuurlijk ook belangrijk.”

(Woonbegeleider)

Begeleiders in de gehandicaptenzorg vallen doorgaans niet onder de wetgeving omtrent het Medisch Beroepsgeheim, maar hebben onder meer op grond van hun beroepscode wel een geheimhoudingsplicht. Dit houdt in dat zij zonder toestemming van de cliënt in principe geen informatie over de cliënt met anderen mogen delen. In de communicatie met ketenpartners, maar ook met andere betrokkenen in de besluitvorming zoals beschreven in paragraaf 3.2.2, moet men zich steeds bewust zijn van deze plicht. Informatieverstrekking aan de politie vormt hierop in principe geen uitzondering.

Het is echter de vraag of de geheimhoudingsplicht het doen van aangifte in de weg staat. Indien degene die aangifte wil doen zelf het slachtoffer is, geeft deze niet zozeer informatie over de cliënt, maar informatie over datgene wat hem overkomen is. Dit is geen informatie die de medewerker 'bekend is geworden in de uitoefening van zijn beroep'. Als de politie tijdens de aangifte vraagt om achtergrondinformatie over de dader, zal de begeleider wel rekening moeten houden met de geheimhoudingsplicht. Maar ook als bepaalde informatie valt onder de geheimhoudingsplicht kan deze informatie soms, bij een 'conflict van plichten' (par. 3.3.5), gedeeld worden, door een beroep te doen op overmacht (artikel 6:75 BW).

3.3.5 Conflict van plichten

"Als het gaat om veiligheid is het voor mij heel simpel: alles delen. Dan kan geen enkele organisatie zich meer scharen achter het excuus 'we hebben de wet op de privacy'. Want het gaat hier dan om de veiligheid van een persoon."

(Politiedewerker)

Er kan sprake zijn van een 'conflict van plichten' wanneer er maatschappelijke belangen spelen zoals veiligheid, volksgezondheid en mensenrechten die zwaarder wegen dan het belang van de cliënt. De ernst van het gepleegde feit (en het gevaar dat dit oplevert voor personeel en cliënten), de kans op herhaling, de mogelijkheid om het probleem op een andere manier op te lossen en de omstandigheden waaronder het strafbare feit is gepleegd spelen in de beoordeling een rol⁵⁰. Men kan dan bijvoorbeeld tot de conclusie komen dat de geheimhoudingsplicht in een specifiek geval minder zwaar weegt dan de plicht om medebewoners te bescher-

men tegen bijvoorbeeld agressie, afpersing of seksueel grensoverschrijdend gedrag; de plicht van een goede werkgever om zijn werknemers een veilige werkplek te bieden; of de plicht om te handelen bij het aantreffen van kinderporno.

Er is een aantal voorwaarden aan elk waarvan moet zijn voldaan om zich op het conflict van plichten te kunnen beroepen. In het kader van het medisch beroepsgeheim zijn die als volgt geformuleerd:

- de zorgverlener moet proberen om eerst toestemming van de cliënt te verkrijgen;
- het niet doorbreken van het geheim levert ernstige schade op voor een ander;
- er is geen andere (minder ingrijpende) manier om het probleem op te lossen (subsidiariteitsbeginsel);
- de zorgverlener is in gewetensnood;
- het doorbreken van het geheim voorkomt of beperkt de schade voor een ander; en
- het geheim moet zo min mogelijk worden geschonden, alleen die informatie die relevant/noodzakelijk is wordt verstrekt (proportionaliteitsbeginsel).⁵¹

Een handreiking van de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) omtrent het medisch beroepsgeheim en verschoningsrecht stelt duidelijk dat simpelweg 'de wens dat het recht zijn loop moet hebben' niet voldoende is om te spreken van een conflict van plichten. Altijd geldt de afweging van proportionaliteit en subsidiariteit: staat de schending van het beroepsgeheim in verhouding tot de ernst van het delict en is er geen minder ingrijpende manier om het gewenste doel te bereiken? Wanneer je een wapen of drugs in het bezit van de cliënt aantreft, moet je deze doorgaans afgeven aan de politie maar je hoeft dan niet te vermelden waar je deze gevonden hebt. Het gevaar is daarmee immers afgewend. Als je echter alleen hebt gehoord dat de cliënt een wapen heeft, kan een melding bij de politie wel gerechtvaardigd zijn. In de handreiking van de VGN wordt overigens gesignaleerd dat er een ontwikkeling lijkt te zijn waarbij meer belang wordt gehecht aan de opsporing van delicten dan voorheen, en het verbreken van het beroepsgeheim dus eerder geaccepteerd lijkt te worden⁵².

Zowel een beslissing om het beroepsgeheim te doorbreken als een beslissing om het beroepsgeheim te handhaven kan aan de tuchtrechter of het tuchtcollege worden voorgelegd. Op dat moment zal worden getoetst of een zorgvuldige afweging is gemaakt, in lijn met de relevante wet- en regelgeving of beroepscode. In uitzonderlijke gevallen is zelfs strafrechtelijke vervolging mogelijk.

3.4 Afwegingen

Als eenmaal helder is dat er aangifte gedaan kan worden, maar dat dit geen plicht is, dan volgt het in kaart brengen van de verschillende factoren die in de afweging moeten worden meegewogen. Hoe ernstig is het feit? Wat zijn de te verwachten effecten van aangifte voor de verschillende belanghebbenden? Welke alternatieven voor aangifte zijn er, en wat zijn de te verwachten effecten daarvan? Daarbij moet de zorgmedewerker waken voor onterechte vooroordelen en een te grote invloed van de vraag naar de invloed van de LVB op het gedrag. Ten slotte moet worden gezien welke waarden een rol spelen en hoe die zich tot elkaar verhouden.

3.4.1 Ernst van het feit

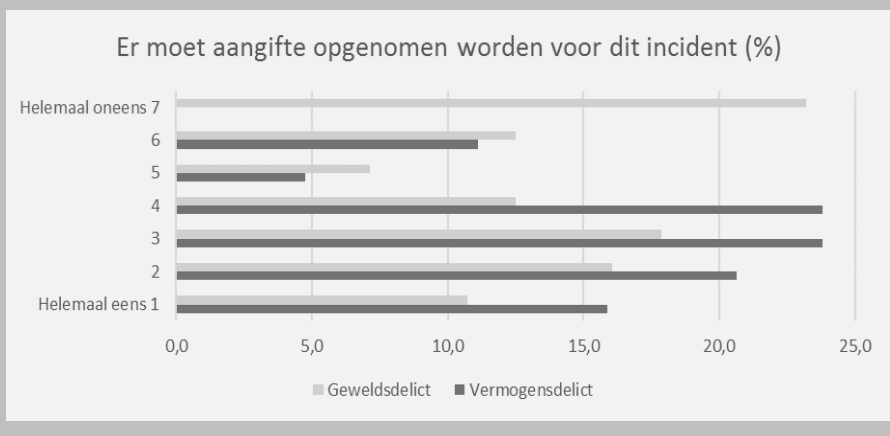

Casus 'Kevin'

De ernst van het delict is van belang bij de afweging, maar zeker niet allesbepalend. De casus Kevin legden we ook voor aan 119 studenten. Ongeveer de helft van hen deed een hbo opleiding Sociaal Werk, de andere helft deed voor het merendeel een hbo of universitaire opleiding rechten. Een kwart van hen was man, de gemiddelde leeftijd was ruim 21 jaar. Gemeten op een schaal van 1 tot 7 vonden de studenten het vermogensdelict iets minder ernstig (4,5) dan het geweldsdelict (5,0). We zagen dat de gevoelde ernst vooral samenhang met de veronderstelde emotionele schade ($R=.44$, $p<.000$), en niet met de financiële schade (n.s.). De gevoelde ernst hing ook samen met de zwaarte van de straf die men gepast vond ($R=.56$, $p<.000$).

Toch zagen we niet dat dit een invloed had op de overtuiging dat er in deze zaak aangifte gedaan moet worden. Er was geen correlatie tussen

gevoelde ernst en mening dat er aangifte opgenomen moest worden. De mening dat aangifte opgenomen moest worden werd vooral beïnvloed door het type delict (men zou vaker aangifte willen voor het vermogensdelict dan voor het geweldsdelict) en de sterkte van de overtuiging dat Kevin meer gebaat zou zijn bij hulpverlening dan bij straf.

Dat een gedraging strafbaar is wil nog niet zeggen dat men hiervoor ook aangifte zou *willen* doen: sommige delicten zijn mogelijk niet ernstig genoeg om het nodig te vinden aangifte te doen. Over wat ernstig genoeg is en wat niet, kunnen de meningen verschillen. Waar we bijvoorbeeld in de ene zorglocatie hoorden dat geen enkele vorm van agressie geaccepteerd werd, hoorden we in een andere dat alleen in de allerergste gevallen aangifte gedaan werd: een klap op het hoofd van een medewerker was daarvoor niet genoeg. Het is belangrijk dat zorgmedewerkers zich een beeld vormen van welke gedragingen zij in principe ernstig genoeg vinden om aangifte te rechtvaardigen. Dit kan afhangen van het soort delict: zo kan men bijvoorbeeld vinden dat seksueel misbruik altijd aangiftewaardig is. Maar het kan ook afhangen van de ernst van het feit binnen een bepaald delictstype. Onder bijna elke omschrijving van een strafbaar feit in het wetboek vallen veel soorten gedragingen met een verschillende mate van ernst. Het stelen van eten uit de koelkast is immers niet te vergelijken met het stelen van computergames uit de winkel. Het is dus belangrijk het met elkaar te hebben over het onderscheid tussen bijvoorbeeld 'kattenkwaad' of 'ongewenst gedrag' enerzijds, en 'delinquent gedrag' waarvoor een strafrechtelijke reactie in principe gerechtvaardigd is anderzijds.

Nuanceringen binnen de context van het individuele geval komen pas later.

“Laatst had een cliënt het RAM-geheugen uit mijn computer gejat. En toen wilde iemand anders later op de pc en dat ging niet, want die ging niet meer aan. Ik had gezien dat die gast hem open had gemaakt, dus toen die niet meer aan ging ben ik eens gaan kijken en toen zag ik dat mijn geheugen eruit was gejat. Dat is lachen. Dat is toch leuk dat ze dat proberen? Ik ben met computers wel oké en dat weten de meeste cliënten ook wel: dat ik alles wel weet te vinden en veel andere collega's niet. En dat hij het dan alsnog bij mij probeert. Het lijkt wel alsof hij gewoon betrapt wilde worden. Daar lijkt het heel erg op.”

(Woonbegeleider)

Bij de beoordeling van de ernst van een voorval kan ook gekeken worden naar de context: zo kan een eenmalige vernieling anders opgevat worden dan wanneer vernieling met regelmaat plaatsvindt. Ernst is deels ook subjectief: de ene medewerker zal een bedreiging anders opvatten dan de andere medewerker. Hoewel het belangrijk is om, zoals hierboven beschreven, een algemeen standpunt in te nemen over aangiftewaardigheid, moet er voor deze subjectieve beleving ook wel ruimte zijn. Ook de intentie van de dader kan bij de ervaren ernst een rol spelen. Wat in dit stadium niet passend is, is een oordeel te vellen over de vraag in hoeverre het gedrag de dader aan te rekenen was. In de praktijk zagen we vaak dat er bijvoorbeeld werd geopperd dat de dader niet wist dat de daad illegaal was of niet had overzien welke schade hierdoor zou ontstaan. Dit soort overwegingen kan meewegen in de ervaren ernst, maar zou er niet toe moeten leiden dat een zorgmedewerker beslist dat er geen sprake is van crimineel gedrag⁵³. De vraag naar 'toerekeningsvatbaarheid' (par. 1.1.2) hoort immers thuis in de strafrechtsketen (zie ook par.3.4.5).

3.4.2 Belanghebbenden en de verwachte effecten van aangifte

Casus 'Kevin'

De te nemen beslissing zal gevolgen hebben voor Kevin. Hij is dus duidelijk een belanghebbende, wat betekent dat er rekening gehouden moet

worden met zijn belangen. Maar de deelnemers aan de focusgroepen zagen meer belanghebbenden. Zij vroegen zich bijvoorbeeld af wanneer de slachtoffers het gevoel hebben dat er recht gedaan wordt. Zij vroegen zich af welke straf een positieve invloed heeft op het rechtvaardigheidsgevoel en de veiligheidsbeleving van de groepsgenoten en hun ouders. Of zij vroegen zich af welke keuze genoeg preventieve werking heeft om de maatschappij te beschermen.

“Je moet niet perse alleen maar kijken naar of hij gestraft wordt of niet, maar of het werkelijk nodig is, dus in het belang van Kevin.”

(Student Minor Jeugdcriminaliteit)

“Ik neig er een beetje naar om eerst het slachtoffer erbij te betrekken. Ik denk dat je dat niet mag laten liggen. Dat je is maatschappelijke verantwoordelijkheid, ook als instelling.”

(Reclasseringswerker)

“Misschien bij één zo’n delict niet maar als hij natuurlijk de hele tijd zulk soort delicten pleegt dan, op een gegeven moment, gaat de samenleving daar natuurlijk ook wel iets van voelen.”

(Student Minor Werken in Gedwongen Kader)

Belanghebbenden en hun belangen

Betrokkenen zijn niet hetzelfde als belanghebbenden, hoewel er altijd een overlap in zit. De belanghebbenden komen in de volgende alinea's over de afweging omtrent de beslissing om wel of geen beroep te doen op de strafrechtsketen, veelvuldig naar voren. Zonder vooruit te lopen op deze overwegingen is het van belang om kort aan te stippen wie de belanghebbenden in een zaak kunnen zijn.

Het gekozen handelingsalternatief heeft het meest direct effect op de dader: hij of zij is degene die het strafrechtstraject zal moeten doorlopen, die een eventuele straf zal ondergaan, en die de gevolgen van een eventuele straf ook later wellicht nog zal merken. De beslissing kan effecten hebben op het toekomstige gedrag van de dader (zowel positief als negatief, wanneer de dader zich bijvoorbeeld nog verder gaat afzetten tegen

zijn omgeving), op zijn welzijn, op kansen en mogelijkheden in de toekomst, op de relatie met de begeleiding. Soms is ook de veiligheid van de dader zelf in het geding.

Het slachtoffer is ook een direct belanghebbende: hij of zij heeft schade opgelopen die wellicht vergoed kan worden. Een als passend ervaren reactie kan van belang zijn voor de verwerking. De gekozen reactie kan gevolgen hebben voor het gevoel van rechtvaardigheid (door vergelding) en veiligheid (door preventie). Het voorkomen van herhaald slachtoffer-schap kan van groot belang zijn voor het welzijn van het slachtoffer.

De woonlocatie en de bewoners hebben ook belangen: het is van belang dat de sfeer leefbaar blijft voor iedereen en dat medewerkers het gevoel hebben dat ze hun werk kunnen doen. Ook hier speelt veiligheid een belangrijke rol. Bewoners hebben er vaak belang bij dat hun omgeving voorspelbaar is en dat reacties op grensoverschrijdend gedrag niet berusten op willekeur. Medewerkers geven soms aan zelf controle te willen houden op de afhandeling van een incident, en dus terughoudend te zijn in het betrekken van de strafrechtsketen. Ook speelt een kosten-baten afweging soms een rol: een aangifte kost tijd, wat altijd ten koste gaat van iets anders. Het moet dan wel duidelijk iets opleveren.

De instelling kan haar eigen belangen hebben. Zo kan een instelling de voorkeur hebben voor een bepaalde reactie op basis van de uitstraling die men naar buiten toe wil hebben, maar het kan ook zijn dat een instelling bang is voor reacties van de buitenwereld wanneer incidenten binnen de muren van de instelling door aangifte zichtbaar worden.

Ten slotte zijn er maatschappelijke belangen die meegewogen kunnen worden: de politie moet gewoon zijn werk kunnen doen; het risico op toekomstige delicten moet beperkt worden; de maatschappelijke normen doen alleen hun werk als ze gehandhaafd worden.

Om een goede afweging te kunnen maken dient men na te gaan:

- wie de belanghebbenden in de betreffende casus zijn,
- welke belangen zij kunnen hebben,
- of deze belangen legitiem zijn, en
- hoe zwaar deze moeten wegen.

Hiervoor zal men doorgaans bij de belanghebbenden moeten navragen wat hun meningen en wensen zijn om zo ook hun perspectief mee te kunnen nemen. Het is daarbij wel zaak om belangen te onderscheiden van emoties en onderbuikgevoelens: deze laatste mogen niet de basis vormen voor de beslissing (zie ook par 3.4.4).

Verdieping 3: Jongeren aan het woord

Tien jongeren met een LVB van drie verschillende woonlocaties vertelden, als mogelijke belanghebbenden, over hun visie op de aanpak van grensoverschrijdend gedrag. Uit hun verhalen bleek dat zij zich niet allemaal even veilig voelden op de groep. Een jongere had het onder andere over een “onveilig gevoel door drugs, alcohol, messen, wapens en fysiek geweld”, een ander zou “niet verbaasd [zijn] als iemand met een pistool binnen komt en zal schieten”. Weer een ander vertelde dat er veel wordt gemanipuleerd en bedreigd door de jongeren onderling. Wanneer je dan niet doet wat de ander van je vraagt “dan heb je problemen”. Op één locatie beschreven de geïnterviewde jongeren hun medebewoners met termen als “straatmensen, doen verkeerde dingen”, “hebben slechte invloed”, “agressiviteit naar elkaar” en “roddelen”. Volgens hen misdragen deze jongeren zich voornamelijk tijdens de nachtdienst, omdat de jongeren weten dat er dan maar één persoon van de instelling aanwezig is.

De rol van de begeleiding hierin wordt niet altijd als positief ervaren. Over het algemeen vonden de jongeren de begeleiding ‘wel oké’. Toch werd ook gesteld dat de begeleiders, en dan vooral de jongere medewerkers, naïef zijn, en niet weten waar ze het over hebben. Een meisje vond dat de begeleiding “de handen voor de ogen houdt”: de begeleiders weten volgens haar bepaalde dingen wel, maar laten dit eigenlijk gewoon toe. Een jongen stelde dat de vrouwelijke begeleiders fysiek niet sterk genoeg zijn om de jongeren uit elkaar te houden tijdens een ruzie: er is volgens hem meer mannenkracht nodig.

De jongeren is gevraagd wat zij er van vinden als de begeleiding de politie belt. Hier bleken zij erg dubbel tegenover te staan. Enerzijds vonden zij het goed dat de politie soms gebeld wordt: “Ze bellen niet voor niets”.

Anderzijds gaven meerdere respondenten aan dat de politie uiteindelijk ook niet altijd kan ingrijpen. Het duurt te lang voordat er politie komt, waardoor het vaak nutteloos is. Het bellen van de politie heeft bovendien een negatieve invloed op de sfeer op de groep: jongeren worden er druk door en het veroorzaakt onderlinge spanningen. Daarnaast vragen zij zich soms af waarom de begeleiding het niet zelf kan oplossen, aangezien zij hier voor hebben gestudeerd: het bellen van de politie wordt dan gezien als zwaktebod.

“Ja soms kan ik dat wel begrijpen, soms vind ik het echt onzin. Ik denk dan wel zo van, kunnen jullie dit echt niet aan? Ik bedoel jullie hebben hier wel voor geleerd om zulke kinderen te helpen. Je weet dat zulke kinderen agressief kunnen zijn en dat dan de politie wordt gebeld dat vind ik af en toe wel belachelijk. Dan denk ik van, tuurlijk ik snap het: veiligheid, eigen veiligheid eerst, voor elke cliënt hierzo. Maar ik vind wel vaak dat er te snel gebeld wordt”.

(Bewoonster LVB-groep)

Er leek geen duidelijke relatie te zijn tussen hoe de jongeren over de politie dachten en hun mening over het bellen van de politie. Zo vond bijvoorbeeld een jongere die stelde dat het soms goed is om de politie te bellen, tegelijkertijd dat de politie een ‘stelletje naaiers’ zijn. Meerdere jongeren vonden dat de politie niet te vaak moet langskomen, aangezien dit in een ‘normaal’ huis ook niet gebeurt. Zij zien meer heil in meer begeleiding, professioneel blijven en sussen. Bovendien zou er volgens hen meer gebruik moeten worden gemaakt van (nu niet altijd toegestane) alternatieven als fixeren, plaatsing in een gesloten inrichting, controleren/meelopen ter preventie, of fysiek ingrijpen door jongeren uit elkaar te trekken.

Het bellen van de politie vonden zij wel gerechtvaardigd als iemand in het bezit is van een mes of handwapen, als iemand een ander uit het niets neer zou steken, als een jongere (die medicatie nodig heeft) is weggelopen, bij zodanig ernstig geweld dat het iemand het leven kan kosten en bij het bezit van verboden middelen (XTC) of vuurwerk (nitraten, kobra's).

De jongeren werd aan de hand van foto's een aantal soorten delicten voorgelegd. Hieruit bleek dat zij politiebemoeienis en een straf passend

vonden bij inbraak, diefstal, vechtpartijen met verwondingen en bedreiging met een wapen. Bij vernieling en graffiti op een huis (niet op andere muren) moet de schade vergoed worden. Een slachtoffer van bedreiging zonder wapen moet 'gewoon terugschelden' en ook een klap of vechtpartij moet volgens hen niet te veel aandacht krijgen.

De jongeren bleken niet goed te kunnen verwoorden wat de gevolgen kunnen zijn wanneer iemand in aanraking komt met het strafrecht. De nadruk in hun antwoorden ligt op een gevangenisstraf, taakstraf en het krijgen van een strafblad. Het krijgen van een (geld)boete leken zij niet te associëren met het strafrecht, maar eerder met het slachtoffer waarmee iets opgelost moet worden.

De mogelijkheden van de strafrechtsketen om te straffen

Veel medewerkers die wij spraken gaven aan dat zij niet goed weten wat de mogelijkheden binnen de strafrechtsketen zijn. Een vaak gehoorde opmerking was 'mijn cliënt hoort niet in de gevangenis'. Een andere opmerking was 'de politie doet toch niks met mijn aangifte'. Voor de zorgmedewerker die probeert zich een beeld te vormen welke mogelijke invloed een aangifte heeft op de belanghebbenden, is het belangrijk om te weten wat de mogelijkheden zijn om binnen het strafrecht een passende reactie te geven. Niet altijd als er aangifte gedaan wordt, leidt dit ook tot een reactie vanuit het strafrecht. Er is bij zorgmedewerkers behoefte aan bepaalde richtlijnen en voorlichting over welke incidenten aangiftewaardig zijn (zie ook par. 1.2.4), en wat men vervolgens van het strafrecht mag verwachten. Medewerkers lopen het risico dat zij door de cliënt niet serieus genomen worden als er niks met de aangifte wordt gedaan of als een reactie vanuit de politie na het doen van aangifte lang op zich laat wachten. Het kan goed zijn van te voren informatie in te winnen over de mogelijkheden alvorens tot een afweging te komen.

Met betrekking tot agressie en geweldsdelicten staat in de ELA⁵⁴ onder meer dat opsporing en vervolging van agressie en geweld tegen functionarissen met een publieke taak, en dus ook tegen medewerkers in de gehandicaptenzorg, hoge prioriteit krijgen bij politie en OM; dat zoveel mogelijk een lik-op-stukbeleid, (super)snelrecht of aanhouden en uitrei-

ken (dagvaarding) wordt toegepast; en dat bij recidive wordt gezien of gedrag-interveniërende maatregelen kunnen worden opgelegd (in beginsel niet in plaats van straffen, maar als aanvullende maatregel bij straffen). Bij een aangifte van strafbare feiten tegen een zorgmedewerker is het belangrijk te vermelden dat het slachtoffer valt binnen de Veilige Publieke Taak (VPT) en dat deze VPT-code wordt toegekend aan de aangifte. De ervaring is dat de politie niet altijd op de hoogte is van deze mogelijkheid en de afspraken die hierbij gelden.

“Je hebt natuurlijk een tijd een beleid gehad voor hulpverleners die bedreigd worden. Maar dat is niet zo doorgedrongen in deze regio. Dat je gelijk versnelde procedures krijgt en zo. Nee dat is niet helemaal tot hun doorgedrongen.”

(Woonbegeleider)

Zorgmedewerkers hebben daarnaast behoefte aan informatie van de politie over wat zij zelf kunnen en moeten doen om ervoor te zorgen dat de politie het bewijs rond kan krijgen. Zo hoorden we bijvoorbeeld dat in een casus onduidelijkheid over de gevolgen van het verwijderen van wapens van de kamer van de cliënt er toe leidde dat deze cliënt niet meer vervolgd kon worden. Ook in andere situaties bleek dat goedbedoeld handelen van de instelling verdere actie van de politie soms onmogelijk maakte. Regelmatig overleg over concrete incidenten geeft vaak meer wederzijds inzicht en bevordert de samenwerking. Daarmee wordt de kans op een succesvol traject in de strafrechtssketen groter.

“Er was een cliënt die sleutels van een busje uit het kastje gestolen had en die ‘s nachts in dat busje is gaan rijden. De nachtwacht zag dat en is er achteraan gegaan en heeft ondertussen de veiligheidsondersteuners en de politie gebeld. Die cliënt reed hier als een gek over het terrein, het terrein weer af en het terrein weer op. Dus op een gegeven moment heeft de nachtwacht hem gestopt. Onze medewerkers hadden zoiets van ‘neem maar mee, want joyrijden en stelen’. Maar omdat deze cliënt de sleutel had en de politie hem niet in dat busje had zien zitten, was er volgens de politie niet genoeg bewijs om hem mee te nemen. Die nachtzorg was daar heel gefrustreerd over. Ligt dat dan aan hoe die ene politieagent er in staat, of is het een juridisch iets? Dan zou het fijn zijn als dat een beetje duidelijk was.”

(Woonbegeleider)

Als er sprake is van een aangiftewaardig delict dat bewezen kan worden is er, zoals eerder beschreven in paragraaf 2.3, een scala van straffen en maatregelen mogelijk. Deze kunnen niet alleen opgelegd worden door de rechter, maar ook door het OM en soms zelfs door de politie. Daarbij kunnen straffen voorwaardelijk opgelegd worden waarbij de straf pas ten uitvoering wordt gelegd als de dader tijdens de proeftijd nogmaals de fout in gaat. Ook kan het OM besluiten dat als de verdachte zich houdt aan bepaalde voorwaarden er niet tot vervolging wordt overgegaan. Voorwaarden kunnen bijvoorbeeld zijn dat de verdachte behandeling of begeleiding aanvaardt, bepaald gedrag niet vertoont, of bepaalde gebieden mijdt. Er is na aangifte dus een breed spectrum aan mogelijkheden om te komen tot een passende reactie binnen het strafrecht.

Verdieping 4: Aanpassingen aan LVB in het strafrecht

“Ik weet bijvoorbeeld totaal niet of het rechtssysteem überhaupt wel ingericht is op deze doelgroep. [...] Ja, want gaat iemand terecht worden op basis van een volwaardig verstandelijk iemand, of gaat hij terecht worden op basis van zijn beperking?”

(Woonbegeleider)

VN-verdrag

Het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap stelt in artikel 13 dat

“personen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen de toegang tot een rechterlijke instantie, met inbegrip van procedurele en leeftijdskonforme voorzieningen [moeten krijgen], teneinde hun effectieve rol (...) in alle juridische procedures (...) te faciliteren.”

De overheid heeft in dat kader de verplichting “passende training voor diegenen die werkzaam zijn in de rechtsbedeling, met inbegrip van medewerkers van politie en het gevangeniswezen” te bevorderen. In deze context is men sinds enige tijd bezig te kijken hoe men de strafrechtsketen beter passend kan maken voor mensen met een LVB.

Bejegening door de politie

In de praktijk blijkt dat het vaak mogelijk is om vooraf afspraken met de politie te maken over de bejegening van cliënten. Dan kan bijvoorbeeld worden uitgelegd dat bij sommige cliënten aanraking extra agressie oplevert. Hier kan men dan alternatieven voor aandragen. Ook kan het soms helpen als de politie niet in vol ornaat met busjes (soms aangevuld met honden) voor de deur staat. Dan kan bijvoorbeeld worden afgesproken dat het ophalen van een cliënt buiten het zicht van de woning gebeurt. In sommige gevallen kan er worden afgesproken dat de politie in burger komt.

“Als je dat goed afstemt is dat mogelijk. Maar het heeft ook een andere kant. Want de doelgroep waar we het nu over hebben zullen ook moeten leren dat er ook positieve momenten zijn. Dus die zullen ook moeten leren dat als wij in uniform op straat lopen of bij die instelling aanbellen, dat het niet alleen maar ellende en negatief is en dat we er altijd één op komen halen, maar dat we ook een praatje kunnen komen maken. (...) Dat is ook iets waar wij als politie samen met die hulpverlener aan kunnen werken. We moeten af van dat stigmatiseren dat de politie altijd ellende is.”

(Politiemedewerker)

Begripvol optreden door de politie kan soms ook contraproductief uitpakken. In de casus van Stefan (zie pag. 34) vonden zorgmedewerkers dat de marechaussee wel wat strenger en consequenter mocht zijn. Stefan vond de koffie die hij bij de marechaussee kreeg wel gezellig. Herhaalde uitleg over het effect dat hun vriendelijke bejegening had op Stefan leidde toen tot een andere aanpak. Niet altijd kan de politie overigens rekening houden met de kenmerken en behoeftes van de bewoners. Wanneer er bijvoorbeeld een signaal komt dat er wapens zijn, treden er bepaalde protocollen in werking en gaat de veiligheid altijd voor.

“Als de politie een melding krijgt, heeft die toch een bepaalde verantwoordelijkheid over de veiligheid. Het kan niet zo zijn dat dan de hulpverlener gaat zeggen van ‘nee, jullie moeten eerst met hem gaan praten’. Want een politieagent is ook een mens en ook die heeft vaak een gezin en die wil ook ‘s avonds gewoon naar huis toe. Als je echt weet ‘het is een echt vuurwapen’, of het lijkt er al op dat het een echt vuurwapen is, dan

komt het arrestatieteam. Dan treedt er een heel protocol in werking. Dan wordt de boel afgezet en dan wordt gewoon iedereen weggehaald en alle kamers worden ontruimd.”

(Politiedewerker)

Belang herkenning LVB

Een eerste vereiste om rekening te kunnen houden met de aanwezigheid van een LVB is dat men binnen de strafrechtsketen weet dat de verdachte een LVB heeft. Als er geen contact is met een zorginstelling is dit vaak niet bekend. Nog los van het feit dat een LVB moeilijk te herkennen is, heeft de politie vaak niet de kennis en/of de tijd die nodig is om op een gedegen manier na te gaan of de verdachte mogelijk een LVB heeft. Het kan dus van belang zijn om dit hier op te wijzen bij de aangifte en er op toe te zien dat dit ook in de aangifte wordt opgenomen.

“Dan zijn ze opgepakt door de politie en dan soms duurt het maanden of een halfjaar voor ze hier komen. En dan zijn ze hier al geweest en dan duurt het nog een paar maanden dat de zitting plaatsvindt. Dan ben je soms echt een jaar verder. En dan eventueel nog een straf. Dat is soms echt onbegrijpelijk voor de jongeren.”

(Raadsonderzoeker Raad voor de Kinderbescherming)

Snellere afdoening met ZSM

Het strafrechtssysteem is niet gemaakt om direct te kunnen straffen: het proces kan in sommige gevallen lang duren. Wel zijn er enkele mogelijkheden om een zaak sneller af te doen. Om er voor te zorgen dat veelvoorkomende criminaliteit, zoals winkeldiefstal of vernieling, snel en passend wordt aangepakt kent het OM de ZSM-werkwijze⁵⁵. ZSM staat voor zorgvuldig, snel en op maat. Binnen ZSM wordt door OM, politie, reclasering, kinderscherming, slachtofferhulp en hulpverlening nauw samengewerkt om het voor dader en slachtoffer beste traject te kiezen. Voor een ZSM-afdoening is het wel nodig dat de verdachte hiermee instemt. Daarvoor is het nodig dat deze goed begrijpt waar hij mee akkoord gaat (bijvoorbeeld dat hij daarmee schuld bekent en dus een strafblad krijgt). Hoewel een snelle afdoening voor mensen met een LVB een voordeel lijkt, kan de snelheid van de ZSM-werkwijze ook het risico verhogen

dat zij ten onrechte schuld bekennen en onnodig een strafblad oplopen.

Verlenging consultatiebijstand

Soms is er voor kwetsbare verdachten, waaronder ook verdachten met een verstandelijke beperking vallen, speciale bescherming in het strafrecht. Iedere verdachte heeft voor het verhoor door de politie recht op consultatiebijstand: een gesprek met een advocaat⁵⁶. Kwetsbare verdachten hebben altijd recht op een vergoeding voor consultatiebijstand. Een kwetsbare verdachte mag ook niet zomaar afzien van deze bijstand. Voor het gesprek heeft de advocaat een half uur de tijd. Bij mensen met een LVB is dit vaak te kort. De advocaat moet in korte tijd veel bespreken en heeft meer tijd nodig voor uitleg. De strafrechtadvocaat kan, als hier goede redenen voor zijn, een verzoek doen bij de Officier van Justitie om de consultatiebijstand met een half uur te verlengen. In de praktijk wordt deze verlenging niet vaak aangevraagd.

Gespecialiseerde verhoorders

Mensen met een LVB lopen specifieke risico's bij het verhoor. Zij hebben bijvoorbeeld sterker de neiging om instemmend te antwoorden op vragen. De politie kent speciale verhoorders die geschoold zijn in het horen van kwetsbare verdachten. Ook bestaan er zogenaamde 'kindvriendelijke studio's' die minder intimiderend kunnen overkomen⁵⁷. Bij kleinere zaken worden deze vaak niet ingezet, maar ook bij grotere zaken gebeurt dit alleen als de LVB (tijdig) onderkend is en de betrokkenen hier het nut van inzien. Vaak is dit niet het geval. Behalve de inzet van speciale verhoorders wordt er soms overleg gevoerd met ouders of de instelling over de aanpassingen in het belang van de cliënt: hierbij moet men dan denken aan meer pauzes naar aanleiding van de beperkte spanningsboog van de cliënt of aangepast taalgebruik.

"We maken heel veel gebruik van kindvriendelijke verhoorstudio's. Daar zijn gespecialiseerde collega's die daar een cursus voor gehad hebben. Die kindvriendelijke verhoorstudio's worden gebruikt voor kinderen tot 12 jaar. Maar ik vind een LVB bij een 14-jarige niet echt schokkend genoeg om die dan naar zo'n studio te slepen. Als hij matig verstandelijk beperkt is, dan kan het wel."

(Politiemedewerker)

Schorsing voorlopige hechtenis

Een verdachte in afwachting van zijn rechtszaak kan in voorlopige hechtenis worden genomen: dit betekent dat de verdachte in een huis van bewaring of gevangenis verblijft. Hiervan kan een 'schorsing onder voorwaarden' worden aangevraagd. Voorwaarden kunnen bestaan uit bijvoorbeeld een locatieverbod of -gebod, een verbod op het gebruik van middelen, of een meldplicht. De aanwezigheid van een LVB en het verblijf in een instelling kunnen in de beslissing over schorsing worden meegewogen. Een jeugdige verdachte kan in principe 'op elke daartoe geschikte plaats'⁵⁸ in voorlopige hechtenis worden genomen, zelfs thuis of in de instelling. Ook kan worden bepaald dat de verdachte zich alleen 's nachts moet melden bij de justitiële jeugdinrichting (JJI) (nachtdetentie). Zo kan er rekening gehouden worden met de beperking van de verdachte.

Hulp bij het begrijpen van het traject

Het traject dat een verdachte van een delict doorloopt, is vaak onbekend en moeilijk te begrijpen. Zo kan een pro-forma zitting, waarbij de zaak nog niet inhoudelijk behandeld wordt, bij de cliënt veel verwarring oproepen. Weten wat goed voor je is, is ook ingewikkeld: op welke gronden beslis je bijvoorbeeld of het verstandig is een bezwaarschrift in te dienen? Hiervoor is het vaak belangrijk een advocaat te hebben die zaken kan uitleggen. De advocaat moet dan wel in staat zijn dit te doen op een manier die ook voor de cliënt met een LVB te begrijpen is. Sommige advocaten zijn hier beter in dan anderen. Een reclasseringswerker, bijvoorbeeld van de William Schrikker Jeugdreclassering, een organisatie gespecialiseerd in de begeleiding van jeugdige delinquenten met een LVB, kan deze taak ook vervullen maar wordt lang niet altijd voor de eerste zitting toegewezen.

"Je hebt heel vaak dat de jeugdreclassering pas op de zitting wordt opgelegd. Meestal als er al een jeugdreclasseerder bij de zitting zit, zijn de jongeren al het een en ander gewend. Dus het is eigenlijk wel raar dat de jeugdreclasseerders juist die uitleg geven aan jongeren die voor de tweede keer komen en niet aan de jongeren die voor de eerste keer komen."

(Raadsonderzoeker Raad voor de Kinderbescherming)

Adolescentenstrafrecht

Onder het adolescentenstrafrecht is het mogelijk om bij het straffen van adolescenten (van 16- tot 23-jarigen) rekening te houden met hun ontwikkelingsfase. Bij jongvolwassenen van 18 tot 23 jaar kan de rechter ervoor kiezen om het jeugdstrafrecht toe te passen. Juist voor jongvolwassenen met een LVB kan het jeugdstrafrecht, dat meer gericht is op behandeling en een sterker pedagogisch karakter heeft, soms passender strafmogelijkheden bieden.

Toelichting LVB aan de rechter

Als de rechter niet weet dat er sprake is van een LVB, kan deze hier ook geen rekening mee houden tijdens de zitting en bij het bepalen van de straf. Het is dus zaak dit zo vroeg mogelijk kenbaar te maken. Jeugdige verdachten en hun gezaghebbende ouders hebben een verschijningsplicht: dit geeft de mogelijkheid om aan de rechter uit te leggen wat de beperking inhoudt, waar bepaald gedrag vandaan komt en wat jongeren wel of niet begrijpen. Ook een advocaat of reclasseringswerker kan deze informatie delen met de rechter.

De houding van een verdachte kan een rol spelen bij bepalen van de straf. Dit kan in het nadeel werken van de jongere met een LVB, die minder goed in staat is te kiezen voor een adequate manier van handelen. Een zorgmedewerker die het gedrag van de jongere kan uitleggen of de jongere weer tot rust kan brengen, kan dan helpen. Wanneer de advocaat of een andere betrokkene op dat moment kan uitleggen hoe dit gedrag een gevolg is van de beperking, kan de rechter hier rekening mee houden.

Aanpassingen ter zitting

De rechter kan op verschillende manieren rekening houden met een LVB. Allereerst kan de rechter bijvoorbeeld extra pauzes in lassen, extra tijd reserveren en zijn of haar taalgebruik aan passen aan het niveau van de verdachte. Indien meer tijd nodig is, moet dit wel van te voren aangegeven zijn.

Straf op maat

Ten slotte kan de rechter rekening houden met de LVB bij het bepalen van de straf. De rechter kan hierbij geadviseerd worden door de Raad

voor de Kinderbescherming, de (jeugd)reclassering of door deskundigen van bijvoorbeeld het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP). Zij kunnen hierbij aandacht besteden aan de vraag of gezien de LVB een bepaalde straf naar verwachting uitvoerbaar en effectief is. De rechter kan er in verband met de beperkte ernst van het gepleegde feit, de persoonlijkheid van de dader of de omstandigheden waaronder het feit is begaan, ook voor kiezen om geen maatregel of straf op te leggen. Hoewel we tijdens de interviews wel indicaties vonden dat de strafzwaarte soms wordt aangepast (bijvoorbeeld vanuit de veronderstelling dat de straf iemand met een LVB zwaarder zou vallen), lijkt doorgaans het uitgangspunt dat de strafzwaarte gelijk is aan die voor iemand zonder een LVB, maar dat gezocht kan worden naar op de LVB toegesneden interventies.

Hoewel bovenstaande een beeld schetst van enkele van de mogelijkheden die er binnen de strafrechtsketen zijn om aanpassingen te doen aan de LVB, is het zeker niet zo dat dit altijd goed verloopt. Het is ook niet helemaal duidelijk wat de mogelijke rol van de zorginstelling hierin is. Duidelijk is wel dat er doorgaans weinig contact is met de instellingen. Hier is voor beide kanten nog winst te behalen.

3.4.3 Handelingsalternatieven

Casus 'Kevin'

De meningen over hoe men op het gedrag van Kevin kon reageren liepen soms sterk uiteen. Sommige focusgroepdeelnemers wilden eerst met Kevin praten over waarom hij zich zo gedragen had. Als hij dan voldoende spijt had en zich iets leek aan te trekken van het gesprek, zouden ze het daarbij laten. Eén deelnemer gaf aan te focussen op hoe je goed gedrag kan belonen; zij zou vanuit dat perspectief niet te veel aandacht aan het incident willen besteden. Anderen zochten wel naar mogelijkheden voor een steviger reactie vanuit de instelling, bijvoorbeeld door middel van afspraken over het vergoeden van schade of het deelnemen aan een training.

“Als Kevin nu dus wel een soort van spijt heeft, terwijl hij dat in het begin niet heeft, dan is dat toch gedragsverandering en dat moet je eerder belonen dan straffen.”

(Student Minor Jeugdcriminaliteit)

Een aantal keer werd benoemd dat wanneer zich dergelijk gedrag op deze woonlocatie vaker voordeed, er misschien wel gedacht moest worden aan overplaatsing naar een andere woning. Behalve over dergelijke interne handelingsalternatieven werd er gesproken over de stap naar de strafrechtsketen waar dan, bijvoorbeeld in een ZSM-overleg, kan worden besproken welke reactie gepast is. Hierbij werd specifiek gedacht aan een Halt-maatregel, een taakstraf, een gevangenisstraf of hulpverlening. Heel concreet werd dit doorgaans niet.

“Als er sprake is van impulsiviteit en gelegenheid, dan zou ik gewoon goed straffen. Strafrechtelijk vervolgen betekent dat hij de cel ingaat, misschien is dat de plek waar hij kan leren.”

(Student Minor Jeugdcriminaliteit)

Een zorgmedewerker die geconfronteerd wordt met delinquent gedrag van een cliënt kiest natuurlijk nooit alleen maar tussen de opties wel of geen aangifte. Altijd zijn er verschillende alternatieven waar men uit kan kiezen. De strafrechtsketen biedt enkele alternatieven voor aangifte van een delict die soms overwogen kunnen worden, zoals de melding of het ‘bromsnorgesprek’. Deze worden hieronder kort besproken. De politie kan in het geval van een delict waarbij de zorginstelling twijfelt over hoe te handelen benaderd worden voor overleg. Hier kan ook voor gekozen worden bij bijvoorbeeld twijfel of er sprake is van een aangiftewaardig delict of bij twijfel of er sprake is van een conflict van plichten waarbij men het beroepsgeheim mag doorbreken. Bij een dergelijk overleg kan men er in eerste instantie voor kiezen de naam van de cliënt nog niet te noemen. Op het moment dat de politie deze naam wel heeft, kan deze gedwongen zijn met de Officier van Justitie te overleggen of er wordt ingegrepen.⁵⁹

“We hebben wel wat jongens hier die wel bekend zijn met drugs en drugshandel. Die wonen wel meer ambulante. Dat zijn wel van die dingen dat je denkt, nou even met de agent praten. Of dan vragen zij van: joh hé, het is misschien weer tijd voor een gesprekje. Kijk het is altijd goed dat ze weten dat ze hier wonen en dat ze bij ons terecht kunnen voor vragen en dat soort dingen, dus dat is wel fijn. Dus ja, nauwe samenwerking.”

(Woonbegeleider)

Daarnaast zijn er binnen de zorgsector zelf ook verschillende manieren om met delinquent gedrag om te gaan. Hoewel het niet binnen de kaders van dit boek past om deze uitputtend te beschrijven, wordt er in deze paragraaf wel kort aandacht aan besteed.

Handelingsalternatieven binnen het strafrechtstelsel

Bellen met de politie voor noodhulp en ondersteuning

Een zorgmedewerker die acuut gevaar signaleert op de woning of anderszins getuige is van een misdrijf kan altijd contact opnemen met het alarmnummer 1-1-2. Voorbeelden van spoedeisende incidenten waarbij contact kan worden opgenomen met 1-1-2 zijn: mishandeling, een steekincident, een vechtpartij, vernieling/vandalisme op heterdaad, inbraak of diefstal op heterdaad. Wanneer er geen spoed is maar ondersteuning van de politie wel gewenst is kan gebeld worden met 0900-8844. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij overlast of onrust. In de praktijk zien we dan ook dat de politie vaak gebeld wordt om een situatie ‘te sussen’, bijvoorbeeld waar cliënten zich niet houden aan de huisregels en niet aanspreekbaar blijken na het gebruik van alcohol en drugs. Wanneer de veiligheid en de rust hersteld zijn kan alsnog een aangifte volgen, maar dit gebeurt lang niet altijd.

“Het gebeurt wel eens dat een cliënt dan meegenomen wordt en een nachtje op cel slaapt. Jij als medewerker kan het dan gewoon op dat moment niet aan, of er zijn niet genoeg collega's tot je beschikking. En als de situatie dan zo gevaarlijk is en je eigen veiligheid en die van de andere cliënten op het spel staan, ja, dan is het gewoon heel goed om de situatie even uit handen te geven aan personen die de situatie wel aankunnen.”

(Woonbegeleider)

Bromsnorgesprek

Soms wordt er voor gekozen om bijvoorbeeld de wijkagent te vragen langs te komen wanneer zich een specifiek incident heeft voorgedaan. De wijkagent vervult dan een waarschuwende functie waarbij de cliënt streng wordt toegesproken en erop gewezen wordt wat de gevolgen zijn als zulk gedrag zich vaker voordoet. Dit wordt ook wel een ‘bromsnorge sprek’ genoemd, naar veldwachter Bromsnor uit de jaren ‘60/‘70 kinder-serie Swiebertje. Dit zien we bijvoorbeeld terug in de casus Dirk (pag. 69). Politiebezoek kan overigens ook plaatsvinden ter preventie. De wijkagent

WAT VIND JIJ? - Casus Dirk

Dirk is 53 jaar en heeft een LVB met bijkomende problematiek. Hij is vrijwillig opgenomen. Volgens zijn begeleiders wordt hij snel overschat door zijn taalgebruik. Hij is goed in het manipuleren van mensen en hen dingen afhandig te maken door geld te bietsen of in te zamelen voor een zogenaamd goed doel of door lege flessen te verzamelen. Volgens zijn begeleiders is hij een ‘veelpleger’ maar door de milde vorm van criminaliteit zien zij doorgaans kans dit zelf af te handelen. Hij is erg gericht op geld, doorgaans om hier bier van te kunnen kopen. Hij mag echter maar een beperkte hoeveelheid bier, onder andere in verband met zijn medicatie. Dirk gaat vaak naar buiten en ontmoet daar steeds nieuwe mensen. Hij is zo ook in contact gekomen met een man in het plaatselijke bejaardentehuis. Aanvankelijk lijkt het contact positief. Na een week of twee blijkt echter dat Dirk soms meerdere keren per dag onaangekondigd voor de deur staat, en bovendien regelmatig zonder toestemming bier mee uit de koelkast haalt.

Dirks pb’er vindt het heel erg dat Dirk bier uit de koelkast van een bejaarde man steelt. Zij besluit de wijkagent in te schakelen. Van te voren hebben zij een duidelijk gesprek over het doel van het gesprek: Dirk duidelijk maken dat stelen niet mag. De wijkagent geeft Dirk een waarschuwing en benoemt daarbij dat als hij weer steelt hij hem dan “komt halen”, en dat zijn gegevens nu in het systeem staan zodat ook andere agenten dit weten. Dirk schrikt hier erg van, en lijkt op te houden met dit gedrag.

WAT VIND JIJ? - Casus Yassin

Yassin is 37. Hij is gediagnosticeerd met een LVB en schizofrenie. Volgens zijn begeleiders is hij verder kleptomaan en heeft hij een verzamelwoede. In het verleden gebruikte Yassin geregeld cocaïne, cannabis en alcohol; tegenwoordig rookt hij alleen misschien af en toe een joint. De woning wordt al sinds Yassin daar woont zeer regelmatig geconfronteerd met heftig agressief en vernielzuchtig gedrag. Een aantal keren sloeg hij ook andere cliënten. Dit had een groot effect op de veiligheidsbeleving van de medebewoners. Ook buiten de woning ging het mis; zo heeft hij ooit een medewerker van de supermarkt die hem betrapte op diefstal geslagen met zijn vuist.

Ondanks het grote aantal incidenten dat zich heeft voorgedaan is slechts één keer politie ingeschakeld. Dat was door de supermarktmedewerker. Yassin is toen meegenomen naar het politiebureau en heeft daar in een cel gezeten tot zijn begeleiders hem op kwamen halen. De woning heeft er bewust voor gekozen geen politie te betrekken. Men was van mening dat Yassin niet toerekeningsvatbaar was. Bovendien had Yassin in die periode een Bopz-status waardoor men zelf gerechtigd was maatregelen zoals fixatie toe te passen. Men was van mening dat een periode in de cel hem, gezien het ontbreken van een pedagogisch klimaat, aldaar niks zou leren en ook niet veilig voor hem zou zijn. In plaats daarvan heeft men meerzorg aangevraagd om twee-op-een begeleiding te kunnen realiseren. Zijn vrijheid is sterk beperkt en stapsgewijs teruggegeven. Ook werden alleen begeleiders ingezet die zich hierbij niet angstig voelden. Tenslotte is zijn medicatie gewijzigd.

Yassin woont inmiddels een aantal jaren op de groep en vertoont nauwelijks meer agressief gedrag. Hij heeft een goede vertrouwensband met de begeleiding. Inmiddels gaat hij zelfstandig buiten het terrein, hij werkt bij de dagbesteding en hij is lid van een voetbalclub. Hoewel hij op de wachtlijst heeft gestaan voor overplaatsing naar een gesloten psychiatrische instelling, is dit uiteindelijk niet nodig geweest.

kan zich dan voorstellen en bijvoorbeeld voorlichting geven aan de cliënten over delinquent gedrag en de werking van het strafrechtstelsel. Dit is er vaak op gericht delicten te voorkomen, maar kan er ook aan bijdragen dat cliënten makkelijker naar de politie gaan wanneer zij slachtoffer zijn.

“Nou het maakt vooral indruk dat er iemand in een uniform met van die boeien zo eens eventjes komt praten gewoon.”

(Woonbegeleider)

Melding

In plaats van besluiten aangifte te doen kan een persoon ook besluiten om een melding van het incident te maken bij de politie⁶⁰. Wie aangifte doet verzoekt om strafvervolgning. Je geeft daarmee aan dat je wil dat de dader gestraft wordt. Met een melding stel je de politie alleen op de hoogte van de situatie. Een melding wordt wel geregistreerd, maar er wordt geen proces-verbaal opgemaakt. In beginsel leidt een melding niet tot strafrechtelijke vervolging of tot strafrechtelijk onderzoek. Het is echter goed je te realiseren dat de politie op basis van een melding toch zelf kan besluiten om onderzoek te doen, wat ook kan leiden tot strafvervolgning. Het doen van een melding kan meerwaarde hebben wanneer er sprake is van minder ernstige delicten die ieder op zich niet tot vervolging zouden leiden, maar waarbij men toch denkt dat het, bijvoorbeeld gezien de veelheid aan delicten, verstandig is om een dossier aan te leggen.

Casusoverleg

Zoals al benoemd op pagina 44 kan de pleger van een delict soms ook worden ingebracht in een casusoverleg van het Veiligheidshuis. Bij een dergelijk overleg bespreken vertegenwoordigers van verschillende partijen en individuele casussen van personen met complexe problematiek. Soms kan een zorginstelling aanschuiven bij een dergelijk overleg. Het doel is te komen tot een gezamenlijk gedragen plan van aanpak gericht op gedragsverandering door middel van de inzet van maatregelen op het gebied van straf, zorg en hulpverlening.

Handelingsalternatieven binnen de zorglocatie

Negeren

Instellingen hebben ook diverse handelingsalternatieven die zij zelf kunnen uitvoeren. Om te beginnen wordt er lang niet altijd voor gekozen om te reageren op een delict. Soms is de schade minimaal of al hersteld, soms vindt men de schaamte die de dader lijkt te voelen voldoende. Het kan zijn dat men bewust kiest voor een aanpak waarbij positief gedrag benoemd wordt, en negatief gedrag wordt genegeerd.

“Mijn portemonnee was gepikt, uit kantoor. Een collega had de deur per ongeluk open laten staan en toen was mijn portemonnee weg. En er is één cliënt die neemt wel eens dingen weg. En dan kan je zeggen ‘dat mag niet’, maar dat is echt één van zijn beperkingen zeg maar. Het was echt zeker dat hij diegene was die hem had meegenomen, ik had voor de zekerheid mijn pasjes al geblokkeerd en ik had direct aan de andere jongeren verteld dat mijn portemonnee was gepikt. En dan doet de tamtam zijn werk... ‘Oh’, zei die jongen toen, ‘ik help wel zoeken’. Dus ik zei ‘dan ga ik met je mee’. Dus dan loop je een keer rechtsom, een keer linksom, en op een gegeven moment lag mijn portemonnee in een emmer water bij het kippenhok. En toen ik hem eruit haalde, was de binnenkant nog droog, dus die lag daar nog niet zo lang. En dan heb je een dilemma: je hebt je portemonnee weer terug dus er is niks aan de hand, maar hij had hem wel meegenomen, hij had hem wel gepakt. Het enige wat ik miste was zeven euro, en de volgende dag kreeg ik van hem twee bosjes tulpen. Waarvan ik dacht: die heb ik waarschijnlijk zelf betaald.”

(Woonbegeleider)

Praten

Vrijwel altijd wordt ervoor gekozen om het gesprek aan te gaan met de cliënt. Er wordt dan nagegaan waar het gedrag vandaan komt, duidelijk gemaakt dat het gedrag onwenselijk is en er wordt besproken hoe het gedrag in de toekomst voorkomen kan worden. Ook wordt soms verwacht dat de cliënt zijn excuses aanbiedt.

Soms is het voeren van een dergelijk gesprek de enige reactie die wordt gegeven. Dit wordt door zorgmedewerkers vaak als positief ervaren, en

wordt dan bijvoorbeeld gebracht onder het motto 'een nieuwe dag, een nieuwe kans' of 'je moet er niet in blijven hangen'. Een dergelijke reactie wordt soms echter ook als te 'soft' ervaren en sommige medewerkers geven aan dat ze wel een wat steviger aanpak zouden willen zien. Ook is niet iedereen ervan overtuigd dat praten bij hun doelgroep werkt, omdat het gedrag vaak een uiting van onmacht is.

"Het heeft niet heel veel nut om het met deze doelgroep echt heel goed na te bespreken, zeg maar het hele incident op zich hè, want het is vaak een uiting van onmacht en het niet meer weten."

(Woonbegeleider)

"Het helpt namelijk niet als je deze kinderen gaat straffen. Daar hebben ze niet zo veel aan en daar leren ze niet zo veel van. Dus daarom proberen we altijd in gesprek te gaan en ook in duidelijke taal uit te leggen dat iets niet kan of mag en waarom dat dan niet kan of mag."

(Woonbegeleider)

Uit de gesprekken die we voerden bleek dat de toon waarop een dergelijk gesprek gevoerd wordt overigens sterk kan verschillen, van begripvol tot boos.

"Dus we gaan niet woedend worden op zo'n kind, want daar bereik je niet heel veel mee met deze doelgroep. Ik snap dat dat met normale kinderen misschien wel werkt, maar met deze doelgroep bereik je vrij weinig, ja."

(Woonbegeleider)

"Bijvoorbeeld: 'Als jij nog een keer met je gore poten aan mij zit, dan schop ik je die auto uit en dan zoek je maar uit hoe je naar huis komt, want dit pik ik niet. Je blijft met je fucking klauwen van me af'. Dus ja, soms moet je wel even grof gebekt zijn om door te dringen bij ze."

(Woonbegeleider)

Registreren

De wet schrijft voor dat bepaalde incidenten intern geregistreerd moeten worden. Andere incidenten moeten verplicht gemeld worden bij de Inspectie (zie par. 4.3). Los van de verplichte registratie kan er ook voor

gekozen worden om een dossier op te bouwen van incidenten. Dit kan er bijvoorbeeld aan bijdragen dat in de toekomst een beter onderbouwde interventie kan worden ingezet.

Preventie

Zorgmedewerkers voelen ook vaak de verantwoordelijkheid om zelf te zoeken naar mogelijkheden om toekomstig delictgedrag te voorkomen. We zagen bijvoorbeeld een instelling die, na een incident waarbij geld gestolen was, de rollen met geld niet meer op kantoor bewaarde om toekomstige diefstal te voorkomen. Ook spraken we een medewerker die vertelde dat ze er, na naar aanleiding van eerdere aanval, voor zorgt dat ze nooit meer met haar rug naar deze cliënt zit. Een ander voorbeeld was een woonlocatie waar men, bij een cliënt met kleptomane neigingen, iedere keer dat zij de stad ingaat checkt hoeveel geld en spullen zij bij zich heeft zodat diefstal meteen opgemerkt wordt. Met winkels worden soms afspraken gemaakt over een winkelverbod voor een specifieke cliënt. Ook wordt er soms voor gezorgd dat sommige medewerkers niet meer met bepaalde cliënten werken.

“Wat weleens is voorgekomen, is dat een mannelijke cliënt handtastelijk werd naar een vrouwelijke collega en haar wilde verkrachten op die manier en daarbij ook wel een hand op de broek legde of een hand op de rug of op de kont of richting haar kruis grijpen. Dat is echt not done. Die wordt direct in bescherming genomen, ja. En als die collega het niet meer prettig vindt om met die cliënt te werken, dan wordt dat ook wel geaccepteerd en dan nemen wij het over.”

(Woonbegeleider)

Schade herstellen

Instellingen zoeken vaak naar manieren waarop de schade aangericht door de cliënt hersteld kan worden. In geval van diefstal kan dat door de cliënt de gestolen waar terug te laten brengen en te laten betalen voor wat gebruikt is. Soms sturen zij erop aan dat er nog een bloemetje of een taart worden aangeboden met excuses. Wanneer er bijvoorbeeld door vernieling schade is aan bezittingen van de medewerker, en de cliënt of zijn familie niet de middelen hebben om de schade te vergoeden, wordt deze schade soms door de instelling zelf vergoed. Op die manier kan een

aangifte worden voorkomen in gevallen waar het slachtoffer vooral aangifte overweegt omdat de verzekering hierom vraagt. Andere manieren om schade te herstellen zijn het voeren van een herstelgesprek of het schrijven van een excuusbrief.

“Wij vertellen dan dat hij terug moet naar de winkel om het in te leveren en ja dat willen ze natuurlijk niet. Om het in te leveren en te betalen voor wat hij wel heeft opgemaakt en ja, dat is vrij moeilijk. Dan kom je daar en dan moet je vertellen dat je wat hebt gestolen en dat je het komt terugbrengen, dan zakt de moed wel in je schoenen. Maar we proberen daar wel een signaal af te geven. Je begaat een misdrijf in dit geval en normaal word je daarvoor opgepakt. Je bent nu door de mazen van de wet geglipt, waarschijnlijk omdat niemand het heeft gezien op de videocamera. Zo slim zijn ze dan nog wel om die te ontwijken.”

(Woonbegeleider)

Straffen

Zoals ook in Verdieping 5 (pag. 76) wordt aangekaart, worden door woonlocaties verschillende maatregelen getroffen in reactie op delinquent gedrag van cliënten die op zijn minst als straf ervaren zullen worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om huisarrest of een tijdelijk huiskamerverbod, een gesprek met een manager of gedragsdeskundige, het afpakken van privileges (niet naar huis in het weekend of niet naar activiteiten) en het innemen van telefoon of PlayStation. Het is afhankelijk van de verblijfstitel van de cliënt welke mogelijkheden zijn toegestaan.

“Er was een jongen, die was heel boos geworden. En die had ook zijn kamer lopen slopen en die was geloof ik ook weggelopen. En toen was ik hier net. Ik had wel zijn telefoon afgepakt, en hij wilde in gesprek om zijn telefoon weer terug te krijgen. Toen heb ik een groot A4 gepakt en daar heb ik een aantal vragen op geschreven. Echt wel vragen waar hij over na moest denken en toen heb ik gezegd: ‘Als je deze vragen beantwoord hebt op je kamer, dan pas ga ik met jou in gesprek.’ En toen moest hij al die vragen maken en dat heeft echt een jaar erna nog indruk gemaakt, zo van: ‘Ik weet dat ik jou niet boos moet maken, want dan krijg ik al die vragen weer opnieuw’. Ja, dan ben je aan het improviseren. Je wil toch dat eens straf of een consequentie effectief is.”

(Woonbegeleider)

Overplaatsing

Een laatste alternatief bij herhaald delinquent gedrag is een overplaatsing van de cliënt naar een andere locatie. Het kan dan gaan om een interne overplaatsing naar een woonlocatie met minder vrijheden of een aanvraag voor een plaatsing in een gesloten instelling.

Verdieping 5: Wettelijke grenzen van ingrijpen op de woonlocatie

De handelingsmogelijkheden van de woonlocatie zijn afhankelijk van de verblijfstitel van de cliënt. Als deze vrijwillig in de instelling verblijft heeft de instelling geen juridische grond voor het toepassen van middelen, maatregelen en methoden. Dit is anders wanneer de cliënt gedwongen opgenomen is.

Bij gedwongen verblijf onder de Bopz, Wzd of de Jeugdwet is het bijvoorbeeld toegestaan om individuele beperkingen op te leggen in de bewegingsvrijheid als hiermee crimineel gedrag voorkomen wordt. Ook mag men bij een vermoeden van het bezit van gevaarlijke voorwerpen (waaronder verboden wapens en drugs) de cliënt fouilleren, diens kamer doorzoeken, en de voorwerpen in beslag nemen. Bij vrijwillig verblijf mag dit niet.

Niet alleen wetgeving omtrent dwang is van belang. Ook de wetgeving op het gebied van privacy speelt een rol. Zorgmedewerkers mogen bijvoorbeeld niet zomaar op de kamer van een cliënt komen bij een vermoeden van een delict. Toch gebeurt dit in de praktijk wel. Het is wel mogelijk in een richtlijn of in de algemene regels van een instelling en/of in de bijzondere voorwaarden behorend bij de zorg- en dienstverleningsovereenkomst een bepaling op te nemen die als volgt luidt: 'Het personeel behoudt steeds het recht om op indicatie een cliëntenkamer te doorzoeken op aanwezigheid van....'. In dat geval kan bij een vermoeden van wapen- of drugsbezit de kamer van de betreffende cliënt door een medewerker doorzocht worden⁶¹.

"We hebben van die geldrollen voor de taxi, weet je wel, daar moet altijd gepast betaald worden en die legt iemand even op kantoor. Hij zat daar

toen, wij hadden 'school' en hij zat daar bij de juf zijn rekensommetjes te maken. En toen was opeens toch wel tweehonderd euro weg van die rollen. We wisten niet wie het had gedaan. We proberen dat altijd stilzwijgend te doen. Niet aan de grote bel hangen van: Oh dit mist er en wie? We halen dan als 'kantoor' als iedereen weg is alle kamers overhoop. Uiteindelijk hebben we het gevonden in zijn pantoffels."

(Woonbegeleider)

Het voert te ver om de regelgeving in de verschillende zorgsettings en voor de verschillende verblijfstitels hier verder uit te werken. Maar het is belangrijk om zich te realiseren dat ook de wettelijke mogelijkheden omtrent dwang en privacy belangrijke kaders bieden bij de beslissing om wel of niet een beroep te doen op politie: zij bepalen welke handelingsalternatieven toegestaan zijn. De zorgmedewerkers die wij spraken gaven geregeld aan dat zij zich in het vrijwillig kader sterk beperkt voelden in de mogelijkheden om de veiligheid van hun cliënt of de groepsgenoten te waarborgen. Zij leken om die reden vaker een 'conflict van plichten' te ervaren zoals genoemd in paragraaf 3.3.5. Tegelijkertijd zagen zij door het juridische kader soms geen rol voor zichzelf weggelegd.

"Laatst is er een wapen gevonden bijvoorbeeld. Weliswaar een 'nep pistool' maar het was wel een pistool. Dus toen hebben we ook de politie gebeld. De discussie op een gegeven moment was of ze dat wapen van de kamer hadden mogen afhalen. Het had te maken met de privacywet of iets dergelijks, of ik weet niet welke wet. Maar mij maakte het niets uit, ik zou het ook gewoon van die kamer afgehaald hebben. Het gaat om de veiligheid, dan had ik er wel een nood M&M van gemaakt."

(Woonbegeleider)

"Als het buiten de stichting is gebeurt ligt het buiten onze macht. Dat is het gebied van een wijkagent. Wij kunnen dan in principe niet opereren. Wij hebben in principe alleen vat op hem hier en niet op hem buiten onze stichting, omdat hij hier vrijwillig is."

(Woonbegeleider)

Overigens blijkt in de praktijk dat er in zorginstellingen wel degelijk sancties opgelegd worden bij cliënten die daar op vrijwillige basis verblijven,

zoals een time-out, een tijdelijke schorsing en huisarrest, maar ook het niet naar buiten mogen, beperkingen in het computergebruik of het innemen van een mobiele telefoon. Deze sancties werden bijvoorbeeld opgelegd nadat een cliënt iets had gestolen of vernield of geweld had gebruikt naar een zorgmedewerker of een cliënt. Hoewel dit geen wettelijke grondslag heeft kan het in het individuele geval voorkomen dat besloten wordt dat een dergelijke sanctie meer in het belang is van de cliënt dan niets doen. Hierbij zal een zorgvuldige afweging moeten worden gemaakt met betrekking tot de proportionaliteit.

3.4.4 Vooronderstellingen?

Voor het kunnen wegen van de belangen is een goed en reëel beeld nodig van wat de verschillende handelingsalternatieven betekenen voor de verschillende belanghebbenden. Hiervoor moet worden nagegaan of de veronderstelde gevolgen gebaseerd zijn op kennis of op vooronderstellingen. In de praktijk bleek dat de argumentatie van medewerkers vaak doorspekt was van vooronderstellingen. Het is maar de vraag of deze altijd terecht zijn. Opvallend was dat deze vooronderstellingen en overtuigingen soms lijnrecht tegenover elkaar staan. Hieruit blijkt al wel dat het, ondanks de stelligheid waarmee deze overtuigingen soms gebracht werden, doorgaans niet om onomstotelijke waarheden gaat. Om te helpen deze vooronderstellingen en overtuigingen te herkennen hebben we een overzicht gemaakt van 40 veelgehoorde (vooronder)stellingen. Deze zijn te vinden op pagina's 80 en 81. Enkele tegenstellingen ter illustratie:

“Jongeren met een LVB horen niet in het strafrecht.”

“Voor jongeren met een LVB gelden dezelfde regels als voor iedereen.”

“Iedere medewerker moet voor zichzelf bepalen wanneer hij of zij aangifte wil doen.”

“Duidelijkheid over welk gedrag leidt tot aangifte, is noodzakelijk voor gedragsverandering op de groep.”

“Als je jongeren met een LVB anders gaat behandelen dan jongeren zonder LVB is dat onrechtvaardig.”

“Het is jongeren met een LVB vaak niet aan te rekenen wat zij doen.”

“Aangifte doen schaadt de relatie met de cliënt.”

“Soms is aangifte nodig om het vertrouwen van de cliënt te behouden” / “Het is beter voor de relatie met de cliënt als politie en justitie hen straffen en niet de begeleiding.”

“Ook een nachtje in een politiecel heeft al een afschrikkend effect bij een jongere met een LVB.”

“Jongeren met een LVB zijn vaak zo getraumatiseerd door de politie dat de hulp inroepen van de politie meer kwaad doet dan goed.”

Sommige stellingen vinden brede instemming, maar het is de vraag welke gevolgen je eraan moet verbinden. Weer enkele voorbeelden:

“Een strafblad beperkt de toekomstmogelijkheden voor de cliënt.”

“Door de doorlooptijd van het strafproces is dit niet geschikt voor iemand met een LVB: die moet meer dan anderen direct de consequenties van zijn of haar gedrag ervaren.”

“Als je bij ieder incident aangifte gaat doen blijf je bezig.”

Ook in deze fase is het checken van de feiten, bijvoorbeeld door navraag te doen bij partijen die hier meer kennis van hebben, dus van groot belang. Het is goed om de eigen redenatie kritisch te bekijken. Ook is het zinvol om, eventueel aan de hand van de gepresenteerde 40 stellingen, eens in teamverband te inventariseren welke uitgangspunten men belangrijk vindt en waar die op gestoeld zijn.

Kritisch denken (instructies bij figuur 1, volgende pagina) - Om tot een weloverwogen beslissing te komen is het belangrijk om alle onderwerpen uit de checklist (pag. 97) de revue te laten passeren. Hierbij is het zaak om steeds zo goed mogelijk op basis van kennis en feiten te beslissen. In de praktijk blijken vooronderstellingen en meningen een grote rol te spelen. Om je te helpen deze te herkennen hebben we 40 veelgehoorde (vooronder)stellingen naast elkaar gezet. Welke vooronderstellingen spelen een rol in jouw beslissing? Is dat terecht? Hoe weet je of jouw vooronderstellingen kloppen? Is iedereen het daarover eens?

Figuur 1: 40 (Vooronder)stellingen (een printbare pdf-versie is te downloaden van <https://www.hsleiden.nl/licht-verstandelijke-beperking-en-jeugdcriminaliteit>).

6. Als je niet de politie inschakelt wanneer de veiligheid in het geding is verloochen je je rol als begeleider.

9. Het opleggen van een straf is geen effectief middel bij mensen met een LVB.

7. Als je kiest voor het werken met de LVB doelgroep moet je accepteren dat er andere grenzen gelden.

8. Als er over een bepaalde grens wordt heengegaan, moet je niet twijfelen over aangifte.

10. Aangifte kan een effectieve manier zijn om iemand met een LVB van zijn fouten te laten leren.

11. Door de doorlooptijd van het strafproces is dit niet geschikt voor iemand met een LVB: die moet meer dan anderen direct de consequenties van zijn of haar gedrag ervaren.

19. Soms is aangifte nodig om het vertrouwen van de cliënt te behouden.

22. Een aangifte leidt vaak nergens toe, waardoor je als medewerker je geloofwaardigheid verliest.

21. Het doen van aangifte kost meer tijd dan het oplevert.

20. Het doen van aangifte kan nodig zijn voor rust of het gevoel van veiligheid op de groep.

24. Aangifte doen schaadt de relatie met de cliënt.

23. Als je bij ieder incident aangifte gaat doen blijf je bezig.

27. Het is nodig dat politie en justitie jongeren straffen omdat de begeleiding in de vrijwillige zorg dit niet kan.

25. Aangifte doen schept duidelijkheid: cliënten hebben dit nodig en begrijpen dit.

39. Als je met 8 opgefokte jongeren op een groep woont is het begrijpelijk dat dit tot ongewenst gedrag leidt.

34. Als je jongeren met een LVB anders gaat behandelen dan jongeren zonder LVB is dat onrechtvaardig.

36. Jongeren met een LVB moeten weten dat ze niet alles kunnen doen omdat ze op een beschermd terrein wonen.

38. Delinquent gedrag bij mensen met een LVB is vaak het gevolg van de beperking.

37. Het is jongeren met een LVB vaak niet aan te rekenen wat zij doen.

40. Als gedrag uit de hand loopt is dat de fout van de begeleiding: die had eerder in moeten grijpen of dit moeten voorkomen.

3.4.5 Gedrag aan te rekenen?

Zoals al eerder werd gezegd: dat een verdachte een LVB heeft is juridisch gezien geen reden om strafrechtelijke vervolging achterwege te laten. In de praktijk wordt, zoals ook eerder gezegd, de invloed van de LVB op het gedrag wel vaak meegewogen door medewerkers. Zo zagen we vaak dat er als excuus werd aangevoerd dat de dader niet wist dat de daad illegaal was of niet had overzien welke schade hierdoor zou ontstaan. Dergelijke overwegingen kunnen meewegen in de ervaren ernst. Zo kan een medewerker die een klap heeft gekregen van een cliënt in een crisis dit anders ervaren dan wanneer de cliënt er bewust voor had gekozen hem te slaan; op deze wijze kan de samenhang tussen de beperking en de daad wel een rol spelen in de afweging. Ook kan de medewerker zich de vraag stellen of het gezien de beperking van de cliënt in diens belang is om aangifte te doen. Wanneer de zorgmedewerker echter spreekt over 'ontoerekeningsvatbaarheid' van de cliënt, gaat hij daarmee op de stoel van de rechter zitten. De rechter bepaalt, op basis van een advies van een pro Justitia rapporteur, of er sprake is van toerekeningsvatbaarheid.

3.4.6 Welke waarden?

Naast het in kaart brengen van de ervaren ernst van het feit, de belanghebbenden en de te verwachten uitkomsten van de verschillende handelingsalternatieven is het steeds belangrijk na te gaan wat de in het voorliggende dilemma relevante waarden zijn. Een van de valkuilen bij een zorgvuldige besluitvorming is dat weinig oog bestaat voor het verschil tussen belangen en waarden. Belangen zijn doorgaans gerelateerd aan wat individuen of groepen opportuun achten: welke handeling lijkt het meest doelmatig, welke keuze komt het beste uit? Hierbij gaat het over zaken zoals kosten, kansen, neveneffecten enzovoort. Waarden zijn idealen en motieven die als nastrevenswaardig en wezenlijk voor de kwaliteit van leven worden beschouwd. Ze geven weer wat wenselijk wordt geacht. Waarden zijn vastgelegd in bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Maar waarden zijn ook bijvoorbeeld vastgelegd in de beroepscode, zoals die voor de sociaal agogisch werker⁶². Bovendien brengt een ieder van uit zijn eigen achtergrond verschillende waarden met zich mee. Bij waarden valt te denken aan zaken zoals rechtvaardigheid, menswaardigheid, en gelijkwaardigheid. In de beroepscode voor sociaal agogisch werkers wordt ook gesproken over betrokkenheid,

integriteit, respect, vertrouwelijkheid en zelfbeschikking. In de voorbeelden die in dit boek naar voren kwamen spelen bijvoorbeeld ook waarden als veiligheid, transparantie en voorspelbaarheid een rol. Duidelijk is dat waarden een relatie hebben met het beroep: de relevante waarden voor de strafrechtssketen zullen anders zijn dan die voor de zorgsector. Daarmee is niet gezegd dat zij niet deels kunnen overlappen, maar dat accenten verschillend liggen. Verschillende waarden die bij een dilemma spelen, kunnen een verschillend licht op de zaak werpen. Wanneer men een dilemma bekijkt vanuit het perspectief van de veiligheid kan dit tot andere conclusies leiden dan wanneer men hetzelfde dilemma bekijkt vanuit het perspectief van de vertrouwelijkheid. Bovendien kunnen alle betrokkenen belangen hebben die op gespannen voet staan met erkende waarden. Bij zorgvuldige besluitvorming zal tenslotte dan ook steeds de vraag moeten worden beantwoord of het voorgenomen besluit valt te rijmen met een zuiver geweten. Hiervoor is het nodig om met elkaar in discussie te gaan over wat er moet gebeuren; hoewel er uiteindelijk een individuele verantwoordelijkheid is voor de zorgmedewerker, kan je dit doorgaans niet in je eentje oplossen.

WAT VIND JIJ? Moreel beraad 'Jasper'

Op woonlocatie Sprengenpark wil men ervaring opdoen met het Moraal Beraad. Er is een gespreksleider (G) van buiten, de casus wordt ingebracht door Pieter (P), begeleider op de woongroep en de werkplaats. Deelnemers (D) zijn collega's met verschillende functies binnen de instelling.

Pieter vertelt dat de casus gaat over een client van hem, Jasper. Jasper vertelde Pieter dat hij van plan was de zorginstelling te verlaten. Tijdens dit gesprek vertelde Jasper ook hoe hij het hoofd boven water dacht te houden: hij had een manier bedacht waarbij hij door diefstal op een bedrijventerrein goed kon bijverdienen, en had hier ook al succes mee gehad. Pieter vertelt dat hij wel een beetje had doorgevraagd wat het plegen van diefstal met Jasper deed, maar dat hij zich tegelijkertijd had afge-

vraagd of het geen grootspraak was. Pieter heeft wel met het locatiehoofd gesproken over het plan van Jasper om de instelling te verlaten – iets wat hem ernstig zorgen baarde – maar heeft daarbij Jaspers criminele plannen niet benoemd. Pas een dag of twee, drie later vroeg hij zich af of hij nog iets met het verhaal over de diefstal had moeten doen.

P: “Toen dacht ik wel: wanneer grijp je eigenlijk in? We hebben hier natuurlijk van die mooie posters hangen van de politie met: doe altijd aangifte. In de auto naar huis begon ik er wel een beetje over na te denken.”

De deelnemers mogen feitelijke vragen stellen over de casus. Hieruit blijkt dat Pieter destijds vooral bezig was met wat er van Jasper terecht moest komen als hij de instelling verliet. Daarbij was de twijfel over de waarheid van Jaspers verhaal een belangrijke factor geweest. Op de vraag of hij geprobeerd had hier meer duidelijkheid over te krijgen antwoordde hij ontkennend: hij wilde het bijna niet geloven. Tijdens deze vragenronde blijkt, dat het voorbereiden van het moreel beraad op zich al iets op gang heeft gebracht in het denken van Pieter. En ook de vragen van de deelnemers leiden ertoe dat hij zich nu afvraagt hoe het nou komt dat hij niets met deze informatie heeft gedaan.

D: “Met al je twijfels heb je dus niet overwogen om aangifte doen? Er is niet zo’n punt geweest?”

P: “Nee, eigenlijk pas bij het opschrijven van de casus bedacht ik van: ‘Zo, daar moet ik voortaan wel wat mee doen.’ Een soort bewustwording.”

Bij het formuleren van de vraag komen al allerlei onderwerpen naar boven. Gaat het om de vraag om wel of niet aangifte te doen? Of om de vraag of Pieter het verhaal beter had moeten onderzoeken? Hoe zit het met de afweging van wettelijke verplichtingen tegen de vertrouwensband. Uiteindelijk blijkt het werkelijke knelpunt voor Pieter dat hij zich afvraagt of zijn zorgen over de toekomst van Jasper ertoe geleid hebben dat hij iets achterwege heeft gelaten wat hij wel had moeten doen. De vraag wordt: In hoeverre heb ik in mijn betrokkenheid als professional, bij mijn werkzaamheden, iets verwijtbaars gedaan?

De deelnemers krijgen de kans om vragen te stellen over wat ze nog willen weten om straks een standpunt in te kunnen nemen. Pieter vertelt desgevraagd dat hij het terugkijkend wel vreemd vindt dat hij hier met

niemand over gepraat heeft. Zijn verklaring hiervoor is dat hij Jasper niet echt geloofde, en het mede daardoor misschien weer “aan de kant schoof”. Ook vertelt hij dat hij behoorlijk uit het lood geslagen was door wat Jasper hem vertelde over zijn levensgeschiedenis:

P: “Er zijn mensen die voor minder voor de trein springen, dacht ik zo.” (...)

D: “Hebben jouw eigen emoties een rol gespeeld in hoe je hebt gereageerd?”

P: “Ja, emoties waren er zeker omdat ik het gewoon heftig vond. Dus heeft het invloed gehad? Dat zou best kunnen ja. (...) Ik vond het zeker niet het belangrijkste deel van zijn verhaal.”

De deelnemers delen met elkaar hoe het voor hen zou zijn geweest als zij in Pieters schoenen zouden hebben gestaan. Wat zou dat voor hen betekenen hebben, wat zouden zij dan gedaan hebben? En op grond van welke onderliggende reden? Al pratend komen verschillende waarden naar boven. Men waardeert de betrokkenheid van Pieter. Er wordt gereflecteerd op het belang van het vertrouwen tussen professional en cliënt, het delen van verantwoordelijkheid met collega's, de verplichting naar de maatschappij, de pedagogische verantwoordelijkheid om Jasper te corrigeren, en de spanning tussen Jaspers behoefte aan vrijheid en zijn behoefte aan veiligheid. Daarbij komt men erachter dat de vraagstelling misschien niet juist gekozen is.

D: “Het gaat niet om wel of niet maar om de nuancering. Verwijtbaar vind ik zo'n rotwoord. Want het is juist zo invoelbaar.”

Pieter concludeert dat hij zich door het moreel beraad meer bewust is geworden van het feit dat de dingen die je hoort soms toch belangrijker zijn dan je in eerste instantie denkt. In de toekomst zou hij vaker met collega's willen praten om te checken hoe zij ergens tegenaan kijken.

P: “Ik vind het sowieso allemaal goede vragen.”

G: “Wat maakt dat je zegt: ‘goede vragen’?”

P: “Nou, omdat ik het hier warm heb en na zit te denken over waarom dingen zo zijn gelopen. Dus dan gebeurt er iets. Ja, absoluut. Dat vind ik een goede graadmeter.”

De overige deelnemers zijn ook onder de indruk van wat het moreel beraad hen oplevert: ze hadden alle ruimte gevoeld om open met elkaar te

reflecteren op de aannames die ze maken. De rust om op een gestructureerde manier met elkaar van gedachten te wisselen leidde er toe dat ze ook echt het gevoel hadden tot nieuwe inzichten te komen. Tegelijkertijd riep het gesprek ook weer nieuwe vragen op, waar men nog wel eens over door zou willen praten. Er wordt dan ook besloten om te zoeken naar manieren om vaker in teamverband op een dergelijke manier op casussen te reflecteren.

WAT VIND JIJ? Moreel beraad 'Joya'

Op locatie Klaprooskade wordt gesproken over de casus Joya. Er is een gespreksleider (G) van buiten, de casus wordt ingebracht door Karima (K), begeleider op de groep. Deelnemers (D) zijn andere begeleiders op dezelfde woonlocatie.

Karima vertelt dat de casus gaat over een cliënt van haar, Joya. Zij vertelt hoe zij op een dag op kantoor zat met collega Marco. Joya kwam het kantoor binnen en viel Marco aan met een glas. Toen er door andere collega's geprobeerd werd Joya uit het kantoor te krijgen raakte Karima's hand bekneld. Later bleek dat haar hand gebroken was. Hoe dit precies gebeurd is kan ze zich niet meer herinneren: het was zo'n chaotische situatie. Omdat het zo veel pijn deed is ze naar het ziekenhuis gegaan. Nog in de wachtkamer werd Karima gebeld door de politie, die inmiddels Marco gesproken had. Marco had aangifte gedaan. De politie wilde nu van Karima weten wat er precies was gebeurd en opperde dat ook zij aangifte kon doen. Karima was hierdoor overvallen en had het gevoel dat ze onder druk gezet werd, maar heeft de politie op dat moment afgehouden: ze was vooral bezig met de pijn in haar hand. Na het plaatsen van het gips is ze terug gegaan naar de groep; pas 's avonds, thuis op de bank, had ze een momentje voor zichzelf en vroeg ze zich af of ze aangifte wilde doen.

K: "Ik wist niet dat ik ook gebeld zou worden. Ik weet ook niet hoe ze aan mijn nummer zijn gekomen. We hebben het niet gehad over aangifte doen, ik gilte van de pijn. We hebben alleen overlegd hoe we het terrein rustig kunnen houden."

K: "Ik voelde de twijfel pas 's avonds thuis. Het was niet tegen mij gericht maar aan de andere kant tolereren we dit gedrag niet. Daar zat mijn twijfel. Marco heeft wel meteen aangifte gedaan, want hij was echt geraakt door Joya. Ik weet niet eens of zij het is geweest of iemand anders waardoor mijn hand in de knel raakte. Ik heb die avond teruggebeld naar de politie en heb gezegd dat ik nog even na wilde denken. Later heb ik gezegd dat ik geen aangifte wilde doen. Maar ze wilden wel een verklaring."

Bij de bespreking van de zaak met de andere deelnemers wordt geconcludeerd dat, hoewel Karima niet precies weet hoe haar hand bekneld raakte, dit zeker wel gebeurde als gevolg van Joya's gedrag. Het was daarentegen niet Joya's bedoeling Karima pijn te doen. Dit was anders met Marco, die doelbewust aangevallen werd. Voor Karima was de belangrijkste emotie dan ook niet boosheid op Joya, maar boosheid over de situatie, over het feit dat ze haar hand langere tijd niet kon gebruiken. Verder kwam naar boven dat ze zich niet gesteund had gevoeld door haar collega's.

K: "Ik voelde me niet gesteund, nee! Niemand zei: zal ik je straks naar huis brengen? Iedereen zag gewoon hoe mijn hand eruit zag, blauw, rood, bloed. Ik heb wel een paar keer geroepen ik moet echt naar het ziekenhuis, maar niemand zei uit zichzelf ik breng je wel. Ik was met de auto, maar ik kon niet schakelen. Toen heb ik iemand gebeld en die heeft me naar het ziekenhuis gebracht."

De vraag die uiteindelijk geformuleerd wordt is: In hoeverre is het eerlijk tegenover de client om aangifte te doen? Karima's twijfel hierover is vooral gelegen in het feit dat Joya's woede niet gericht was op haar, maar dat Karima er wel schade van heeft. In het verdere gesprek wordt geopperd dat het feit dat Marco al aangifte gedaan heeft een rol kan spelen in de beslissing van Karima: Joya is immers al opgepakt door de politie. Er wordt gesteld dat Joya zich wel verantwoordelijk moet voelen, maar dat dit ook kan door haar het gips te laten zien. Aan de andere kant wordt gesuggereerd dat agressie niet kan en dat een aangifte dan toch passend

is. Door iedereen wordt beaamd dat er meer overleg nodig was, en dat de collega's elkaar in dergelijke situaties meer kunnen ondersteunen. De opbrengst voor Karima is niet alleen dat zij zich bevestigd voelt in haar beslissing, maar dat zij zich door dit gesprek ook gesteund voelt door haar collega's.

K: "Dat in de auto kwam wel echt binnen. Niemand die zei: 'Ik zal je wel even brengen!' Toen kwam wel echt het besef: 'ik doe dit niet in mijn eentje!' Dat iedereen nu zo met mij meedenkt vind ik wel heel fijn! Nu ik alles zo gehoord heb, denk ik niet dat ik anders gehandeld had."

Ook de andere deelnemers geven aan dat het meerwaarde heeft om op deze manier met elkaar aan de slag te gaan. Zij ervoeren een positieve, veilige sfeer waarin meer naar elkaar geluisterd werd. Afwegingen over bijvoorbeeld (de grenzen van) de eigen verantwoordelijkheid voor de cliënt, de collega's en de woning werden als heel wezenlijk ervaren. Daarbij is het prettig dit samen te doen en hier de tijd voor de nemen.

D: "We zijn nu als team aan het nadenken wat zij beleeft. Terwijl ik normaal al gelijk een oplossing of een mening klaar heb. Dit soort gesprekken hebben we eigenlijk nooit over onszelf. Misschien moeten we meer van dit soort gesprekken gaan voeren."

4 Een besluit nemen

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het komen tot een uiteindelijke beslissing op basis van de verzamelde informatie zoals in het vorige hoofdstuk beschreven. Daarbij is er ook aandacht voor de rol van consultatie van collega's in dit proces en voor het belang van de verantwoording achteraf.

Casus 'Kevin'

“Kijk je weet natuurlijk niet hoe vaak dit al gebeurd is en hij geeft aan dat hij spijt heeft, dat hij handelde vanuit een impuls. Maar je zit natuurlijk ook met een stukje signaalfunctie om toch wel uit te dragen van ‘dit toleren we niet’”.

(Politiemedewerker)

Sommige deelnemers aan de focusgroepen waren overtuigd dat er aangifte gedaan moest worden tegen Kevin, anderen waren ervan overtuigd dat het beter was om hem uit het strafrecht te houden. De meeste deelnemers twijfelden. De argumenten hiervoor waren divers, en vaak ook omgeven met twijfel. Zo waren er mensen die ervan overtuigd waren dat aangifte de beste manier was om duidelijke grenzen aan te geven en Kevin iets te leren, terwijl anderen dachten dat je hetzelfde of meer effect kon bereiken met een reactie buiten het strafrecht. Dit had ook te maken met verwachtingen over wat er voor actie zou volgen op aangifte.

“Er moet alleen aangifte gedaan worden als die genoeg bevat om door te zetten, want als het OM het vervolgens laat liggen, is dat ook een verkeerd signaal.”

(Politiemedewerker)

Sommigen keken niet zozeer naar de effectiviteit maar hadden een meer principieel uitgangspunt: zij vonden bijvoorbeeld dat er een norm overschreden was en dat dit op zichzelf aangifte rechtvaardigde, of zij vonden

dat het aan politie en justitie was om hier een keuze in te maken.

“Je doet iets tegen de wet, stelen mag niet.”

(Student Minor Jeugdcriminaliteit)

Sommige deelnemers redeneerden primair vanuit compassie en begrip: zij legden de nadruk op de oorzaak van Kevins gedrag, gingen er bijvoorbeeld vanuit dat het Kevin niet aan te rekenen was in verband met zijn LVB, of wilden in principe kijken of er niet een tweede kans geboden kon worden. En hadden de medewerkers dit niet zelf moeten voorkomen? Sommigen benadrukten de negatieve effecten die een aangifte kon hebben op bijvoorbeeld Kevins toekomst. Hierbij werd gedacht aan schade door een strafblad of beperkingen in de toegang tot zorg, maar er was ook discussie over de mogelijke impact op de behandelrelatie.

“Ik weet niet of je vertrouwen direct schaadt door gewoon open en eerlijk tegen zo’n jongen te zijn: ‘joh wat jij nu hebt gedaan, gaat straf opleveren’.”

(Politiemedewerker)

Naast de effecten op Kevin en diens gedrag werd er ook nagedacht over de effecten van de keuze voor of tegen aangifte op anderen. Zo werd er besproken wat dit voor de groepsgenoten zou betekenen, maar ook over de vraag of aangifte nodig is voor genoegdoening van het slachtoffer.

4.1 Weging

Op basis van de in het vorige hoofdstuk verzamelde informatie zal een beslissing genomen moeten worden over hoe te handelen. Van een dilemma is sprake wanneer er gekozen moet worden uit handelingsalternatieven die geen van alle ideaal zijn. Altijd is er sprake van tegengestelde belangen of conflicterende waarden, en altijd zal de uiteindelijk gekozen handelwijze ook nadelen hebben. De beroepscode voor de sociaalagogisch werker stelt dat de werker zich om tot een besluit te komen – na het in kaart brengen van voor- en nadelen van de handelingsmogelijkheden en de relevante waarden en principes – de vraag moet stellen wat voor hem of haar de rangorde in waarden en beginselen en in positieve en negatieve gevolgen is. Wat weegt het zwaarst?⁶³

“Een cliënte van 21 was boos op haar medebewoners omdat ze niet met haar mee wilden om naar de winkel te gaan. Toen kwam ze haar verhaal bij me doen en toen zei ik eerlijk ‘nou luister, jij wil ook niet altijd met de dames mee naar de winkel, dus je kan zelf ook je boodschappen doen’. Maar die opmerking kon ze niet hebben en het ging van kwaad tot erger totdat ze tegen me zei ‘pas op want ik steek je vandaag neer, en als ik jou was zou ik maar zorgen dat er collega’s bij je in de buurt zijn want vandaag pak ik je’. Toen ben ik even heel boos geworden en toen heb ik de bereikbaarheidsdienst gebeld. Die zei eigenlijk ‘Waarom is ze boos? En kan je niet met haar meegaan naar de winkel?’ Maar ik wil haar niet ‘belonen’ voor haar gedrag. Nou ja, dat telefoontje met de bereikbaarheidsdienst was eigenlijk een telefoontje van een halfuur met nul effect. Ik was eigenlijk terug bij af en ik moest het zelf maar bedenken. De cliënte waarop zij boos was voelde zich ook niet veilig meer, dus toen heb ik die ergens anders geplaatst. Op dat moment wilde ik eigenlijk wel de politie bellen, want ik was niet eens bang voor mezelf maar meer voor de andere cliënten die zij ook had bedreigd. Maar de bereikbaarheidsdienst was het er niet mee eens, die vonden dat we moeten kijken naar de oorzaak waarom ze boos is en hoe we dat kunnen oplossen. Maar ik vond de reden waarom ze boos was gewoon niet gegrond. En ongeacht waarom je boos bent, je gaat iemand niet bedreigen. Uiteindelijk kwam de collega van de volgende dienst, en die collega is toen met dat meisje in gesprek gegaan. Met haar sprak de cliënt wel gewoon heel normaal, alsof er niks aan de hand was. Daar is het bij gebleven.”

(Woonbegeleider)

Vanuit de ethiek worden er verschillende benaderingen aangedragen van waaruit men dergelijke afwegingen kan maken.

- Je zou de zaak primair vanuit de gevolgen kunnen bekijken: met welke keuze worden bepaalde gewaardeerde doelen bereikt, of hoe kan het maximale genot voor zoveel mogelijk mensen worden bereikt (**gevolgenethiek**)? Een aangifte heeft in een bepaald geval misschien weliswaar enige negatieve gevolgen voor de vrijheid van de dader, maar daar staat tegenover dat je verwacht dat dit voor het gevoel van veiligheid en rechtvaardigheid van het slachtoffer en de bewoners heel belangrijk is. In een ander geval is aangifte misschien wel

rechtvaardig, maar lijkt het mogelijk om ook op een minder ingrijpende manier de veiligheid en het vertrouwen te herstellen.

- Je zou ook kunnen kijken of er bepaalde algemeen geldige morele regels van toepassing zijn op een casus (**beginselenethiek**): tot welke keuze kom je op basis van deze algemeen geldige regels? Je zou bijvoorbeeld kunnen concluderen dat de regels omtrent het beroepsgeheim een aangifte in een specifiek geval in de weg staan. Of je stelt dat bij een wetsovertreding van een bepaalde ernst altijd een aangifte moet volgen. Zo beredeneert de woonbegeleider in bovenstaande citaat bijvoorbeeld dat bedreigingen nu eenmaal niet acceptabel zijn.
- Tenslotte zou je kunnen kijken welke goede eigenschappen je wil laten spreken uit het handelen (**deugdenethiek**): tot welke keuze kom je als je die eigenschappen op de voorgrond zet? Zo zou je kunnen concluderen dat je betrouwbaar wil zijn, en dus wil handelen in overeenstemming met een eerdere waarschuwing dat je de volgende keer dat de cliënt bepaald gedrag zou vertonen aangifte zou doen.

In dit boek wordt verder niet uitgebreid aandacht besteed aan deze benaderingen. Voor wie hier meer over wil weten zijn er enkele zeer praktijkgerichte boeken beschikbaar⁶⁴. Het lijkt zinvol om een dilemma vanuit alle drie deze perspectieven te benaderen alvorens een beslissing te nemen.

De beroepscode stelt nog twee aanvullende vragen die kunnen helpen bij het nemen van een beslissing: stel dat je zelf in de situatie van de cliënt zou verkeren, hoe zou je dan willen dat er gehandeld zou worden (**wederkerigheidsprincipe**) en zou je andere cliënten op dezelfde wijze benaderen (**gelijkheidsprincipe**)?⁶⁵ Daarnaast lijkt het belangrijk om steeds voor ogen te houden dat het gaat om een afweging als professional. Daarbij moet je je afvragen waar het uiteindelijk om gaat in jouw beroep. De cliënt staat hierbij centraal, wat overigens niet betekent dat andere belangen er niet meer toe doen. Tegelijkertijd is het wel jouw afweging: jij moet uiteindelijk de verantwoordelijkheid willen nemen voor je eigen handelen. Dat handelen kan ook bestaan uit het voorleggen van jouw overwegingen aan een leidinggevende of collega, wanneer de uiteindelijke beslissing niet aan jou is.

4.2 Consultatie

Het gegeven dat de professional een eigen verantwoordelijkheid heeft betekent niet dat hij of zij de beslissingen alleen moet nemen. In de twee morele dilemma's die beschreven staan op pagina's 83 en 86 is te zien dat wanneer er geen overleg is, mensen vaak achteraf gaan worstelen met hun beslissingen, terwijl overleg met collega's helpt blinde vlekken te voorkomen.

“Ik denk dat we wel meer achteraf met elkaar zouden kunnen praten over grensoverschrijdend gedrag. Het komt in de vergadering altijd wel naar voren, punten waar we wat dat betreft meer aan willen werken en waar we meer op willen letten. Maar ik denk dat als je achteraf een situatie nog even doorloopt en je erbij afvraagt hoe je jezelf hebt gevoeld, of welke ervaringen je uit zo'n situatie hebt gehaald, dat kan heel veel schelen.”

(Woonbegeleider)

Overleg met collega's kan plaatsvinden in de vorm van intervisie of tijdens een teamoverleg. Soms is er de mogelijkheid om voor de beslissing genomen wordt te overleggen. Maar ook als de beslissing al genomen is, kan het zinvol zijn voor de betrokkenen om nog bij collega's te rade te gaan: dit kan, zoals we zagen in de morele dilemma's rondom Jasper en Joya, ervoor zorgen dat medewerkers zich gesterkt en gesteund voelen in hun handelen. Wanneer men het niet met een reeds gemaakte beslissing eens is, kan overleg helpen om de lucht te klaren. Door de verschillende visies toe te lichten kan er wederzijds begrip ontstaan, ook als men het niet met elkaar eens wordt. Tenslotte kan het belangrijk zijn voor toekomstige beslissingen.

“Als je dan achteraf hoort van: ‘Waarom hebben jullie dit gedaan?’ en ‘Waarom hebben jullie daarvoor gekozen?’ dan denk ik wel: ‘Ga daar zelf maar staan op zo'n moment, (...) zelf zal je misschien op dat moment hetzelfde doen’.”

(Woonbegeleider)

Er kan ook voor worden gekozen breder te rade te gaan, bijvoorbeeld bij een multidisciplinair overleg of de ethische commissie van de instelling. Uit de gesprekken die we voerden bleek wel dat dit soms ook lastig is, omdat mensen vanuit verschillende perspectieven de zaak soms verschil-

lend zien. Uiteindelijk komt het de kwaliteit van de beslissing ten goede als de overweging waartoe men vanuit deze verschillende perspectieven komt naast elkaar kan leggen. Ten slotte kan men ook advies inwinnen bij de beroepsvereniging.

Een goede manier om het gesprek over een specifieke casus te voeren is door middel van moreel beraad (zie ook casus Jasper, pag. 83 en casus Joya, pag. 86). Moreel beraad is een methode die helpt bij de kritische reflectie op morele dilemma's door de betrokkenen zelf. Het gaat daarbij om een gestructureerd, methodisch groepsgebesprek onder leiding van een gespreksleider. Er zijn verschillende methodieken die gebruikt kunnen worden, zoals de dilemmamethode, het socratisch beraad, het Utrechts stappenplan of de Nijmeegse methode. Ook kunnen er verschillen zijn in de groepssamenstelling en context, bijvoorbeeld alleen met het team of met een meer gemêleerde groep; alleen met professionals of ook met de betrokken cliënten; en na een uitzonderlijk incident of als onderdeel van regelmatige reflectie. Er zijn diverse publicaties waarin de verschillende methoden uitgebreid beschreven worden.⁶⁶ Het is zinvol een ervaren gespreksleider te vragen; het gespreksleiderschap van moreel beraad vraagt om specifieke competenties⁶⁷. Soms zijn er mensen in de instelling die hier de nodige ervaring mee hebben.

De suggestie te rade te gaan bij collega's is niet geheel vrijblijvend: de beroepscode stelt dat sociaal agogen hun deskundigheid, ervaringen en visie delen, zich inzetten voor open overleg en gedeelde besluitvorming en bereid zijn de eigen opvattingen tegenover beroepsgenoten ter discussie te stellen en elkaar kritisch te bevragen.⁶⁸ Deze houding komt de kwaliteit van het werk ten goede. Hiervoor is het ook nodig dat uitkomsten van dergelijk overleg vastgelegd en gedeeld worden, zodat een kennisbasis ontstaat waarop men verder kan bouwen. Bovendien speelt dergelijk overleg een belangrijke rol in het verantwoorden van het eigen handelen.

4.3 Verantwoording

Met betrekking tot het afleggen van verantwoording zijn er twee belangrijke vragen: wie wordt geïnformeerd, en wat wordt geregistreerd? Zoals gezegd moet je allereerst verantwoording afleggen aan jezelf: kun je je

handelen in overeenstemming brengen met je geweten? En heb je jezelf beschermd tegen blinde vlekken en geen dingen over het hoofd gezien? Daarnaast wordt niet alleen formeel verantwoording afgelegd aan bijvoorbeeld de leidinggevende, maar ook meer informeel aan de cliënten, aan de collega's en aan andere betrokkenen. Kun je je cliënt(en) recht in de ogen kijken als je de reden voor je handelen uitlegt? Kun je aan je collega's uitleggen dat je de gevolgen van je handelen voor je rekening neemt? En heb je een overtuigend verhaal wanneer je door de instelling, door betrokkenen of door de maatschappij ter verantwoording wordt geroepen?

Soms is het verplicht bepaalde incidenten te registreren, en moet bijvoorbeeld tegenover de inspectie verantwoord worden waarom bepaalde keuzes gemaakt zijn. Zo is een zorgaanbieder verplicht om situaties waarbij sprake is van geweld binnen een zorgrelatie te melden bij de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ). Deze verplichting gaat overigens primair over geweld van de zorgverlener jegens de cliënt, en niet over geweld van de cliënt jegens een zorgverlener. Wel betreft de verplichting tot melding ook geweld tussen cliënten onderling.⁶⁹ Ook 'calamiteiten' moeten verplicht gemeld worden bij de IGJ. Hiervan is sprake bij "een niet-beoogde of onverwachte gebeurtenis, die betrekking heeft op de kwaliteit van de zorg en die tot de dood van of een ernstig schadelijk gevolg voor een cliënt heeft geleid."⁷⁰ Wanneer naar aanleiding van een incident middelen en maatregelen worden ingezet, moet dit op basis van de wet Bopz ook gemeld worden bij de IGJ.⁷¹ En als er sprake is van een ernstig arbeidsongeval (zoals een agressie-incident) met als gevolg een ziekenhuisopname en/of blijvend letsel voor de medewerker, dan dient dit volgens de Arbowet direct gemeld te worden bij de Inspectie SZW. Ook als later blijkt dat er alsnog sprake is van een ziekenhuisopname of van blijvend letsel dat in verband kan worden gebracht met het arbeidsongeval, dient de werkgever dit ongeval direct te melden.⁷²

"De laatste twee jaar hameren we er wel echt op om ook echt de procedure met het bijbehorende formulier in te vullen. Dergelijke incidenten gebeuren zo vaak dat je eraan gewend raakt, hoe raar dat ook eigenlijk kinkt. Dat het bijna gewoon is dat iemand 'kankerhoer' tegen je zegt en je dan denkt van 'het zal wel'. Terwijl dat ook gewoon een vorm is van

agressie. Dus al zeggen ze maar één keer dat woord, dan moet je eigenlijk direct een formulier invullen.”

(Woonbegeleider)

“Wanneer bewoners schelden of met deuren gooien, of bij niet op mensen gerichte agressie, dan maken wij daar een korte rapportage van zodat deze dingen geregistreerd staan in het cliëntdossier.”

(Woonbegeleider)

Vaker is er geen juridische plicht tot registreren. Wel is er dan vaak een verplichting vanuit de instelling of de locatie. Soms is ook dit niet het geval. Schriftelijke onderbouwing van gemaakte keuzes is niet altijd nodig, en een teveel aan verantwoordingsbureaucratie kan ten koste gaan van het eigenlijke werk. Toch kan het, ook wanneer schriftelijke verantwoording niet vereist is, in een later stadium waardevol zijn om terug te kunnen grijpen op de bij het nemen van de beslissing gebruikte argumenten en afwegingen. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn omdat dan aangetoond kan worden dat informatie die de beslissing anders uit zou laten vallen ten tijde van de oorspronkelijke beslissing nog niet beschikbaar was. Ook kan een volgende beslissing makkelijker te maken zijn wanneer deze vergeleken kan worden met een eerdere beslissing bij een vergelijkbaar incident. Men heeft het in die context wel over het opbouwen van ‘mores-prudentie’⁷³, een woordspeling die refereert aan de term jurisprudentie, de verzameling van uitspraken die door rechters zijn gedaan. Bij de behandeling van rechtszaken wijst men vaak op eerdere uitspraken. Zo kan men ook bij morele dilemma’s teruggrijpen op eerdere overwegingen. Ten slotte kan schriftelijke verantwoording dwingen tot zorgvuldiger reflectie.

Wanneer de verschillende elementen van de checklist we hebben gemaakt langsgelopen zijn, is het helder welke elementen er toe doen in de afweging. Hoe en wanneer dit het best vastgelegd kan worden moet in de praktijk blijken. De verwachting is dat de checklist deze verantwoording in ieder geval makkelijker kan maken.

Figuur 2: Checklist voor een weloverwogen besluitvorming (een printbare pdf-versie is te downloaden van <https://www.hsleiden.nl/licht-verstandelijke-beperking-en-jeugdcriminaliteit>)

1 Incident

Zijn de 7 w's helder?

- ☐ Wie heeft het gedaan en wie zijn er nog meer bij het incident geweest? (aangever, slachtoffer, getuige, verdachte, et cetera)
- ☐ Wat is er precies gebeurd?
- ☐ Waar heeft het incident zich voorgedaan en waar zijn eventuele sporen achtergebleven?
- ☐ Wanneer hebben het incident en andere relevante feiten plaatsgevonden?
- ☐ Op welke wijze heeft het incident plaatsgevonden?
- ☐ Waarmee is het delict gepleegd? (van welke voorwerpen/middelen is gebruik gemaakt)
- ☐ Waarom/waartoe is het delict gepleegd?

Is de relevante achtergrondinformatie bekend?

- ☐ Past het gedrag in een patroon (stijgende of dalende lijn) van gedragsproblemen?
- ☐ Waar komt het gedrag vandaan? Hangt het samen met eventuele diagnoses?
- ☐ Wat is er tot nu toe aan het gedrag gedaan?
- ☐ Wat was het effect van eerdere interventies?
- ☐ Wat is de kans op recidive?
- ☐ Wat is de houding van de cliënt ten opzichte van het incident?
- ☐ Spelen er andere relevante zaken in het leven van de cliënt?
- ☐ Op welke titel verblijft de cliënt in de woning?
- ☐ Zijn er eerdere afspraken gemaakt over dit gedrag en de consequenties?

2 Verantwoordelijkheid

- ☐ Wat is mijn verantwoordelijkheid in de beslissing omtrent het wel of niet betrekken van het strafrecht?
- ☐ Wie zijn betrokkenen bij de besluitvorming? (slachtoffer, medewerkers, mentor, locatiehoofd, management, bestuur, wijkagent, politie, veiligheidshuis)

3 Moeten en mogen

- ☐ Is het delict aangiftewaardig?
- ☐ Is er voor dit delict in principe sprake van een aangifteplicht (art. 160 Sr.)?
- ☐ Is aangifte in principe schending van het beroepsgeheim?
- ☐ Is er sprake van primair/secundair beroepsgeheim/verschoningsrecht?
- ☐ Is er sprake van een conflict van plichten? Dan:
 - Heb ik alles geprobeerd om toestemming van de cliënt te krijgen?
 - Welke ernstige schade kan er voor de cliënt of een ander ontstaan als ik besluit om geen informatie te delen?
 - Is er geen andere manier dan het verbreken van mijn beroepsgeheim om deze ernstige schade te voorkomen?
 - Kan deze ernstige schade redelijkerwijs worden voorkomen als ik mijn beroepsgeheim verbreek?
 - Welke informatie moet ik verstrekken om de ernstige schade redelijkerwijs te voorkomen, terwijl ik daarbij mijn beroepsgeheim niet verder dan noodzakelijk verbreek?

4 Afwegingen

Hoe ernstig is het feit gezien:

- ☐ Het soort delict
- ☐ De aangerichte schade
- ☐ De ervaren ernst
- ☐ Het patroon/herhaling

- ☐ Wie zijn belanghebbenden bij het incident? (dader, slachtoffer, medewerkers, medecliënten, instelling, maatschappij)
- ☐ Welke belangen hebben zij?
- ☐ Zijn de belangen legitiem?
- ☐ Hoe zwaarwegend zijn de belangen?

- ☐ Wat zijn de alternatieven voor aangifte binnen het strafrecht? Melding? Waarschuwing politie? Casusoverleg?
- ☐ Wat zijn de alternatieven binnen de zorg? Gesprek? Met wie? Preventie? Herstel schade? Straf? Overplaatsing?
- ☐ Ga na: wat zijn de mogelijke uitkomsten van de handelingsalternatieven?

- ☐ Check op onterechte vooronderstellingen

- ☐ Is het delict de dader aan te rekenen gezien zijn problematiek/ de context
- ☐ Is het aan de instelling hierover een oordeel te vellen of aan een onafhankelijk onderzoeker?

Wat zijn de mogelijke uitkomsten van aangifte?

- ☐ Mogelijkheden van het strafrecht om te straffen?
- ☐ Mogelijke positieve effecten van aangifte op dader (door duidelijkheid over de grens/ door afschrikking/ door invloed van mogelijke straf)
- ☐ Mogelijke negatieve effecten van aangifte op dader (op welzijn/ op toekomst/ op het vertrouwen in de begeleiding/ op het gedrag (reactie))
- ☐ Mogelijke effecten van aangifte op medecliënten (op veiligheid/ op sfeer/ op gevoel t.o.v. begeleiding)
- ☐ Mogelijke effecten van aangifte voor slachtoffer (is evt. medewerker) (voor verwerking/ voor genoegdoening/ voor schadevergoeding/ voor veiligheid)
- ☐ Mogelijke effecten van aangifte voor medewerkers (op uitvoering werk (veiligheid, duidelijkheid)/ op respect en relaties/ tijdinvestering)
- ☐ Mogelijke effecten van aangifte voor instelling (voor imago/ financieel)

- ☐ Welke waarden zijn van belang in deze casus? Tot welke beslissing zouden die leiden? (Rechtvaardigheid? Verwijtbaarheid? Betrouwbaarheid? Veiligheid? Betrokkenheid? Regelgetrouweheid? ...?)

5 Weging

- ☐ Welke conflicterende waarden spelen een rol? Welke vind je het belangrijkste?
- ☐ Wat levert de voor alle belanghebbenden meest gunstige uitkomst op?
- ☐ Welke deugden spelen een rol?
- ☐ Welke algemeen geldige regels spelen een rol?
- ☐ Wederkerigheidsprincipe
- ☐ Gelijkheidsprincipe

6 Consultatie

- ☐ Intervisie?
- ☐ Overleg?
- ☐ Moreel Beraad?

7 Verantwoording

- ☐ Wie wordt geïnformeerd?
- ☐ Wat wordt geregistreerd?
- ☐ Verplichte melding? (Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd/ Inspectie SWZ)
- ☐ Bijhouden t.b.v. 'moresprudentie'

Noten

- ¹ Vegter, R. (2018, Juni). *Een bron van kennis*. Scriptie Maatschappelijk werk en dienstverlening, Hogeschool Leiden, p. 50.
- ² Didden, R., Lindsay, W. R., Lang, R., Sigafoos, J., Deb, S., Wiersma, J., ... Lancioni, G. E. (2016). 'Aggressive behavior'. In N. N. Singh (Red.), *Clinical handbook of evidence-based practices for individuals with intellectual disabilities*, pp. 727–750. New York, NY: Springer.
- ³ Sigafoos, J., Elkins, J., Kerr, M., & Attwood, T. (1994). 'A survey of aggressive behaviour among a population of persons with intellectual disability in Queensland'. *Journal of Intellectual Disability Research*, 38(4). doi.org/10.1111/j.1365-2788.1994.tb00417.x
- ⁴ Kaal, H.L. (2016) *Notitie: Prevalentie licht verstandelijke beperking in het justiedomein*. 13 mei 2016. Leiden: Hogeschool Leiden. Zie: www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/lvb-en-jeugdcriminaliteit/notitie-prevalentie-ministerie-van-veiligheid-en-justitie.pdf.
- ⁵ Van den Hazel, T., & Kruikemeijer, H. (2017). 'Adviseren over toerekeningsvatbaarheid bij mensen met een licht verstandelijke beperking'. In: H. Kaal, N. Overvest, & M. Boertjes (Red.), *Beperkt in de keten* (2e ed.), pp. 65–81. Den Haag: Boom Lemma.
- ⁶ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2012). *Actieplan veilig werken in de zorg*, p. 7. Zie: www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/03/22/actieplan-veilig-werken-in-de-zorg.
- ⁷ Flight, S., & Terpstra, J. (2015). *Aanpak veroorzakers agressie en geweld. Verslag van een avontuur in 27 zorginstellingen*, pp. 36–37. Zie: www.duidelijkoveragressie.nl/sites/default/files/files/DEF-rapport-aanpak-veroorzakers-agressie-geweld.pdf.
- ⁸ Goudriaan, H., Nieuwbeerta, P., & Wittebrood, K. (2005). 'Overzicht van onderzoek naar determinanten van aangifte doen bij de politie. Theorieën, empirische bevindingen, tekortkomingen en aanbevelingen'. *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*, 4(1), pp. 27–48.
- ⁹ Kaal, H. (2017). 'Geweld in de verstandelijk gehandicaptenzorg'. *Onderzoek en praktijk*, 15(1), 29–40. Dit onderzoek is mede tot stand gekomen dankzij Joke Harte en Mirjam van Leeuwen van de Vrije Universiteit Amsterdam die hun vragenlijst ontwikkeld voor de GGZ beschikbaar stelden (zie ook noot 10).
- ¹⁰ Harte, J. M., Van Houwelingen, L., & Van Leeuwen, M. E. (2017). *Geweld tegen hulpverleners in de psychiatrie*. Den Haag, Nederland: Sdu Overheid.

- ¹¹ Overvest, N. (2017). 'Licht verstandelijke beperking en de samenleving'. In: H. Kaal, N. Overvest, & M. Boertjes (Red.), *Beperkt in de keten* (2^e ed.), pp. 41–49. Den Haag: Boom Lemma.
- ¹² Schuurman, M.I. (2002). *Mensen met verstandelijke beperkingen in de samenleving: een analyse van bestaande kennis en aanwijzingen voor de praktijk en verdere kenniswerving*. Utrecht: LKNG.
- ¹³ McBrien, J., & Murphy, G. (2006). 'Police and carers' views on reporting alleged offences by people with intellectual disabilities'. *Psychology, Crime & Law*, 12(2), pp. 127–144. doi.org/10.1080/10683160512331316262.
- ¹⁴ Vegter, R. (2018), p.46: percentage (sterk) oneens met de stelling "Ik heb het idee dat ik als medewerker de juiste kennis en vaardigheden bezit om adequaat om te gaan met *agressie/geweld* gericht tegen mij als medewerker of tussen cliënten onderling 6,7%; Idem *seksueel grensoverschrijdend gedrag* 13,3%; idem *vermogensdelicten als vernieling en diefstal* 10%.
- ¹⁵ Vegter, R. (2018), p. 46.
- ¹⁶ Flight, S., & Terpstra, J. (2015).
- ¹⁷ Een overzicht van de afstudeerprojecten kan opgevraagd worden bij het lectoraat LVB en Jeugdcriminologie, Hogeschool Leiden.
- ¹⁸ Zie bijvoorbeeld Došen, A. (2014). *Psychische stoornissen, probleemgedrag en verstandelijke beperking: een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen* (5e ed.). Assen, Nederland: Koninklijke Van Gorcum; en Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, e.a. (2012) *Projectvoorstel Multidisciplinaire Richtlijnen probleemgedrag en gedragsstoornissen bij volwassenen met een verstandelijke beperking: een traject naar alternatieven voor psychofarmaca*, 12 oktober 2016. Zie: <https://nvavg.nl/wp-content/uploads/2016/02/2016-10-12-Projectvoorstel-vier-multidisciplinaire-richtlijnen-probleemgedrag.pdf>.
- ¹⁹ Didden, R. (2006). 'Gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en lichte verstandelijke beperking: een inleiding'. In: R. Didden (Red.) *In perspectief: Gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en lichte verstandelijke beperking*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. pp. 3-20: 6.
- ²⁰ Lissenberg, E. (2001). 'Definities van criminaliteit'. In: E. Lissenberg, S. van Ruller, & R. van Swaeningen (Red.) *Tegen de regels IV. Een inleiding in de criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri. pp. 31-50: 31.
- ²¹ Kronenberg, M. J., & Wilde, B. de (2018). *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*. Deventer, Nederland: Kluwer, p. 24.
- ²² Veilige Zorg; StAZ, (2016). *Aangifte doen bij de politie*. Zie: www.staz.nl/wp-content/uploads/2016/09/Handreiking_aangifte_2016_def.pdf
- ²³ Zandgrond, S. (2018). *Informeel of formeel straffen?* Scriptie Hogeschool Leiden. Sociaal juridische dienstverlening, p. 27.

- ²⁴ Buruma, Y. (2005). *De dreigingsspiraal. Onbedoelde neveneffecten van misdaadbestrijding*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- ²⁵ Korf, D.J., Benschop, A., Blom, T. & Steen, M. (2012). *Minder ernstig – Vaker gestraft. Een onderzoek naar de aard en kwalificatie van jeugdcriminaliteit*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- ²⁶ Yun, I. & Lee, J. (2013). IQ and Delinquency: The differential Detection Hypothesis Revisited. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 11(3), pp. 196-211. Doi:10.1177/1541204012463410.
- ²⁷ Holland, T., Clare, I. C. H., & Mukhopadhyay, T. (2002). 'Prevalence of 'criminal offending' by men and women with intellectual disability and the characteristics of 'offenders': implications for research and service development'. *Journal of intellectual disability research*, 46(1), pp. 6-20: 9.
- ²⁸ Kronenberg, M. J., & Wilde, B. de (2018), Hoofdstuk 8.
- ²⁹ Kronenberg, M. J., & Wilde, B. de (2018), Hoofdstuk 9.
- ³⁰ Kronenberg, M. J., & Wilde, B. de (2018), Hoofdstukken 10 en 11.
- ³¹ Schuyt, P. (2016). *It takes a village to get someone into prison*. Cleveringalezing 2016, Calgary 26 november 2016.
- ³² www.politie.nl/themas/thema/politietaken.html
- ³³ www.politie.nl/themas/geweldsinzet.html
- ³⁴ www.politie.nl/themas/overlast.html
- ³⁵ Mein, A., Schutte, A., & Van Sluis, A. (2004). *De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk*. Politiewetenschap 15; Torre, E.J. van der, Kuppens, J., Ferwerda, H.B., & Bolhuis, V.J. van (2007) *De kerntakendiscussie: verloop, opbrengsten en barrières*. Den Haag/Arnhem/Apeldoorn: COT/A&O Beke/Politie & Wetenschap.
- ³⁶ Ministerie van Justitie en Veiligheid (2013). *Eenduidige Landelijke Afspraken bij agressie en geweld tegen functionarissen met een publieke taak*. Zie: www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2007/10/01/eenduidige-landelijke-afspraken-ela.
- ³⁷ TK, vergaderjaar 2007-2008, 28 684, nr. 117
- ³⁸ Politie & GGZ Nederland (2012). *Convenant Politie - GGZ 2012*. Zie: www.ggznederland.nl/uploads/publication/Convenant%20Politie%20GGZ%202012.pdf.
- ³⁹ Bijv.: Stichting Prisma & Politie eenheid Zeeland West-Brabant (2014). *Convenant: Partners in veiligheid*. Zie: www.arbocatalogusgehandicaptenzorg.nl/fileadmin/user_upload/files/agressie/Convenant_Prisma-politie_Zeeland_Midden_West-Brabant.pdf.

⁴⁰ Flight, S., & Terpstra, J. (2015), p. 20.

⁴¹ Moonen, X, & Rispens, I. (2017). 'Politie'. In: H. Kaal, N. Overvest, & M. Boertjes (Red.), *Beperkt in de keten*, (2e ed.), pp. 85–100. Den Haag: Boom Lemma.

⁴² Kaal, H., & Vrij, P. (2017). *Politiewerk met oog voor Licht Verstandelijke Beperking: Een handreiking voor politiemedewerkers over de omgang met verdachten en slachtoffers met een LVB*. Leiden: Hogeschool Leiden. www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/lvb-en-jeugdcriminaliteit/publicaties/handreiking-lvb-politie.pdf.

⁴³ Flight, S., & Terpstra, J. (2015).

⁴⁴ Ebskamp, J.; BPSW (2018). *Beroepscode voor de Sociaal Agogisch Werker; Collectieve beroepsnormen van het beroep sociaal agogisch werker*. Utrecht: BPSW. Zie: issuu.com/nvmwstaf/docs/bpsw_brochure_beroepscode_sociaal_a

⁴⁵ Buitink, J. A., Ebskamp, J. G. J., & Groothoff, R. (2012). *Moresprudentie: ethiek en beroepscode in het sociaal werk*. Amersfoort: Thieme Meulenhoff; Ebskamp, J.; BPSW (2018).

⁴⁶ Zie voor een overzicht van het beroepsgeheim en de verschoningsplicht en de gevolgen voor de mogelijkheden tot aangifte: Delwig, M., Kikken, D., Janssen, M., Boshouwers, P., Van den Eeckhout, M., Leliveld, J., Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland. (2012). *Medisch beroepsgeheim en verschoningsrecht in de gehandicaptenzorg*. www.arbocatalogusgehandicaptenzorg.nl/fileadmin/user_upload/files/agressie/Medisch_beroepsgeheim_en_verschoningsrecht.pdf

⁴⁷ Zie bijv.: Bureau Regionale Veiligheidsstrategie; Eerens, N. (z.d.). *Aangifte doen? Zo doe je het goed en veilig. Stappenplan aangifte doen voor medewerkers in de zorg*. www.arbocatalogusgehandicaptenzorg.nl/fileadmin/user_upload/files/agressie/Brochure_aangifte_doen_zo_doe_je_het_goed_en_veilig.pdf.

⁴⁸ Ministerie van Justitie en Veiligheid (2013), p. 28.

⁴⁹ Flight, S., & Terpstra, J. (2015).

⁵⁰ Delwig, M., et. al. (2012). *Medisch beroepsgeheim en verschoningsrecht in de gehandicaptenzorg*. Utrecht: VGN.

⁵¹ Criteria uit: Duijst, W.L.J.M. (2009). *Praktijkboek beroepsgeheim en informatie-verstrekking in de zorg*. Antwerpen, België: Maklu. p. 16.

⁵² Delwig, M., et al. (2012).

⁵³ Holland, T., Clare, I. C. H., & Mukhopadhyay, T. (2002), p. 9.

⁵⁴ Ministerie van Justitie en Veiligheid (2013).

⁵⁵ Zie www.om.nl/onderwerpen/werkwijze-van-het-om/

⁵⁶ Art 28 Sv.

⁵⁷ Moonen, X., & Rispens, I. (2017).

⁵⁸ Art 493 Sv.

⁵⁹ Delwig, M., et al. (2012).

⁶⁰ Politie (z.d.). *Aangifte of melding doen*. Zie: www.politie.nl/aangifte-of-melding-doen.

⁶¹ Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN), (z.d.). *Notitie. Medisch beroepsgeheim en verschoningsrecht in de gehandicaptenzorg*. Zie: <https://legacy.vgn.nl/media/download/index/mediaid/4d8b158991090>

⁶² Ebskamp, J.; BPSW (2018).

⁶³ Ebskamp, J.; BPSW (2018), p. 8.

⁶⁴ Rothfusz, J. (2017). *Ethiek in sociaal werk*. 3^e editie. Amsterdam: Pearson Benelux; Buitink, J. A., Ebskamp, J. G. J., & Groothoff, R. (2012). *Moresprudentie: ethiek en beroepscode in het sociaal werk*. Amersfoort: Thieme Meulenhoff.

⁶⁵ Ebskamp, J.; BPSW (2018), p. 8.

⁶⁶ Zie bijvoorbeeld Dartel, H. van, & Molewijk, B. (2016). *In gesprek blijven over goede zorg; overlegmethoden voor moreel beraad*. Amsterdam: Boom

⁶⁷ Stolper, M., Kleinlugtenbelt, D., & Molewijk, B. (2016) Het trainen van zorgprofessionals tot gespreksleiders moreel beraad. In: H. van Dartel & B. Molewijk (red.), pp. 246-258.

⁶⁸ Ebskamp, J.; BPSW (2018), par. 3.4.

⁶⁹ Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz), art. 11, lid 1, onder b.

⁷⁰ Wkkgz, art. 11, lid 1, onder a.

⁷¹ Bopz, art. 39 lid 3.

⁷² Inspectie SZW; Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2017). *Meldingsplichtige arbeidsongevallen; Meld ze direct bij de Inspectie SZW*. Zie: inspectieszw.nl/binaries/inspectieszw/documenten/brochures/2017/03/09/meldingsplichtige-arbeidsongevallen/Meldingsplichtige_arbeidsongevallen_2017.pdf

⁷³ Buitink, J. A., Ebskamp, J. G. J., & Groothoff, R. (2012); Kanne, M., & Grootenok (2014). *Moresprudentie in de praktijk*. Utrecht: Eburon.